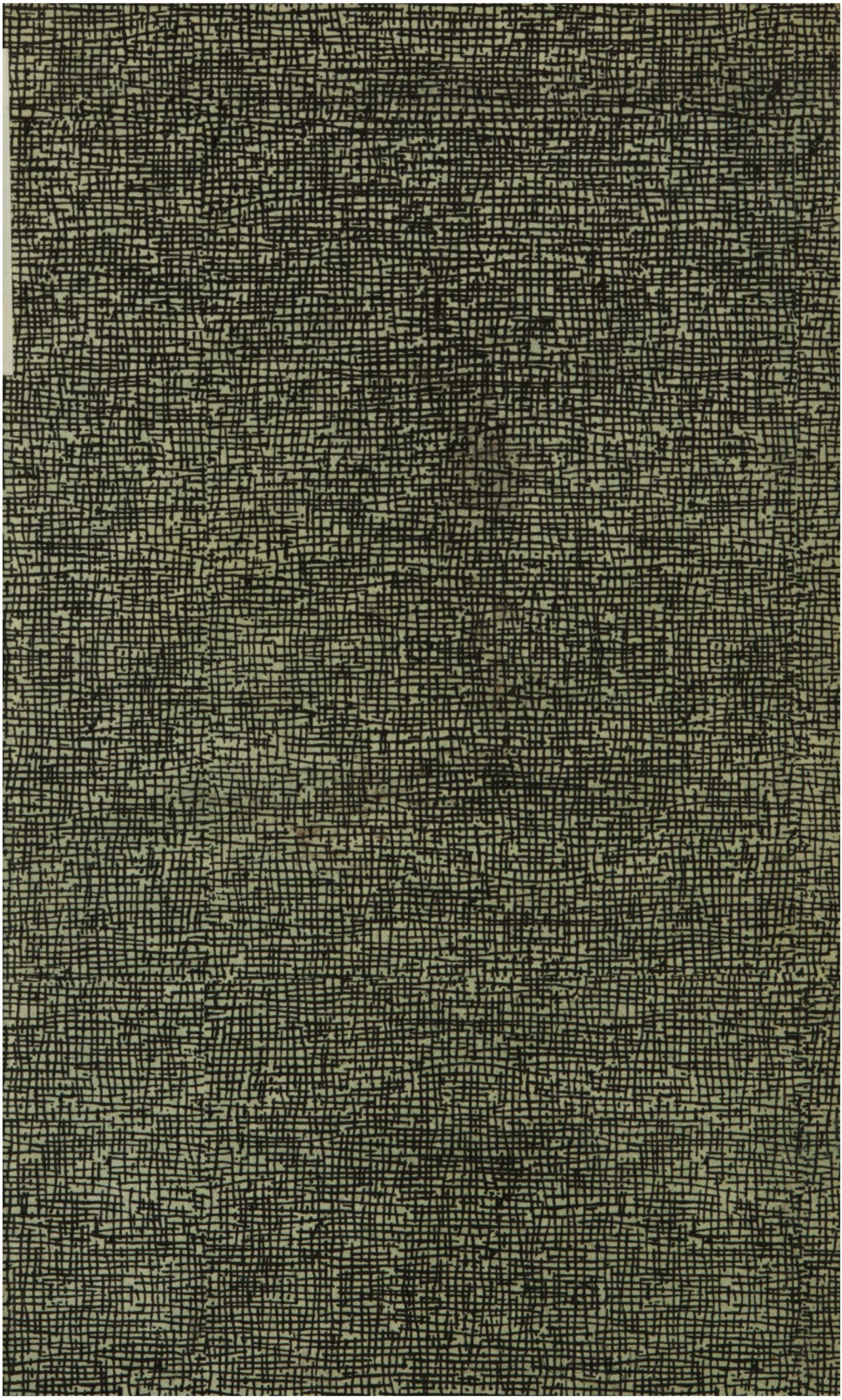

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

r. 96
999

М. Станојевић
гимназиста

PETAR ILINIĆ
uznik čaklovački.

PRIPOVIEST
iz
dobe turskoga gospodstva.

Napisao
ERNEST KRAMBERGER.

Tisak J. Fleischmanna
U BJELOVARU 1888.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Borba u Dragoviću.

Digitized by Google

PETAR ILINIĆ

uznik čaklovački.

PRIPOVIEST

iz

dobe turskoga gospodstva.

Napisao

ERNEST KRAMBERGER.

Tisak J. Fleischmanna
U BJELOVARU 1888.

Digitized by Google

Digitized by Google

Predgovor.

Naše knjižnice, naročito knjižnice učeničke, nemaju odviše prikladnih knjiga, što no ih mladež rado čita. Rekao bih pače, da će ti u mnogim slučajevima biti težko naći dovoljan broj takovih, koje bi mogao dati u ruku svakomu. Štivo je obično ili izpod ili iznad one dobe, u kojoj se popriečno nalazi mladež srednjih učilišta u razredima do VI. — VII.

Ovom knjižicom, što ju ovdje izdajem, nakanio sam umnožiti broj knjiga, koje zanimaju mladež. Nadam se, da će ju rado čitati. Dodao sam dielcu tri slike, koje su perom risane. Od njih mi je dvie nacrtala vješta ruka mnogo štovanoga gos. profesora Jos. Hohnjeca, kojemu se imam zato srdačno zahvaliti. I gospodinu knjižaru J. Fleischmannu rado priznajem trud, što ga je uložio, da i tisak i slike što ljepše i ukusnije dotjera.

Jer je knjiga tako napisana, da može zanimati i odrasle; jer će mi nadalje razprodajom ove prve biti moguće izdati i drugu, koja je u rukopisu malne gotova, zatim i treću, uzdajem se u štovano občinstvo, da će si je nabaviti što veći broj, pospješiv tim načinom moju namjeru. Ciena joj je, prem ima sedam i pol araka, samo 50 novč. a. vr., da prodje u što većem broju.

2055485

Digitized by Google

Da li mi je pošlo za rukom biti po volji mojima čitaocima, o tom će suditi budućnost, najuljudnije pako umoljavam naše strukovnjake, da nebudu prestrogi, izrekav o knjizi svoje mnienje. Podatci bo, što ih mogoh sakupiti, vrlo su neznatni. U ostalom posegnuh u davnu, toli kobnu po nas prošlost, da uzbudim po nešto interes za to vrieme, nebih li potaknuo po gdjekojega mladića, da što više pročita o dobi onoj, koja je ubilježena na tužnu uspomenu u povjesti našoj.

Preporučam dakle dielce štovanomu občinstvu, svojima prijateljima i znancima, moleći ih, da prijazno prime, što skromno dajem.

U Bjelovaru mjeseca lipnja 1888.

Ernest Kramberger.

Digitized by Google

I.

Idući iz Pakraca požežkom cestom, doći ćeš za uru do sela Dragovića. Ime mu je od slavne nekoć obitelji Dragovića ili, kako ih stari nazivahu, Dragfija. U selu stoje podrtine crkve Sv. Stjepana a od krčme vidiš medju šumovitim briegovima ovisok čunj; na njem strši kula Čaklovac. Bijaše ona u to doba, o kom pripoviedamo, tvrda gradina, sjedište Rustan age Sladovića, poturice, silna al okrutna gospodara ciele okolice od Dragovića pa sve da blizu Sirča i Kamengrada. U žalostno je to vrieme kukavna Slavonija bila iztrošila malo ne sve sile i prolila najplemenitiju krv braneć svoje od napadaja nesmiljenih Turaka. Iznemogla od žrtava propadaše dnevice, zulum ju moslimski mrvio, da ju smrvi do kraja. Krvoločni je Rustan ugnjetavao siromašne kmetove, otimao, harao i palio te tražio tim, da proslavi krvavo svoje ime Turcima na radost a kršćanima na žalost.

U selu je Dragoviću tik ceste onizka kula, stoji ondje i dan danas jošte njena ruševina. U nju bje postavio Rustan stražu od kojih 20 Turaka, da poberu

Digitized by Google

od svakoga kršćanina, koji cestom prolazi, bilo pješice ili na konju ili s koli, harač, kako ga zaiskati od putnika straži se prohtije. Strahom i trepetom dolažahu trgovci vozeć svoju robu do te zlosretne po cieloj okolici razvikane straže. Često bi se dogodilo, da nisu samo harač platili, nego još i ostavili ondje svu robu, koju im nasilnici pootimahu, odgovarajuć porugami i psovkami na molbe i suze oglobljenih kukavaca. Veselio se aga svima tima zločinima jer, prem sâm prije kršćanin, htjede, pošto promienio vjeru i tim se poturčio, pokazati Turcima, novim pobratima, da je dobre vjere Muhamedove i da mrzi kršćane.

Bijaše godine 1596. mjeseca lipnja, oko podne, dan veoma vruć, kada se je pred kulom u Dragoviću turska harmica, glavom njih 19 momaka, povalila u zelenu travu. Kratke svoje handžare i težke buzdovane odložiše uza se na ledinu. Većina se pod hladom gorostasne topole otezala po tlu poput lienih pasa; dvoje samo stojalo, pred njima starac prosjak, sguren i drhćuć. Bilo je, kan da ga sude. Jedan od njih, krupan i košćunat momak visoka uzrasta, imao široko surovo lice. Nad debelim kostima azijatskoga mu obraza gledalo izpod gustih obrva dvoje dugoljastih, rek bi lisičijih očijuh. Omer, tako mu ime, uživaše milost age Sladovića bivši mu doušnikom, uhodom i pouzdanim robom. Njegova je velika tjelesna snaga zadavalą svima drugima velik strah.

U drugoga, koji stojaše nuz Omera, bijaše na kratku vratu malena glavica; po crnom, dugoljastom i mršavom licu, reko bi, da je arapin. Ustne su mu modre, oči mu sjajne, bistre. Mršave ruke motahu neprestano pleten bič jake kože, znak njegove časti: bio to Hassan Surduk, nadzornik agine momčadi, ujedno i krvnik čaklovački, kada je Rustan Sladović na-

Digitized by Google

lazio koga mučiti ili pogubiti. Zvjedljivo gledaše, kako Omer izpituje prosjaka.

„Ali“ — vikaše gorostas — „ja bih rado znati, koji te bies baš danas ovamo nosi? Kuda povlačiš te trule kosti sad amo sad tamo? Zašto nesjediš kod kuće? Odkuda si baš danas opet izpao preda me kao orah s drveta? Govori!“

Od vike se i strahovitog pogleda Omerova ubogi starac još više stisnuo. Skupiv se potišteno sklopi ruke moleć: „Kuda se povlačim, dobri Omere? Gladan sam, tražim kruha od praga do praga. Danas sam bio u Buču, idem u Pakrac.“

„Lažeš, da si bio u Buču“ — zaciče Omer te zaškripnu zubima. „Lažeš, stara kujo prosjačka. Uhadjaš, jel'; njuškaš, ideš našim tragom? Ošini ga, Hassane! Da vidimo, kako će stari kostur igrati, ako nekaže istine.“ Surduk zamahnu težkim bičem da udari starca, al će ovaj ganutljivim glasom: „Netuci Hassane! Što vam ja, starac, učinih, da mi slabo tielo mučite? Nemogu kazati, da sam bio drugdje, kad nisam bio nigdje nego u Buču.“

„Udri Hassane!“ — riknu Omer; „istinu hoću da čujem“.

Zazviždnu bič, zajauče sirota starac; „A jao meni! Smilujte se, molim Vas, ako ste ljudi. Ta da me ubijete, neznam drugo, nego da sam bio u Buču.“ Stenjuć sklopi opet ruke: „Ta netucite, ako Boga znate.“ Uzdrhtao se, dvie mu suze kapnuše niz bliedo lice, orosiše siedi brk. Svatko bi mu se smilio, ali nezna za milost divlji Omer. Pograbiv ga za prsa, podrma ga, da mu je šešir s glave sletio. „Laže, obješenjak“ — vikaše mrko gledeć. „Znam, da nije slučajno nabasao ovamo na današnji dan. Lisiči se posvuda, gdje ga netreba. Pošao si, jel',“ — nastavi starcu — „pošao u Pakrac, da ondje prodaš, što si putem našao;

Digitized by Google

pa bila ma i koja od nas? Al nećeš ne, danas! Kažem ti, ako mi budeš dolazio svaki čas pod noge, pogaziti ću te ko trulo jaje. Zatvoriti ću te ovamo u kulu, pa tuj ćeš čekati, dok te ja nepustim. Ako pako samo pisneš ili izidješ, onda si zadnji put čuo, gdje sova huhuče u gori. Nosi se, uljezi u harmicu pa ni mukac!" Zapovjed pooštri strahovitim pogledom. Prosjak pobra šešir sa zemlje, spravi gusle i gudalo u torbu i koraknu plaho u harmičarsku kulu. Zatvoriše za njim vrata.

„Tako" — reče Omer zadovoljno. „Sada smo sigurni. Nevjerujem ja pravo tomu gnjusu, izjalovio bi nam možda cieli posao. Neće iztrunuti", — nasmija se, — „ako ga malo metnemo u sjenu, da nepocrni."

„A što je?" — upitaše zvjedljivo svi u jedan glas. Zašto smo tuj danas a ne na Savi? Trebali smo, kako bje aga jučer naredio, dotjerati odanle bosansku marhu?"

„Čuti, ćete" — odvrati važno azijat. „Slušajte, pa pamtite, što vam velim. Sićate se, da prije osam koliko li dana dobismo glas po Cincaru Koziću iz Pakraca, kako ovdje naš neprijatelj Ilinić čete kupi proti nama."

„Sićamo" — potvrdiše.

„Dobro dakle. Aga se je Rustan zavjerio prisegom da će kaurina, ulovi li ga, raznieti na komade. Jer da nije njega, mirovao bi ovaj kraj a bilo bi naše sve. U pakračkoj se kuli pako utvrdio Ilinić novom posadom. Ljudi su do duše najmljenici, ali za kratko će vrieme biti uvježbani vojnici. To je za nas veoma nesgodno. Bude li uzmog kaurin da nastavi rovarenje, biti će ih još više. Treba dakle, da im na put stanemo. Voljan je aga sjajno nadariti onoga, koji mu ulovi Ilinića ili glavu mu njegovu donese. Napokon bi mu po volji bilo i to,

Digitized by Google

da mu bar Ilinićku zarobimo. Mislî bo, da bi mogao tim zastrašiti ustašu, odvratiti ga ôd . . . . . "

„Odvratiti?" — zapita Hassan presjekav mu misao „Dvojim, da će koristiti. Voli ženu, al žrtvovati će i nju! Nakasali smo se cielih osam i više dana ovuda po planini, skakali smo poput zeceva uz brdo, niz brdo, gledali, tražili, motali smo se po grmlju, pa jesmo li ulovili jednoga od pomagača Ilinićevih? Nismo! Pa uloviti Ilinićku, svirala na vrbi!"

„Koju ćemo mi, Hassane, urezati."

„Jest!" — nasmija se arapin: „Jest, upravo kako pred nekoliko dana!"

Pogledav Omer druga si postrance kan da ga žali reče oštrije: „A što si se ti tako poklôpio, Hassane? Sramota je! Misliš li, da će ti donieti Ilinića ili njegovu ženu možda već gotovo pečenu na kôcu? Šuplja glavo, tepeš pahuljice po vjetru! Prekidaš mi tumačenje . . . . . "

„Prekidam" — odvrati uvriedjeni Surduk — „jer je tebe i agu pa i nas sve prevario hulja Kozić. Da je na moje, kočio bi se Cincar još danas na kôcu, što ću mu ga morati svejedno do skora usjeći u brdu. Meni se nimalo nemili ta ulizica. Vuče se oko nas kao pas, koji u tudjoj kući koricu kruha traži. Vjerujete mu odviše i ti i aga."

„A kako nebi?" — upita Omer. „Ta nije li dosele radio sve nam u prilog? On je po našem naputku širio po Pakracu krivi glas, da smo otišli svi na dva dana u Požegu; on je izmamio Ilinićku, da je došla iz kule van u dvorac, što ga imadu nuz Pakru Ilinićevi."

„Ha, ha!" — prasnu Hassan porugljivim smiehom — „to Vam je vrlo vješto izradio! Najprije se ponudi azi, da će mu uhvatiti kaurkinju. Zatim širi glas po Pakracu, da smo u Požegi; onda domami kaurkinju u dvorac, gdje su joj gospodarskim poslovima pu-

Digitized by Google

ne ruke; napokon dodje kradom opet do nas, te nas šestero vodi potihano stranputice do vrta u dvorcu. Ondje je u sjenici sjedila Ilinićka i pjevala, brate, poput ševrljuge kô u najmirnije vrieme. Šutimo, gledamo, vrebamo; istina sve naokolo mirno. Družina radi na polju, dosta je daleko te se nje netreba bojati, ako ništa neopazi prije vremena. Mi ti polako, sve polako za plotom oko bašće pa onamo gdje idu prieko prielaza k Pakri po vodu, kada družina vrt polieva. Stisnemo se jedan uz drugoga ko ribe u mreži, nesmiješ, reko bih, niti dahnuti. Već se pripravljamo, da ćemo preskočiti prielaz, pograbiti Ilinićku pa s njom u kola, koja su čekala nedaleko za grmom na cesti, pa tjeraj gore u Čaklovac uskokom. Kad al gle! na jedanput kô iz zemlje izniko eto ti pred sjenicom onaj mladi tepac, posinak Ilinićev, što li je, pa udri vikati, u pomoć zvati, vrata od sjenice otvoriti, Ilinićku poplašiti, da nam je izpred nosa utekla kô ptica izpred kokošara, u dvorac, gdje se brže bolje zaključala. Medjutim se onaj gad sve jače i jače derao dozivajuć na sve grlo za malo časova svu družinu, koje mnogo bilo. Vidivši mi, da tu nema za nas više posla, odšuljamo se brže bolje izpod obale Pakre, koja nas je zaklanjala, kao psi, kad uvuku rep, bježeć iz tudje kuće, pa sjedaj u kola pa bježi, kô da si konje ukrao. Još sada, kad se smislim, hvata me gniev, što smo morali uzmicati. Najvolio bih Cincara utopiti u žlici vode."

„Ali zašto?" — začudi se Omer.

„Još pitaš, Omere? Zato, jer je cincar, dá on, baš on u zadnji čas prije našega dolazka odao Ilinićevima što snujemo. Odkud bi inače onaj zmajić baš u onaj čas izpao pred nas? Plašiš li ptice strašilom, neće ti doći tako brzo drugi put. Ptica je Ilinićka sretno utekla. Misliš li, da će ti opet na liepak? Jest,

Digitized by Google

briga ju! Što više! Pakračani su opazili, što želimo pa će znati čuvati se pogibelji. Mogao bih se zavjeriti da će šale zbijati od nas i danas i sito se nasmijati već sutra, što mi evc sada ovdje vrebamo poput gladnih komaraca u šumi, koji jedva dočekaju živ stvor, da ga se krvi napiju. Al ja znam, da će se dokazati laži cincarove. Vjere mi moje, zateknem li ga ja, gdje nam je lagao a Pakračanima, gdje odaje naše namjere, omotati ću mu konop njegove torbe, u kojoj nosi, kako mu se rugaju Pakračani, sô, omotati ću mu ju oko vrata, zadaviti ću ga, baciti ga u potok, da se raci tove njegovim mesom."

Skupi Omer usta na porugljiv smieh: „A što se žestiš, crni gavrane? Vidiš, mudar si; no ima i mudrijih od tebe! Dulja je brada agina od tvoje. Prevare se neboj. Tuj sam valjda i ja, da pazim. Prije nego što bi se ti sjetio zadaviti cincara, donio bih ja lubanju njegovu u torbi azi na ogled. Misliš li, da mi njemu očitujemo, što kanimo? Kupujemo za skupe novce njegove viesti, drugo ništa. Da su pako viesti dobre, znaš. Težkim ih zlatom plaća Rustan. Sumnjaju doduše na nj Pakračani, da mu nisu čisti poslovi. Tko će mu pako dokazati, ako tobože dolazi izhodit od age koju pašu na našem zemljištu il' izmolit dozvolu računarenja i ribarenja u našim potocima; ili ako dolazi kano da poradi slobodnijega prometa, ili poradi prodaje soli ili provažanja robe u Požegu; da on, velim, dojavlja azi, što biva u Pakracu? Tko će dokazati, da piše listove kaurskim pismenima azi našem za ovoga ili onoga vlastelina ili popa u zemlji? Tko će mu dokazati, da muti vodu, ali da ju muti za nas? On sâm? Idi tamo! Valjda nije lud. Škrt je, a škrtac bi za novcem u pakao. Jučer tek opet dokaza, da će prodati za novce i dušu vragu. Znadete", — obrati se svim ostalim — „da su nam

Digitized by Google

pripoviedali pastiri o putovanju Ilinićke u Hrvatsku. Bio prošlu noć, da ga nitko nevidi, cincar u kuli gore kod age. Obznanio Rustanu, da nije putovanje Ilinićke ništa nego izmišljotina. Boji se ženska odkad na nju uzesmo vrebati. Zavjetovala se, što ja znam, nekomu svecu. Onamo hoće već davno. Odluči Ilinić poslat ju sada kao u najsgodnije vrieme, dakako potajno. Čuvši bo, da ćemo danas po bosansku marhu na Savu, pa da nas na harmici neće biti, naredi, da će ju danas ovuda s koli odpremiti. Sjediti će skrivena medju raznom robom, što šalju u Požegu. Biti će do petera kola a u zadnjim kolima ona. Mudro izmisliše. Prem ih nije strah, pošto drže, da ni žive duše na harmici biti neće, ipak udesiše za slučaj tako, da žena na zadnjim kolima u Pakrac nazad uteći uzmog bude."

No u tom se računu, vidite, prevariše. Cesta je ovdje najuža. Kola okrenuti nemogu; udju li pako u grabu s koli, onda gotovo nikuda. Ele, danas je slava naša. Bez borbe nije, znam; ali sjajno plaća aga. Čim bude žena sjedila gore u Čaklovcu, recite mi, da mi nije ime Omer, ako joj se muž neukroti i nepretvori u tiha mrava. Bar jedno će vrieme mirovati, a dotle" — pokaza rukom prema jugu — „je Biela stiena naša. — Imamo ondje pouzdana čovjeka, koji radi za nas. Onda s bogom diko i Pakrac! Turčin gospodar od Krndije pakračke pa do Krndije našičke."

Pozorno bijahu slušali Omerovo razlaganje, zadovoljno mumljajuć kimnuše glavom. Jedini Hassan Surduk, kao da se mu nemili posve stvar, reći će; „Dao Bog da bude! Ja nevjerujem, dokle god nije uhvaćena kaurska žena. Pa i onda još bog zna, kako će biti. Ima još onaj posinak Ilinićev. Zmajevski se skot vere posvuda, da je upravo čudo, što ga ni-

Digitized by Google

tko od nas zateći nemože. Smiona i lukava bagra! Nema, kako čujem, više od 17 ili 18 ʳgodina al je srca lavova, a već sada pomagać Ilinićev. Srdim se, da ga nitko od naših nepozna."

„Mani se, odzvoniti će i njemu „— zagrozi se Omer. „A sad, momci, tiho i pažljivo! Podne je, morali bi skoro doći. Bio bi aga biesan, da nam opet utekne plien. Reče mi jutros na razstanku: „Omere, lezi mi dolje na harmicu; pazi, da ti niti miš onuda neprodje a da ga ti neopaziš i dobro nepregledaš. Čuj der, robe! kožu ću ti živu oderati, izmakne li mi, na koga vrebam;tvojim ću pako druzima sušiti kosti na vješalima, što ću ih posaditi kod harmice. Ali tko mi ju dotjera ovamo i preda živu meni, neće žaliti." Tako aga; a vi sada, braćo, po njegovoj zapovjedi."

Bila je istina sve do rieči, kako god je pripoviedao Omer. Zulumom tlačenim Pakračanima i narodu oko njih dodijavao je zlosretni položaj. Junački je gospodar Ilinić sakupljao oko sebe ljude, koji su srčano naumili osloboditi se od prignjetavanja nadošlica a pošto ga Turci nemogahu priečiti u podhvatu, to je aga čaklovački u istinu bio nakanio uloviti ženu Ilinićku, jer je namislio, da će tim primorati Ilinića na mirovanje i najveću pokornost. Žalibože se našao čovjek, koji ga je podpomagao u njegovim namjerama. Bio to čovjek, koji novcu za volju nije mario biti bez obraza, zaboraviv, da je grieh odavati svoje suzemljake neprijatelju domovine. Pakračanin, trgovac Kozić, bijaše uhodom Rustanovim. Vidio si ga često, gdje se mršavo, sgureno, i u dugačak crn zobun uvijeno mužče nesigurna plaha koraka šulja po ulici nuz kuće, svaki čas kašljuca i uklanja svakomu, koji bi ga srio i oštro pogledao. Bilo je, kan da ga zla sviest iz kuta u kut goni. Običavao nositi torbu, u koju je spravljao zairu i soljenku, kad bi polazio u svoj vi-

Digitized by Google

nograd. Rugahu mu se, jer je prodavao sô, da u torbi sô nosi, da ga vjetar, ako dune, neodnese preko krovova. Nitko ga živ trpiti nemogaše poradi zla srca i opake ćudi. Taj je čovjek odao i putovanje Ilinićke. Nu kako je saznao za tajnu, to nam nije znano a nisu saznali poslie ni Pakračani. Bila je doduše nanj sumnja, da je izdaica, ali je sve dosele znao pritajiti svojih nečistih posala.

Tako je bila stvar, o kojoj začesmo pripoviedati te poradi čega, kako vidimo, bilo važnih razloga, da straža turska budno bdije.

Iza tumačenja Omerova mučahu svi pa se stisnuše za grm, što no bio do topole. Prodje ciela ura, tiho sve naokolo. Prodje i drugi sat, malo ne i treći. Kako, ako bi bilo na Hassanovo? Ako je cincar Kozić prevario, da možda, dok oni tuj čekaju, žena kojom gorskom stazom utekne? Kako, ako im aga neće vjerovati, da mimo harmice nitko nije prolazio? Ta on neće dugo izpitati, nego će se razbiesniti pa nje na muke metati i pogubiti. Neuztrpljivost i zla volja očitovala im se mrkim pogledom. Sâm Omer skočio do dva, tri put na noge.

Bio se odšuljao do zavoja, gdje se cesta skreće, legao opet na zemlju i prilažuć uho na tlo slušao, nebi li čuo štropot konja, korak konja. Ništa, pa opet ništa! Samo voda iz vrela do ceste romoni na tiho. Prodje i opet pô sata. Gleda jedan drugoga, kan da pita: Što je? Probada Surduk okom Omera. Ovaj se pretvara, da nevidi posmieh na modrim ustnama arapina, no glodje nokte i buli mrko preda se poput gladna vuka. Već bje iznova skočio, da pohiti naprvo pa bilo do pô puta u Pakrac, kad al se začu kao štropot iz daleka. Slušahu napeto. Jest! zaista je jasno čuti, gdje dolaze kola; vidja se i prašina, kako se vitla po zraku. Odlanulo im; Omeru se zakriesi oko,

Digitized by Google

kojim je prezirno ošinuo Hassana „Pst!“ viknu. „Evo ih; na noge! Jedna, dvoja, troja, ... petara plahtama pokrivena kola; upregnuta po četiri konja! Uz njih lievo i desno konjanici.

„Šejtan!“ — *) kleo Omer — „jaka pratnja; mnogo ih je, konjanika i pješaka. Držite se! Udrite najprije na onoga naprvo, ali ne prije dok ja nekažem.“ Pokaza im mladića na čelu čete; bijaše dugih plavih vlasih; na glavi mu baršunena crna kapica. Prsa i noge štitio kožni oklop, na petama se sjajile srebrene ostruge. Dodjoše kola sve bliže i bliže. Poput jata grabežljivih zvjeri motrijahu Turci četu, koja se polagano s mjesta micala. Eto je sada upravo pred grmom.

„Stojte!“ — riknu Omer i skočiv pred kola razkorači se, da im zakrči put. Krik mu iznenadi putnike; nastade metež, ali samo na kratak čas. Stisnuv se četa na hrpu dočeka harmicu, da brani pristupiti kolima.

„Stojte!“ — opetova Omer; — „položite oružje, vi sinovi starih baba.“ Što vam u kolima, naše je. U ime Rustan age Sladovića!“

„Sâm stara baba, gola glavo!“ — odvrati mladić. „Ovamo kmeni, prijatelji! Nedajte ovim razbojnicima, da iz zasjede išto otmu. Napried!“ „Napried“ — zaori njemu za ledjima iz 30 grla. „Udri, mlati, potuci!“ Posrnuže listom naprvo; za tinji se čas uhvatiše u borbu. Uzvitlao se oblak prašine, zveči oružje, čuje se biesna vika turske harmice i dovikivanje i hrabrenje kršćana. Mladi im vodja sieče lievo i desno, koga pogodi, nediže se više. Uzmicahu Turci. Tada skoči gorostasni Omer u sried svojih. Visio mu komad oderane kože niz probijeno čelo s kojega si brisao lievicom proteklu krv. „Naprvo! velim vam. Kaurin

(* K vragu!

Digitized by Google

mora pasti; mora! Čuje te li? ili jao vam od age!“ Divlja njegova vika, pa primjer ohrabri na novo harmičare. Natisnuše žežće, raniše mladića, činilo se, da je svemu kraj.

U taj se čas iz zadnjih kola spusti potajno ženska, zavuče se kriomice jarkom iduć za grmlje, što no je raslo od ceste prema briegovima; za njom pohiti momak. Odjuriše bježeć za grmljem što su ih noge nosile, pa uz šikarje na obronke bližnje gore. Nitko, tako se bar činilo, nije vidio, što se dogodilo. Samo mladi vodja, koji se u pô ljute borbe brigom mučen ogledavaše, motrio je bieg ženske glave. Zadovoljan mu posmieh preletio liepim obrazom. Pa pograbiv konje prednjih kola za uzde, trznu ih svom snagom k sebi i ošine mačem. Propeše se, potegoše, pa kan da je prasnula oluja, srušiše pred sobom, što im bje na putu pa odjuriše, da je kamenje frcalo izpod kotača; za njim druga pa treća kola. Zaletilo se, čim su opazili, dvoje, troje Turadi za njima.

“Pustite!“ — začu se glas Omera, koji bje u kraj skočio. „Pustite! Držite samo zadnja dvoja kola, da nam neuteknu. Ondje je Ilinićka!“ Djavolski mu pogled sinu iz oka a jadno izkrvareno lice bilo viditi kan da nije od čovjeka. Nasrnuše urličuć na kola. Nasrnuše, da; al nema tuj više s kim se boriti. Razbjeglo se sve za kolima put Buča i Požege. Nitko ih neproganja. Ruju Turci poput krtica u kolima. Slavodobitnim klicanjem oderaše za čas plahte, pobacaše slamu i sieno van i robu i skriveno oružje, preobratiše i polupaše škrinje — uzalud! nema Ilinićke. Biesnom rikom uvjeriše se opetovano, da je u istinu nema. Uzalud im bilo ljutiti se. Bila bo utekla sa vjernim pouzdanikom, slugom si Čordašem, u planinu. Tako im naime bio dogovor: bude li putem koja iz nenada pogibelj, da gleda izmaći

Digitized by Google

gospodja pa stranputice bilom u Buč i dalje, kako zna, u Požegu, ma bila i sama, ako se druzi nespase. Bolni Omer stenjaše od muke i jada. Kako, ako je Ilinićka ipak u prednjim kolima bila? Ako čuje aga, da je on sâm odvratio momčad od proganjanja? Ako je cincar prevario, ako Ilinićke nije ni bilo? Hoće li aga vjerovati? Al će mu se Hassan Surduk narugati! Pogleda oko sebe da vidi, gdje je Hassan? Desetero njegovih platiše glavom, leže ubijeni, ali Hassana medju njima nema. Nitko ga nevidje ni živa ni mrtva. Kamo li on, azin krvnik, vjerni arapin? Briga velika. Sto će reći aga? Težko si ga svima njima! Nije dakle drugo, nego reći, da je cincar prevario. Bolje na kolac š njim, nego da plate glavom oni. A za Hassana? Nosi ga voda! Šteta ga, ali tko mu je kriv?

Hvatao se mrak, oko harmice vladala mrtva tišina. Razvaljena kola, porazbacana slama, slomljeno oružje i poderane oprave bijahu preostalim znakom minuloga boja. Vrelo romonijaše na tiho, činjaše se, da je sve naokolo zamrlo. Zviezde počeše svjetliti. Lahko se povjetarce pojavljalo gdje kad kano uzdisaj dolazeće noći. Najednoć zaškripnu nešto. Vrata su harmice, koja se tiho otvaraju; promoli se nečija glava. Prosjak izviruje, ogledje se na sve strane, zuri u sumrak, da vidi, bi li smio izaći iz zatvora. Bio je svjedokom današnje borbe, vidio sve, što se dogodilo i pretrpio smrtni strah. Srećom se poraženi Osmanlije, na čelu im ranjeni Omer, nisu sjetili njega. Odpremili bijahu svoje mrtvace pa i Omera gore u Čaklovac, u harmicu nije ni jedan došao.

Videć prosjak, da sve miruje, htjede upravo da stupi van, kad no se naglo zaustavi. Čuj! Nije li to bio

Digitized by Google

korak? Jest! Ide dvoje ljudi preko ceste put Čaklovca. Motri ih starac, koji se opet skrio. Naprvo plačuća žena, za njom muž. Pozna ju prosjak, Ilinićka je, sirota, tjera ju krvnik Hassan Surduk. Bio arapin za borbe opazio, gdje žena bježi, da će za malo skrenuti u šumu. Mislio zaslužiti sâm hvalu i nagradu Rustanovu i znao kradom se odpremiti za njom u potjeru. Kao što se vere divlji mačak gorski od duba do duba za plahom grlicom, dok ju neuvreba, tako se i on skrivao od stabla do stabla u šumi pred opreznim okom Čordaševim sliedeć njihovim tragom, da ugrabi dobru sgodu. Gore kod Viline zuze, krasnoga vrelca, što izvire izpod Crne stiene na vrh bila, zateče oboje na odmoru. Došulja se, pa kad je pukla mu pod nogom suha grana i Čordas digao glavu nemogav se još pravo razabrati, pogodi nožem biednoga slugu u pô srca. Razcviljenu gospodju dotjera nazad. Zatvoriti će ju aga na žalost Pakračanima i kršćanima.

Predjoše preko ceste, podjoše stazom prama Čaklovcu. Iz vrata harmice zurio starac za njima. Slušao, gdje im se koraci gube sve dalje, čuo plač žene sve slabije, dok napokon glasovi posve nezamrieše. Stupiv van odkri siedu glavu, pogleda k nebu, kan da se Bogu moli, šapnu nešto, pa se pobra i ode brzo koracajuć put Pakraca.

Digitized by Google

II.

Pakrac oko godine 1597. bio drugi od današnjega mjesta; malen, u hrpu stisnut, nizke kuće, drveni slameni krovovi, plotovi posvuda. Jedna se izmedj drugih prikazivala nešto ljepša i veća. Bila to Kozića Cincara, trgovca. Visoki kameni most preko Pakre riesio kip Pekrija, nekadanjega vlastelina Pakračkoga, ali ga je vrieme iztrošilo i kamenoga junaka smrvilo. Manjkala mu ruka desnica a od lica poodpadali komadići. Veliko kamenje, kako ga zna dokoturati iz planine bujicom podivljala riečica Pakra, ležalo kojekud porazbacano. Po njem su gazile pakračke djevojke preko blata za kišnih dana, kada bi pošle blagdanom u crkvicu u sried vlastelinskoga grada. Uz Pakru, gdje su sada ostanci staroga grada, podigla se jaka gradina, opasana visokim zidinama i dubokim obkopom. Zjala se topova i mužara promoliše kroz puškarnice na tornjevima i tornjićima, što no po svakom uglu i postrance bijahu uvršteni u zid, da mu služe na obranu. S iztočne strane bijahu vrata. Dolazio si do njih po mostu na lancima, koji je, ako

Digitized by Google

ga digoše, zatvarao i sama vrata. Bijaše gradina već u staro doba sjegurnom obranom ciele okolice, u to doba pako utočištem opljačkanoga naroda. Ovaj ga osvojio po drugi put, pošto ga bjehu Turci god. 1537. oteli od obitelji Pekri. Prelazio je tada u razne ruke, ponajviše u ruke plemića slavonskih, dok ga ne uze pod svoje Ilinić, plemeniti Ilić. Hrabri ovaj muž, pravi domorodac, branitelj naroda i domovine, na novo ga utvrdi, da od onud digne ustanak na pobjedu dušmana. Silno je Osmanlijama smetalo, što ga nemogahu predobiti, prem je bilo sve naokolo njihovo, ne po zakonu doduše, ali otimačinom. Prisvajahu si brieg i dol, polja i livade, potoke i šumu; oteli bi, da je bilo moguće, i sâm zrak, da ga nedišu kauri. Opetovane navale na pakrački grad ostadoše bez uspjeha. Pakrac i Biela stiena, dva kamena, što no ih nemogahu skinuti sa grudih. Sila nije koristila, pokušaše lukavošću.

Podne davno minulo. Pučanstvo pakračko postojavalo pred vratima svojih kuća, koje se kao vienčić poredaše oko gradine. Brižna lica i plahi pogled oka posvuda. Govore, šapću, tapkaju ulicom amo tamo, iz kuće u kuću; bilo viditi, da se nešto nemila dogodilo. Pukao naime glas, da su Turci ulovili na harmici dragovićkoj Ilinićku, zatvorili ju gore u Čaklovac i da je aga već prije cielih pet dana poručio Iliniću neka miruje. Čuje li najmanji pokus, da kupi novake, ubiti će mu ženu i poslati mu njenu glavu.

Viest bila veoma uzrujala Pakračane. Što sad? Ilinića nebijaše već nekoliko dana u Pakracu. Nitko nije znao gdje je, a kastelan, komu je predao zapovjedničtvo, šutio. Sve to im nije bilo po volji. Tko će ih braniti? Komu će se od sele pokoravati? Kaste-

Digitized by Google

lanu? Hoće li on sâm ostati vjeran i pouzdan? Težke su to brige, kad neznaš kako ćeš, što i s kim ćeš.

Gdje nema poglavice kojega podhvata, nema ni pravoga reda. Nitko nezna, da li je, što radi, dobro i koristno po namisao djela, hoće li biti zajamčen i uspjeh a hoće li, ako nastane potreba, biti pomoći od onoga, koji bi kao zamjenik imao ukloniti neprilike umjesto vodje, u kojega se svakako svi više mogu pouzdati, nego li u drugoga koga. A tim je veći strah zla uspjeha, čim se više taji razlog, zašto je nestalo vodje. U vrieme, kako je bilo ono, o kom pripoviedamo, kada se pojavlja izdajstvo ma od jedinca, neznaš komu ćeš vjerovati, komu ne, te nastaje tako nesigurnost i nepovjerenje, gotovo ako slutiš da ima izdajica, a neznaš pravo tko je.

Najživlje se, o čem toga dana svatko, razpravljalo u krčmici preko Pakre, gdje se lievo u Lipik skreće. Bila to malena kućica pod slamenim krovom, jedini joj nakit cimer borove grane. Izgledala iz daleka kao starac, kojega oči bole. Oba bo prozora do vrata lievo i desno bijahu krpama i grubom hartijom zaliepljena. Staklo, što ga je malo ostalo, prašno a od ozgô se poput rešetke uhvatila i objesila paučina na dugačko. Mastno je uže bilo privezano za drvenu kvaku, njim si potegnuo i otvarao nizka vrata. Kvaka i uzica pa izglodani prag odavahu, da ovuda dosta svieta ulazi i izlazi. Od ozdô na vratima ostaviše luknju. Njom se provlačio domaći pas ili mačka, kad im se htjelo ući u kuću.

Kako iz vana, tako iz nutra. Prilična tmina nije ti u pô dana dala, da posve jasno vidiš. U sried sobe pružio, da čvršće stoji, velik stô četiri noge širom. Hrastovina mu izpucana; od mnogoga je struganja izdubljen, crn i gô. Oko njega stoje klupe. Dva su druga stola u dva kuta, u trećem se širi golema peć.

Digitized by Google

Puna je kabanica, klobuka, torba, palica i drugih kojekakovih stvari. Što nebi stalo na peć, visi o dugoj palici, koju drže dvie crne kuke s obijuh krajeva; siže od prozora do peći. Vošteni križići, što ih priliepiše pod gredu redom, pokazuju, koliko put da se u kući božićevalo. Gori vatra na ognjištu, nad njom o velikoj kuki visi bakren kotao a do vatre se vrti na sočicama ražanj. Na njem nataknuta ciela ovca; okreće ju gurav dječak. Krčmar crljena lica, iz kojega pružio daleko preda se mesnatu nosinu, barata drvenim i limenim peharima i vrčevima, toči vino, dvori goste. Soba ih je puna puncata; vika, smieh, štropot i lupa; šareno družtvo.

Troje momaka uz prozor nabacivalo mjedene karike na tako zvanu zubaru: dasku, na kojoj si vidio poredane stalnim redom tupe željezne čavle Bi li se koja karika natakla na koji od tih čavlova, dobio bi dobitak, tko ju bacio. Svaki bo moraše položiti jednaku svoticu. Ako bi pako karika, što obično, odfrknula, platio bi globu dotičnik i povećao njom uloženu svotu. Igra im bijaše vrlo živa. Čas nazivahu u pomoć svece i angjele, čas se medjusobno izgrdiše i'i posvadiše poradi dielenja uloženih novaca.

Kraj drugoga prozora bučila hrpa kartaša, vojnici, kako bilo viditi po njihovima kožnim oklopima.

Oko velikoga stola u pô sobe sastalo se neobično družtvo. Na pročelju kočio se čovjek, reko bi da je pauk kosac. Mršava dugačka tiela, pružio lievo i desno od sebę vanredno duge noge. Rinuo ih do koljena u težke čižme, kojima bje o peteremenom privezao željezne ostruge. Duge ruke i šiljaste lakte ustobočio o stô, a prste razkrebečio po stolu poput paučijih, da mu debele žile na rukuh poskočiše kao konopljeno uže. Riesio mu desnu velik prsten. Zato bi, da ga drugi bolje vide, neprestano prstima bubnjao

Digitized by Google

po stolu. Na dugačkom vratu malena mu glava, a iz otegnuta suha lica skočio mu, kao purji kljun, grbav tanak nos. Pod njim nafrkao, reko bi da su rogovi puža, dva duga mašću namazana sjajna šiljka žućkasta brka; niz prsa pustio tanku, bar pedalj dugu, kozju bradu. Neobično to stvorenje bijaše tim čudnije, što imaše po desnom obrazu mladež od usta da uha. Bila obrasla crnom dlakom i mišu slična.

Udobno se nihaše taj čovjek na zadnjim nogama svoga stolca. Bilo viditi, da želi pobuditi velike o sebi misli. Zato nije niti škrljaka skinuo s glave, nego ga rinuo samo s čela na tjeme. Široka krila toga šešira obrubiše mu glavu poput prilična kotača, a visilo s njega crljeno nojevo pero do naslonjača, na kojem je sjedio. Star i dosta hrdjav mač imao popuniti sliku vitežkoga stvora.

Do njega, kan da ih je šaljivac sastavio, sjeo malen bucmast muž. Ruke u njega nabubrene poput malih vanjkušića, noge kratke i debele kao valjci, a trbušić nalik bačvici. Ugojeno obrijano lice, žive oči, koje gledahu vrlo mudro i lukavo, osim toga smieh na ustnama rekoše ti, da je čovjek prefrigan. Oprava mu bila tamno ruse boje; nisi znao, da li je pop ili svetovnjak.

Ostali su pri stolu bili zvanja vojničkoga. Tako bar bilo viditi po kožnim oko prsa oklopima, po naramicama i nabedricama. Mačeve i kacige bijahu na peć pometali.

S dônjega kraja stola širio se muž srednje dobe, po vanjskom kućarac. Desno si oko zaliepio crnim melemom, na ledja privezao remenom izpod pazuha četverouglast komad kože, valjda da mu kaputa nedere drvena škrinja, koju bijaše skinuo i uza se do nogu postavio. U njoj nosio po svoj prilici robu, kojom trgovaše. Kvrgasta ćula do njega, doduše putničko oružje ali ozdô željezom okovana, bijaše dosta jaka,

Digitized by Google

da njom i vola ubije. Skromna njegova spoljašnost nemogaše ipak prikriti veliku smionost, jer mu iz nezavezanoga oka zurio jastrebov pogled.

Tik dô kućarca ćubio na nizku stôčiću stariji čovjek, prosjak. Onaj je, što ga bio Omer zatvorio u harmicu na dan, kad no Turci zarobiše Ilinićku. Na dvie je strune konjske dlake guslao i valjda upravo dovršio pjesmu, jer ga gosti sa svih strana pohvališe.

Samo mršavi vitez, koji nije pio, kao što drugi oko njega, iz drvena pehara, nego se služio staklenom čašom, samo on reče glasom jarčijega meketa: „Baš ti je pjesma valjala! Činilo mi se, da čujem očupana gavrana. Pa onda: što je u njoj? Pjevaš novu pjesmu, o kraljeviću Marku, da će doći osloboditi narod. Neznam kad! Lude mi pjesme!“

„Ja što pjevam,“ — odvrati prosjak — „nepjevam za volju Vam, nego pjevam ovoj gospodi, koja mi rekoše pjevati!“

„Gle!“ — zaviknu dugonja — „našušurio se gavran, da će se protiviti sokolu. Pazi der se, kukavico prosjačka, da ti gusle o tvojim ledjima nerazbijem. Za zube jezik, kad s gospodom razgovaraš!“

Ugojeni uze pehar i grcnu, pa će: „Ima prosjak pravo; on bo pjeva, jer mu mi rekosmo. Vi nećete zamjeriti, al ovdje smo gospodari mi kao god i Vi.“

„A“ — umieša se mlad muž — „a što se tiče ledja prosjaka Marka, to nas ima ovdje guslača dosta, da odguslamo i mi komad, al ne na ledjima Marka, nego na nekim drugima.“

Tako rekav sjede do prosjaka. Krupno mu tielo bilo odjeveno zelenom lahkom kabanicom a tvrda šaka, kojom lupi o stô, jasno dokazivala, da se s tim čovjekom nije šaliti. To bje, činilo se, i uvidio mršavi vitez, no ipak raztegnuv prezirno usta i pljucnuv daleko na stran reče: „Ah baš! Ima ih više, koji misle,

Digitized by Google

da će poput Vašega Kraljevića Marka na žmikati vode iz suhe drenovače i to još golom šakom. Nebojimo se tih šaka!“

Ugojeni zažmiri prefrigano: „Bog zna, nebi li se bojali, ako bi samo došlo do sgode?“

„Čini mi se“ — uze kućarac, koji bijaše dosele šutio — „čini se, da se Kraljević Marko ipak miče. Vidimo, hvala Bogu, da Turci čaklovački nesmiju od Dragovića dalje prema Pakracu.“

„Ta dá,“ — viknu dugački — „tako je danas! Al što će sutra biti, zna Rustan aga bolje od Vas.“

„Možda i nezna?“ — zažmiri debeli gospodin.

„Dajte si mira,“ — tumačiti će na to mršavi poučnim glasom; — „nebudalite, ljudi. Pakračani su objestni, što su nedavno potuklj malu četu Turaka dolje kod mlina; misle, da je Slavonija njihova.“

„Biti će njihova,“ — uztvrdi muž u zelenoj kabanici — „biti, ako Bog da.“

Mršavi lupi ostrugama o pod i, spustiv guste obrve na oči, upita porugljivo: „A čim da bude njihova? Možda da ju osvoje svojima trideset momaka? Vidim, da ste svi poludili. Za koji tjedan će biti turske vojske ovdje, da će konji Pakru izpiti. Vašima će kostima Turci posijati polja, a Vašom krvlju škropiti grobove svojih ljudih, koji padoše od Vaše ruke. Blažen onaj, koji miruje i turskomu se gospodstvu nezamjeri.“

Gledahu u mršavoga kô u lažljiva proroka.

„Dozvolite,“ — reći će nakon male stanke debeli gospodin — „koliko mi znamo, nije ovdje tursko gospodstvo tako blizu. Malo je sada Muslomana u zemlji, vojuju vani. Za nuždu samo drže, što su posjeli a dok ih dodje više, valjda će Ilinić . . . . . .“

„Ha, ha, ha!“ — zaori prekidajuć mu govor smieh mršavoga, da mu se od silnoga smieha treslo pero na šeširu. „Ilinić, mili Bože! Nije poludio, da dodje na-

Digitized by Google

trag, ako je, kako vele, utekao u Hrvatsku. Nesmije se niti maknuti, jer inače glava njegove žene: zuc!“ — zamahnu rukom kan da sieče — „ode dolje pa će Vam se dokoturati pred Vaše prage.“

Rieči njegove, što ih bje zaviknuo na sve grlo, pobudiše pozornost svih u sobi. Pogledaše sa svih strana zviedljivo na nj. Opaziv on to, pogladi si dugu bradu, zafrknu brkove i nastavi velevažno:

„Vidite, ljudi, sve su Vaše misli prazne sanjarije. Ilinić, recimo da nije utekao u Hrvatsku, skrio se nekamo u šume. To je najbolje, što mogaše učiniti. Dobro zna, da će aga saznati za najmanji njegov korak. Voli pako Ilinić ženu nego Vas sve. Ostavio Vas, pa nije pametan onaj, koji ga čeka. Što ćete od njega? Javno proti azi nesmije ništa, a potajno nemože. Puno vojnika u gradu nemate; čim se Turci ojače, predobiti će ga. Bilo bi dakle puno bolje, da nedražite Čaklovčana Rustana Vašim bezuspješnim odporom; bolje, da se umirite, da položite oružje i predate tvrdjavu Sladoviću. Dugo potrajati nemože, eto ti ga inače na krvavu osvetu. Što onda Vi bez vodje? Velim Vam, još tjedan dana, dva, pa s Bogom diko, ode Pakrac u trice! Budite pametni. Što će Vam biti. ako se upokorite gospodaru Turčinu? Mirno ćete imati gdje leći i vi i vaše žene i djeca, mirno ćete putovati, trgovati; mirno će pastiri Vaši stada vam i blago pasti; polja ćete si laglje obradjivati, slobodnije ribariti i loviti po volji. Sijati će svaki bez oružja u ruci, žeti bez zaprieke, imati svega bez straha. Sada pako ste kmetovi . . . . . .“

„Dosta, dosta!“ — ugrabi mu kućarac rieč. Nabrao čelo, mjerio govornika strahovitim pogledom. „Da nenosite odiela viteškog, rekaô bih, da ste tudji uhoda. Nepoznam Vas doduše, ali nemogu ino nego misliti, da se valjda šalite. Čini se, da neznate, što je Tur-

Digitized by Google

čin. Pali, hara i pljačka, ubija i muči, bili mu mi njegovi podanici ili neprijatelji. Samo ruka oružana može obraniti od njega svoje; njegov rob. u grob. Mi se pako nedamo! Dok je u nas srčanosti, nećemo propasti. Netreba nas dakle nitko odgovarati.

„Netreba“ — primieti ugojeni. „Vele, da bi se Ilinić mogao povratiti med svoje.“

„He, he!“ — naruga se mršonja zlobno ih motreć. — „Toliko dam za njegov povratak! Ništarija on!“ — začvrknu glasno prstima.

Govor i držanje dugačkoga viteza uzruja očevidno cielo družtvo oko stola. Debeli se gospodin micao nestrpljivo po svom stôlcu, otvorio usta, reć bi, da će nešto kazati, ali se domisli te gutne, što mu bilo na jeziku, vinom u se. Kućarac uhvatio za batinu te gledao redom u svakoga. Namignuv mu krupni muž u zelenoj kabanici neka miruje, pa dignuv se naglo do ugledne veličine, reče mršavomu: „Čuj derte! Ružitina koga njemu za ledjima, znade svaka kukavica. Zaoštriste jezik, jer znate, da Ilinića ovdje nema, al' ako taj svoj pogani jezik budete i dalje brusili o poštenom imenu toga muža čestitoga Ilinića, neznam, hoćete li te svoje mršave, gnjate kući odnieti. Zato je bolje, da ćutite. Tko Vas je zvao ovamo? Možda Vas poslaó cincar Kozić, kojega mi preziremô?“

„Znam pjesmu o cincaru“ — reći će prosjak, prekinuv nastajuću svadju i pograbi za gusle.

„Nećeš je pjevati!“ — zabrani odmah mršavi, namaknuv šešir na čelo.

„A zašto ne?“ — vikahu drugi. „Sto Vam smeta, ako Marko pjeva?“

Napuhnu se dugački. Kočeć tanke prste i pogledav sve redom oko sebe, reče naprasito: „Jer ja neću!“ Tako rekav, ukoči se još oholije.

„Fiuuit!“ — zazviždnu gost u zelenoj kabanici.

Digitized by Google

„Dakle nam odatle sjever brije? . . . Jer on neće!“ „Zar Vam je dakle“ — zapita — „ipak cincar tako srcu prirasao? A tko nam može zabraniti, ako nam se hoće pjevati? Ja ću sâm zapjevati jednu, jučer ju naučih. Već ju znadu ljudi oko Sirča i Bastaja, cincaru na sramotu.“ Tako rekav zapjeva ugodnim glasom:

„Sô prodaje Kozić Sava,
U cincara mudra glava;
Rustan azi punu torbu
Nosi, da mu soli čorbu. *)
Al ga putem stignu,
Prijazno namignu:

„Stani malo, oj komšijo!
Što si u to grmlje skrio?
Tvoju torbu našli mi smo
U njoj azi nosiš pismo.“
Cincar okom svrnu,
Do srca protrnu.

„Na kraj šume zelen' trava,
Oj cincaru Kozić Sava!
Na kraj šume bukva stoji,
Stotin jakih granah broji!“
Cincar lica blieda
Vitu bukvu gleda.

Oko bukve, oko grana
Gladno jato sivih vrana;
Tam na bukvu objesiše,
Koji azi knjige piše.
Tako bùdi po pravici
Svakoj izdajici!“

„Kako Vam se vidi ova pjesma?“ — upita ugojeni žmireć.

*) U Slavoniji zove narod juhu čorbom.

Digitized by Google

Mršavi se držaše nešto kiselo i prosbori zatim, tobože kan da malo haje: „Pah! luda pjesma; nema ni šoka ni smoka! Treba Kozića najprije odsuditi radi zločina, pa onda ga vješajte.“

„Visi, prijatelju, visi!“ uvjeravaše ga muž sa kožnim ledjima.

Dugonja se žacnu; bilo vidjeti, da ga viest slabo veseli, nu ipak se usili smijati se: „Tko kaže a nelaže? Babje smiešice, moji dragi, ništa drugo.“

„Visi, visi“ — potvrdi momak, koji je bio u taj čas stupio u sobu i stao uza stô. Sudio bi, da mu je šestnaest do sedamnaest godina. Visoka vitka uzrasta, gledaše veoma bistro i smiono. Guste crne vlasi pustio do ramena. Objesio veliku liepo vezenu torbu o rame. Inače odjeven, na seljačku, rekao bi poradi finije čohe njegove oprave, da je imućniji. Imao na glavi šeširić a njemu za vrpcu zatakao sličicu Sv. Petra.

Izbuljio dugonja oči u toga momka. „A tko si ti, golobradi nositorba? Jel', bitanga, koja nema drugoga posla, nego njuškati po svima kutovima poput lovačka psa?“

„Tko sam, da sam“ — odvrati momak prkosno. „Vam u torbu negledam, niti iz nje vadim. Bitanga pako nisam; ime neka bude onima, koji su nepošteni badavadjije. Toga nemožete o meni reći. A, ljutili se Vi ili ne, cincar visi; ja ga vidjeh. Eno ga u vučjoj jami pod briegom do Pakre. Tri dana se ljulja.“

Pogledaše se svi pri stolu potihim smiehom; samo mršavi ošinu momka okom, kan da će ga u pô srca i odanle vaditi rieč po rieč puke laži, koju je čuo.

„Nevisi!“ — zakriknu. „Tko bi ga objesio? A zašto, ha? Kozić Vam je uviek dobro činio!“

Ugojeni gospodin nakvasi grlo malo vinom pa pogledav mršonju izpod oka reče mirno: „Čujte, gospodine, čemu se vi žestite? Cincar je mrtav. Da li

Digitized by Google

nam je učinio dobro, mi znamo bolje od Vas. Tko ga je objesio, nije nas briga. Mi smo mirni gradjani, ali nam je poštenje nada sve. Nežalimo nepoštenjaka, pa bio tko mu drago.“ Zatim nastavi iza male stanke:

„Slušajte samo, pa ćete se uvjeriti, da je Kozića stigla sudbina, koju je zaslužio. Već ga je dugo držao vrag za vrat, da mu neutekne. Zavadjajuć mu nečistu dušu i nevaljalo srce djavôskom lakomšću, učini, da je cincar nezasitljivo lebdio za blagom. Sâm se upropastio tim. Saznav, Bog zna kako, da će Ilinić svoju ženu ukloniti iz Pakraca, jer je opazio, da Turci na nju vrebaju a želio imati slobodnije ruke, saznav za to, velim, požuri se cincar prodati tajnu azi za skupe novce. Ali dodje nedjelo na vidjelo. Sluga, koji mu je, lukavošću zapleten, bio nehotice uhodom i pomagačem, kad je trebalo uhadjati, tražio, čim se uvjerio o tom, plaću za svoje muke, rekav, da si želi brk namastiti i on pogačom, koja se tako mastna peče cincaru. Ovomu se pako priliepio svaki grošić o dušu pa bi volio, da si mu vadio zub po zub iz čeljusti prije, nego što bi odkinuo grošić a srca. Groznica ga tresla, kad je tražio sluga, da mu novcima zatrpa usta, jer da će inače odati, tko u Pakracu azi čaklovačkomu novine nosi. Od dana je do dana znao Kozić zavaravati slugu, koji izprva sâm nije znao, ali sve bistrije vidio zamašaj učinjenoga jur izdajstva, htievši se bar okoristiti, kad se već vragu prodao i on. Napokon zakuha cincar, da spasi svojih grošića, kašu, za koju mu prijatelj vrag iz pakla zafrig dao. Htievši se naime riešiti dosadnoga sluge, reče azi, da će sluga odati Iliniću spletku, što ju ugovoriše. Cincar da će pogubiti glavu, al aga neka gleda, tko će mu biti na ruku, kada bude trebalo. Da bi bilo dakle najbolje, ako bi Rustan smaknuo nepouzdanoga slugu. Ovoga odposla zatim Kozić tobože poslom u Čaklovac. Još nije

Digitized by Google

ni došao do grada gore, kad al ga već na putu pod briegom pograbi Rustanov krvnik Hassan, da ga po naputku age ubije iz zasjede. Deruć se na sve grlo: „Hoćeš li odati agu? Hoćeš odati Kozića?“ skoči krvoločno na momka.

Nu već se i zec brzinom oteo vučiju zubu, kamo nebi brz čovjek drugomu? Sluga uteče, dok mu nije bilo kao što siromahu Čordašu pod Vilinom suzom.

Da naplati ljubav cincarovu ljubavlju, te da mu vrati milo za drago, šilo za ognjilo, javi, komu je trebalo javiti, što je cincar učinio, pa kad se je ovaj odšetao do age, da ide po svoje i po nove zapovjedi, potegoše ga konopcem oko vrata na vrh bukve, da vidi, gdje je put u Čaklovac. To mu je kraj i konac a to bi ga stiglo i poslie kod samih prijatelja mu Turaka. Tako mi, vidite li, pripoviedaše ljudi, koje sam pitao, tako pripoviedam ja i Vam; nisam pridodao ništa.“

Vitez se namrgodi iznovice pa izasuv okom nutarnji gniev reče: „Trista mu jada! Ako ga objesiše, učiniše to samo Ilinićeve bube. Zavadjaju Vas oni gnjusi. Ali će odkucnuti čas i tomu Iliniću, biti će mu sigurno veoma nesgodno. Znam„ — nastavi nešto mirnije — „i ja pjesmu; u slavu je sokola Ilinića; slušajte! Dočim se ostali jedan drugoga laktom gurnuše, započe on titrastim, nesigurnim, krivim glasom:

„Iliniću, delijo,
Žalostna ti majka,
Da ti znadeš, kako ti se
Kod nas sprema hajka!

Gorskom šumom zelenom
Turci zvjere love,
A to zvjere, koje love,
Ilinić se zove.

Digitized by Google

Iliniću, delijo,
Žalostna ti majka,
Svagdje tebe turska čeka
Smrtonosna hajka."

Zadnje rieči poprati čudnim zavijanjem glasa i pogledav oko sebe, kan da je pobjeda njegova, položi lievu na balčak dugoga svoga mača.

Mudri gospodin uz njega mučaše, šuknu ramenicama i posrknuv malo više vina zaklopi štropotom vrč.

Kućarac pako udri kijom o zemlju i na jedno svoje oko dugonju oštro pogledav reče: „Vaša je pjesma vrlo pobožna. Čini se, da ju tako pjevaju momci u Bielojstieni. Ondje je u novije vrieme poniklo mnogo prijatelja turskoga gospodstva. Milo za drago; znam i ja jednu, koja će Vašu dopuniti. Zapjeva dubokim zvonkim glasom:

„Gorom, dolom, niz vodu
Turska pseta njuše,
Al nemogu gorsko zvjere
Baš da iznebuše.

Gorom, dolom, kraj šume
Teče voda hladna,
Neulove mudre l[illegible]
Turska pseta gladna.

Krvavom će gubicom
Muku si naplatit,
Tad će opet gorom, dolom
Sloboda se vratit."

Pjesma pobudi silnu viku, štropot nogu i povladjivanje, dočim lice mršavoga i njegov purji kljun još

Digitized by Google

većma pocrveniše. Skočiv sa stôca u vis, lupi šakom o stô, da svi vrčevi poskočiše. „Grom i pakao!“ — zaviknu — „Tko se usudjuje meni se u brk narugati? Skinuti ću ti ovu tvoju kornjaču s ledja, ako nebudeš . . . . .“

„Eh, eh!“ — dignu se gost sa zelenom kabanicom — „Polagano, hrabri viteže, polagano! Za toga miša u tvom licu naći ćemo mačka. Prčiš se tim hrdjavim ražnjem, al ga se nebojimo. Poznam te, ptico, po tvom perju. Sastanemo li se nas dva na drugom mjestu, mogo bi ostati golih krila, koja su ti samo na pô očupali u Koprivnici.

Vitez pogleda zelenoga biesnim pogledom, nu nerekav drugo, nego da žali, što je u takovo družtvo došao, hitnu srebren novac za vinu na stô i otide oholo van. Čudom gledahu za njim.

„Tko je taj čovjek?“ — upitaše, na što zeleni prezirno: „Hulja! Ime mu je Gjuro Pazman, bio u Koprivničkoj tvrdjavi tamničar. Ondje ga otjeraše, poštô ga se bjehu sbog raznih prevara dobro namlatili. Zatim se tepao po svietu i bio već koješta, ali čestit i pošten nikada. Jedno je vrieme obilazio zemljom hrvatskom kao brijač. Strigao vlasi, brijao brade, rezao nokte a najvolio brijati fratre po samostanima. Pod brijanjem ih nasafunao zabavnim lažima i onda zalagao u kuhinji kod lajkuša kuhača dobre pečenke i mastne gibanice. Ženama prodavao vodu, da se njima peru i ljepše budu, a djevojkama davao za skupe novce aleme, da će se skoro udati. Kad je pako počeo dodijavati u samostanima, porezao u jednom dva tri put oca gvardijana, a u drugom, supijan, malo ne odrezao nos pivničaru, koji mu je za brijanje plaćao vinom iz samostanskoga podruma; kad su se ženama od njegovih voda otrovale oči, da malo ne osliepiše a alemi mu za kratko se pokazali presnom varkom;

Digitized by Google

kada su ga već svagdje poznavali, a i svagdje se bojao batina, dodje, da u njoj bolje prodje, ovamo u Slavoniju. Ponudio se u Bieloj-stieni. Zna, kako ste vidili, ili bar kuša, da se drži po viteški; a jer je prefrigan i po svietu se naučio snaći se u svakoj sgodi, to se svidio kastelanu Bielostienskomu, koji ga uze za svoga namjestnika. Za ta dva tjedna dana, što je ondje u gradu, već je raztrovao pô bielostienske posade. Ako se kastelan skoro nepovrati i neodtjera hulju, koja je valjda podmićena od Turaka, odvratiti će mu od poštenja svu posadu i prodati Rustanu Bielu stienu. Misli, da bi mogao dobiti puno novaca. Ako ga samo nestigne osveta i pravedna kazna! Već se je dva put sastao s agom gore na bilu uprav na medji vlastelinstva bielostienskoga. Pripoviedaše mi pastiri, koji ga vidješe, gdje se povlači onuda kô mrki kurjak zorom. Ondje si prišapćuju svoje dogovore, aga i on. Nu i šuma nezna uviek šućeti, te će se dočuti za tajne toga spljetkara. Došao je dakle i danas sigurno ovamo medju nas samo zato, da čuje i vidi, što i kako kod nas u Pakracu. Misli valjda luda postati gospodarom Biele stiene, al će mu, ako nitko drugi, a to aga zakrenuti vratom prije, nego mu dati Bielu stienu."

„Da smo to znali" — uzeše razsrdjeni muževi vikati, čuvši tako o Pazmanu — „da smo to znali, dok je bio tu, bili bismo mu sve kosti polomili, tomu lopovu."

„Ta mirujte," — reći će zeleni ublažujuć — „bolje ovako. Težka su vremena; neznaš, komu ćeš se povjeriti. Netreba agu upozoriti, da ima ovdje žestokih ljudi. Uzdajmo se u Boga, neka nam on bude milostiv. Ovoga će odmetnika, budite uvjereni, čaklovački aga namiriti." Nasmiehnu se, poprativ rieči kretanjem ruku, kan da uže oko vrata mota.

„Jest, jest," — potvrdi ugojeni gospodin — „jošte nikada nije izdajstvo bilo izdajici na blagoslov. Vi ne-

Digitized by Google

znate, al ja sam eno, kad sam kod fratara požežkih učio čitati, jošte dječakom čuo i čitao o nekom Grku Efijaltu. Taj je izdao domovinu i pokazao neprijatelju put preko gore u srce biedne otačbine, primiv novce za sramotno svoje nedjelo a, prezren od samih neprijatelja, još je dan danas na ruglo kao primjer sramote i nepoštenja."

„Ništa na svietu" — prihvati Kućarac — „bez borbe postići nemožeš. Naša je zemlja liepa i plodna, požežko polje raj, u kom bi raju rado stanovali Turci. Našu krv piju, naš mozak troše, kao što zmija ptici život izpija, al mi se otimamo, nedamo, i Bog na nebu neće dopustiti, da svi ovi naši vapaji, kojima ga u pomoć zovemo, budu badava. Mi ćemo se osloboditi. Ja znam, da se izdajicama sprema sramota, kao što je bilo onomu Grku, o kom sada čusmo. Sprema nam se pomoć, pa nam je sveta dužnost braniti svoje i žrtvovati sve, ma i sâm život. Svanuti će dan, nije daleko, te će zatrubiti trublja, koja nas zove na borbu. Zatrubiti će, al će odjeknuti Muslomanima u ušima silnim glasom, da će im se stisnuti srca od grozote a dozvati u pamet svako zlo, što ga nama učiniše. Krvavo će im se naplatiti svaka suza, koju plakasmo od nevolje i žalosti radi njih. Sa garišta naših kuća i koliba dizati će se iznova plamen; ali plamen, koji će sažgati njihove krovove, da će, uzdrmani užasom i šibani strahom naše osvete, zvati, nu zaman, u pomoć Allu svoga, u kojega ime nama ovdje nesreću i smrt sada nose. Obraniti ćemo ovaj bus, na kojem se rodismo, gdje nam je stala kolievka, gdje nas njegovala sladka majka; bus, na kom prve rieči materinskoga si jezika naučismo; gdje tužnim okom gledamo propast sada svega svojega, propast svega domaćega raja, pače iste vjere, svetinje naše, koju gazi dušmanin, sramoti, u zemlju zatire, da zatre i nas

Digitized by Google

i domovinu milu, pa da vriedi samo turska vjera i turska rieč, koja da će o nesreći našoj osnovati blagostanje i sreću Turaka ter pristaša im poturica bez obraza i srca. — To pako" — dodade, dočim mu se zakriesi oko — „to biti nesmije! Pomoć će doći." —

Zaniemi, spustiv ganut glavu u lievicu, prisloni se uza stô. — Gledahu ga u čudu oklopnici. — Njegovo se čuvstvo presadilo i njima u srca.

„Tko ste?" — zapita jedan. —

Kućarac pogleda momka, koji je imao za šeširom sliku svetoga Petra, namignu mužu u zelenoj kabanici, pa obrisav si nešto kao suzu iz oka, reče ganut: „Nepitajte me, ljudi. Čovjek sam, sličan sliepomu mišu, koji obliće tminom, krijuć se, da ga neuhvate djeca i krila mu neiztrgnu; čovjek sam kao sova, koja se uvlači u gudure i šupljine, da je neodade svjetli dan; krtica sam, koja živi pod zemljom, u mraku, kopa i ruje; siromah sam, čuva me milost prijatelja, jer svoga sada nemam; a što imam, uživati nesmijem. Imahu mi djedovi puno, puno više; ondje . . . . . daleko . . . . daleko. Sokolovo je ono gniezdo bilo, iz kojega poletiše mladi sokolovi. Porodi se ondje mnogo valjanih muževa. Srce im plamtijaše od ljubavi za slobodom. A što im je kuća sada? Hrpa kamenja ter izgorjelih greda. Popalište, što je bilo naše, polja nam i usjeve pogaziše berberski konji; sve djedove moje prognaše. A zašto? Nehtjedoše bo odreći se vjere svojih otaca, i potvrditi prisegom, da neće više biti kršćani i Hrvati, nego da će biti dušom i vjerom Turci. Ostaviše zato domovinu. I ja sam sada bez domovine, bez imena, šumske su lisice moji druzi, a vjerni me prijatelji moraju zatajiti. Tako će biti do skoro i vama, dok Vam je domovina u rukama Muslomana. Mač je dušmanski naoštren, da Vam posieče žene i djecu, djedove i majke; nosi turska ruka plamen, da Vam zapali ku-

Digitized by Google

će i pepeo im razsipa po svietu; zveče lanci, kojima će Vas voditi u robstvo carigradsko; gdje je sada hrvatska rieč, sboriti će turska. Borite se! Nedajte se! Uzčuvajte si svoje ime! A i moje će ime opet biti mojim imenom, dok mi bude naša domovina opet samo našom domovinom, čista od dušmanina muslomanskoga. Dok tako nebude, ostajte s Bogom!"

Uprieše svi, puni sućuti, oči u nj. Nastade šapat naokolo. On pako, naprtiv svoju škrinju, otide. Za njim podjoše muž u zelenoj kabanici, prosjak Marko i mladić.

Digitized by Google

III.

Gzišav iz krčme pogledaše najprije na sve strane, zatim prevališe sva četvorica dobar komad puta sve uz Pakru iduć. Dieli se na jednom mjestu dolac u dva rukava. Jedan mu kraj obrubio obale riečice te se s njom utisnuo medju obronke uzduž požežke ceste. Drugi se krivuda obilazeć pakračku Krndiju, širi se sve više, čim je dalje k sjeveru, razprostiruć se napokon ovećom ravnicom, koja, počam kod Omanovca, gleda u planinu oko Sirča. Udariše ovim putem. Gusta ti šuma tada zaklanjala vidik. Šikarje i trnje splelo svoje žilje pod Krndijom, divlja loza grlila visoke bukve, imela se hvatala za hrastove, a goleme gube bielile su se posvuda sa staroga drveća. Onuda stupahu po uzkoj stazi polagano, dobru uru sve uz brdo; naprvo kućarac, ona trojica tiho za njim. Neprogovori nitko ni rieči, svaki razmišljao zasebice. Napokon bivala staza strmlja, te se za kratak čas promoli kroz grmlje na čistac vrh Krndije. Ondje stadoše pod visokim hrastom.

Krasan ti se pogled od onud na oko daje. Naslagani šumoviti briegovi, duge se kose i oble glavice tr-

Digitized by Google

paju jedno na drugo. Sa sjevera digao se visoki Papuk iznad manje si braće, rinuo plešivu glavu u lirpu crne oblačine, koja se s njega spušta poput duge koprene sve na tanje i bielije povrh briegova i strmina prema Daruvaru i Bastajama. Ondje se gubi oblak u modrini neba, probijaju iz nje, rek bi bieli golubići u jatu gavranova, vitki tornjići, kućice seljačke daleko, daleko. Do tebe, pram jugu, strše grebeni i niži briežuljci, al za njima proviruju mrko gledeć tamne šume, gudure i klanci grahovljanske planine. Strmine se ondje strovaljuju u ponore, a svjetlije na njima pruge, lazi travom obrasli, ublažuju divlju prirodu. Što bliže k tebi, tim je ta priroda svjetlija, prijaznija, a napokon ti, eto do nogu, priliči gorskomu perivoju, nakićenu miljem i dražesti. Mota se onuda izpod Sirča kroz zelene livade srebrena riečica, Biela. Teče, romoni voda, brza izpod Papuka i Zvečeva, natapa polja, kvasi travnjake i napaja biela goveda, što no pasu širom medju vrbama i vitkima jasenima. Miriši žuto i crljeno cvieće. a vjetar ti donaša glasove, koji te čudno zanesu, srce ti kan da žalošću otešćuju u pô te miline prirodne: pastiri no tužnim glasom sviraju na kozji rog.

Ondje, rekosmo, stadoše pod hrastom. Kućarac gledao i gledao krasotu predjela nepomično stojeć, okamenio se. Srce mu se širilo od radosti, stiskalo od tuge, motreć on te briegove oko sebe. Napokon, rek bi, da se silom otima, uzdahnu, sbaci naglo škrinju i, sjednuv na širok panj, odtrgnu melem s oka. Lice mu se umah preobrazi; bijaše muževna, odvažna izraza.

Pokazav rukom na dô, zavapi ganut: „Gledajte ljepote! Oh, liepi Vi krajevi! Neće li doći vrieme, da budete slobodni? Vjerujte mi, prijatelji, mukom čekam, da se riešim ove dosadne mi krinke. Znam, da

Digitized by Google

moram potajno, hoću li raditi uspješno i nasmoći dovoljan broj prijatelja i pomagača za naše djelo.“

Prodje rukom preko čela kao iznova zamišljen. Bijaše taj muž sâm Ilinić, plemeniti Ilić, začetnik ustanka proti Turcima, duša novoga pokreta. Bilo je viditi u taj mah na njegovu licu, da je težko zabrinut; neka se stroga ogorčenost pokaza na njem. Peklo ga, što mu zakrčiše nenadano put tolike potežkoće i neprilike uprav onda, kada mu je trebala slobodna ruka i javna djelatnost. Porodica mu potekla iz Mostara u Hrcegovini, odkle mu se djed bio doselio u Slavoniju. Našav ovaj u njoj kraj, koji mu je omilio radi ljepote, steče si ondje novu domovinu. Kupiv vremenom cielo vlastelinstvo, ostavi iza sebe valjana sina i čestita unuka Franju. Pojega eto vidimo pred sobom, gospodara sada pakračkoga. Znao Franjo još jedini osviestiti narod na odpor. Mudrim bo okom razabiraše, da je, padne li tvrdja pakračka u ruke turske, izgubljen cieli kraj. Silno ga dakle i nemilo žacnulo, što mu Čaklovčani zametnuše put. Rado je Franjo i vesela srca žrtvovao imetak, pokoj, dane i noći napora i brige, da turskoj otimačini na put stane i mnogomu siromaku pomogne u nevolji. Prije mu je sve to pošlo prilično lahko za rukom.

Ali od kad mu Turci bjehu zarobili ženu, oglasiv svemu narodu javnim izvikačem po svima cestama i putevima, da će Ilinićku pogubiti metnuv ju na goleme muke, ako se Ilinić ili tko drugi bude usmielio buniti narod proti Osmanlijama i dražiti ga na opor; ako mu bude potajice oružja davao: od toga je vremena Franjo gorke proživio čase. Gorka je muka žrtvovati ili ženu, ili domovinu. Kriomice i samo pomoćju dobrih prijatelja nastojao je oko oslobodjenja svoje žene, a uzam krinku, razglasio po vjernim pristašama, da je umakao nekamo u Hrvatsku.

Digitized by Google

Zatajivanje vlastite mu osobe smjeralo je na to, da umiri Turke, jer je znao, da će im malaksati budnost, ako se uvjere, da ga nema u okolici pakračkoj. Ujedno se nadaše, da će laglje uspjeti i osloboditi si ženu, ako silniku Rustanu neda povoda novim okrutnostima. Nadao se, da će djelo oslobodjenja zarobljene žene uroditi dobrim plodom, jer će potlačeni narod listom ustati i pograbiti oružje, čim bude saznao, da su njemu i vodji njegovu slobodne ruke.

Nu taj je cilj bio jošte daleko i vrlo mučan, te se je Ilinić u taj čas sjetio ciele svoje nevolje.

Jadan, al ipak uzbudjen nadom, reče nešto bistrije: „Vrije u meni krv Ilića Mostarskih; težko mi je zatajiti sama sebe. Nakazom krijem svoje pošteno ime i lice, u koje dosele smio svatko gledati. Bojim se samo, da se nebih zaboravio kojom sgodom. Znajte, da se jedva uzpregoh danas, kada me je onaj bezstidnik ružio. Bio bih skočio na nj i pogladio ga ovom palicom, da bi bio s mjesta ušutio. Ali se srećom sjetih u pravi čas, da nije vriedan moje ruke i da je zaslužio sjediti u tamnici pod gradom. Da ga pako dadoh zatvoriti, morao bih se pokazati svojim ljudima. To pako sada, mislim, nije probitačno. Što veliš, Kovačeviću, vjerni prijatelju, da li nas je tko poznao?“

Bijaše, kojega je upitao, muž u zelenoj kabanici. Rodom Požežanin, nešto nagao ali pošten čovjek, morade poradi neke kavge sa slugom paše požežkoga uteći odanle. Kuću mu zapališe, na smrt ga odsudiše, ako nemoli prostu Turetinu za oproštenje. Volio pako poginuti, nego da, ni krivni dužan, pogazi svoje poštenje. Pridruži se Franji, zavjeri mu se, i bijaše od toga dana izkrenim njegovim prijateljem.

„Da li nas tko poznao?“ — reče, stupiv korak bliže. „Za tvoga Petra, da li ga nije tko poznao, neznam;

Digitized by Google

nije trebalo, da zatakne sliku sv. Petra za šešir. Mene i tebe, mislim, za cielo da nije nitko."

„Nije ni mene, vjerujte" — uvjeravaše ih mladić Petar. Motrio ga Ilinić otčinskim pogledom. Neka sličnost njegova lica rekla ti, da je možda rodjak junačkoga Franje. I zaista. Bijaše sin sestre Ilinićeve. Mati mu iza pokojnoga otca bila za rana umrla, a diete, Petar, ostao na brizi ujaku i njegovoj gospodji. Budući bez potomka, zavoliše maloga, koji se uz njih primilio kao uz prave roditelje. Nježnom njihovom pažnjom narasao je i postao krasnim mladićem. Bijaše kriepostan i ravan, vješt svakoj vježbi tiela, učen u pismu. Uza to bijaše poslušan i vjernom ljubavlju privržen svojima, ali i hrabra srca za rane dobe dječačke. Volio ga strogi Ilinić poput sina i pouzdao se u nj, kao u sama sebe.

Do novije dobe bijaše mu često čuvarem stari Marko. Prosjaka je jednom sgodom obranio Ilinić od Turčina, koji ga je mrcvario. Tim učini, da je bio od tada uz Franju poput vjerna psa. Dolazio mnogo puta u grad i ondje boravio dan, dva. Gdje mogaše, služio donašajuć viesti. Prosjaci bo zalaze u sve krajeve, a Marko znadijaše za svaki kutić. Mnogo je koječim bio već od velike koristi.

„Nije nas" — opetova Petar — „nitko poznao, osim možda gradjanina, debeloga Mutavdjije."

„Opazih," — primieti Ilinić — „ali Mutavdjija mi je vjeran; za njega me nije strah. Današnji sastanak, koji je vrlo nuždan i važan, te kojega radi vam poručih, da dodjete, dvoje me je naučio. Prvo znamo sada, što ljudi misle, a drugo, vidim, prem je tek nekoliko dana prošlo, odkad mi Turci zarobiše ženu, da već djeluje varka, koja bi preotela mah, ako za vremena neuznastojimo, da, ma kojim god načinom, zarobljenicu izbavimo. Bojati se je naime, da će možda gdje-

Digitized by Google

god koji od kmetova, kojemu će zlopaka, goropadna obiest i zulum turski dodijati, razgnievljen i razdražen, kojega od aginih momaka uvriediti, ili ga na tielu ozliediti, pa će reći aga, da je učinjeno naputkom mojih prijatelja. Mogao bi mi ženu na goleme muke metati, kako se je prietio u pismu, što dakako moram prepriečiti. Ja Vas dakle pozvah, da se posavjetujemo, kojim bi načinom uspjela moja želja. Vi ste došli, hvala Vam. A sada, stari Marko, reci, jesi li polučio išto, što ti kazah, da mi učiniš?"

Starac, skinuv škrljak i pogladiv si bielu kosu, reče: „Da je bilo po mojoj dobroj volji, gospodaru, bilo bi puno, al jer je bilo samo po mogućnosti, to je, žalibog, malo, jako malo. Bio sam dva put gore pred vratima kule čaklovačke, a eto i mladi gospodin sa mnom; prosili smo. Koliko god nastojasmo, da štogod saznademo o broju momčadi, koja je sada gore, ili o mjestu, gdje je gospodja Vaša zatvorena, sve nam bilo uzalud; neznamo ništa. Odtjeraše nas odmah. Vjerujte, da je opasno mnogo gore zalaziti. Doduše nije stalo niti za me starca, ni za moje stare razklimane kosti. Ja sam se zakleo, kad me na taj dan, gdje Vam uloviše gospodaricu, Omer čupao i tukao, da ću mu naplatiti tim, što ću mu korak za korakom odavati njegove podhvate i služiti Vam, ma platio glavom. Mene dakle, kako rekoh, nije strah za me, al me je strah za mladoga gospodina Petra. Da nije Omer bolan od rane na čelu, neznam, bismo li tako lahko prošli. Zagrozio mi se dolje kod harmice."

„Ta dà" — reći će Ilinić kô zamišljen; — „Omer je i kadar učiniti puno više zla, nego što obećaje. Bojim se, da će stojati žrtava; zlo ćete proći obadvoje, ako saznadu u Čaklovcu što Vas onamo nosi."

Stupi Petar pred ujaka, smielim pogledom rekav: „Za mene neka Vas nije nimalo strah. Uzdajem se u po-

Digitized by Google

moć božju, koja će štititi pravednu stvar; nebojim se nimalo. Samo Vas molim, da mi dozvolite po volji raditi. Vi ste mi drugim otcem, tetka milom majkom. Nemam, čim da Vam naplatim ljubav, nego opet ljubavlju. Ovo moje srce nemiruje, videć Vas ja u takovoj brizi. Molim se Bogu i svetomu Petru, momu zaštitniku, da mi udieli sreću, učiniti štogod za Vas. Meni je, kan da se tetka izbaviti mora. Okretan sam, oprezan .... što mi može biti? Dopustite ujače, otče." Pogleda Ilinića gorljivo.

Ujaku se razvedrilice, pogladiv momka rukom reče ljubezno: „Valjan si mi dječak, Petre. Dao Bog, bilo na sreću, što kaniš učiniti. Moj blagoslov će biti s tobom. Al ti, sinko, pazi; čuvaj sebe i nas!"

„Hoću", — reče Petar veselo — „samo dopustite, da radim, kako mislim, da će biti najbolje i kako mora biti po sgodi, koja mi se bude nudila."

Ilinić mu neodvrati ništa, razmišljajuć sjedjaše jedno vrieme i rovaše palicom po tlu. Napokon će narozana čela i polagano: „Slabo po nas, moji prijatelji, slabo. Malo nas je, malo. Al," — dodade — „valjani su muževi svi. A kako bi bilo," — upita nenadano — „da mi, šačica hrabrih ljudi, ipak pokušamo na juriš oteti Čaklovac i osloboditi mi ženu?"

„To nebi valjalo," — reče Marko tresav glavom — „nebi nikako."

„A zašto ne, Marko?

„Jer bi sva naša hrabrost bila uzaludna naprotiv možda velikoj množini Osmanlija."

„Ja," — prihvati Kovačević — „ja se sasvim slažem s Markom. Mani se, Franjo, naglih mislih. Dok neznamo točno, koliko ih je gore u gradu, pa hoće li moći naša hrabrost nadvladiti njihovu množinu, nije dobro početi. Ubili bi ti ženu, prije nego što bismo njima pred vrata s vojnicima. Uztrpi se, molim te; nju

Digitized by Google

će čuvati Bog, a treba pokušati, nebi li se dalo što i lukavošću. Trebati će sultan, kako znaš, slavonske posade i na drugom kraju. Biti će možda nenadano prilike pa ćemo ih izmamiti iz kule ter iz zasjede uljesti u Čaklovac. Eto su tu stari Marko i Petar i Gašpar Gašparić pa i ja, koji ćemo raditi neumorno zajedno s tobom, da ju izbavimo, ali onda učinimo kraj turskoj moći.“

„Dobro,“ — prozbori Franjo nakon kratke stanke — „dobro, Kovačeviću; uztrpiti ću se. Ali treba nam znati za svaki korak Turadi, znati im za broj glava.“

„To će biti moja briga,“ — prihvati brzo Petar — „dozvolite samo, što Vas prije zamolih, naime da mogu na svoju ruku raditi.“

Rieči mladićeve, koje bijaše govorio svomu skrbniku tronutim glasom i ujima očitovao cielu ljubav zahvalnoga si srca, djelovahu na Ilinića neodoljivom moćju.

„Mlad si,“ — reče prijazno — „mlad, al pametan i dobar. Učini dakle, što misliš; ja ti, prem težkim srcem, nu ipak opet radostno doz oljavam, jer se nadam, da će ti biti Bog u pomoć. Ipak ti velim, Petre, budi oprezan, pazi i opet pazi. Nemoj, da novu ranu zadaješ svojim prijateljem! Za tri ili četiri tjedna biti će u nas toliko momčadi, da ćemo osim Čaklovca možda cieli kraj do Požege osvojiti. Onda će i Požežani listom ustati. Ali vidite, da sada ovdje stvari zlo stoje. Bojim se, da će nam Turci po svojim podkupljenim uhodama odvratiti mnogo ljudi. Imasmo danas jasan dokaz, da im o tom već rade izaslanici, kako na primier Pazman.“

„Zato treba“ — reče Petar — „treba, mili ujače, da se odmah latimo posla. Obećajem Vam, da neću bez nužde srtati u pogibelj, nu niti žaliti napora ni tru-

Digitized by Google

da, da Vam budem koristan. Ostajte s Bogom svi, idem!“

„Dá, dá“ — mahnu Ilinić rukom. „Idi sinko u ime božje! Ako što uztreba, javi. Znaš, gdje je kuća kmeta Gašparića pod briegom čaklovačkim. Gašparić je vjeran i pouzdan, on neka ti bude na ruku. Reci mu samo, da je moja želja, jer zapoviedi njemu netreba. Marko i prijatelj Kovačević ostaju ovdje, pa će sa mnom u Sirač. Idi!“

Petar zagrli ujaka, koji ga blagoslovi dočim mu suza orosila brk, stisnu ruku Kovačeviću i Marku te nekoliko časaka zatim bje već zakrenuo za grmlje.

„Čestit momak“ — reče Ilinić ganut.

„I pošten do dna duše“ — potvrdi Kovačević. „Da ih nam je samo mnogo takovih!“

Muževi se digoše te krenuše niz brdo put Sirča.

Digitized by Google

IV.

Pošto se Petar oprostio s prijateljima, zaputi se priekim putem prema jugu. Dobra je tri četvrta sata po prilici živo koracao i uprav nagnuo lievo, da će u livade, kad al se naglo zaustavi pred grmom. Uzrokom bijahu glasovi, koji se nedaleko njega razgovarahu opetujuć po više puta ime Ilinićevo.

Tiho se došulja bliže, pa zavirkivajuć oprezno iza lišća i grana kroz grm, opazi na svoje čudo Pazmana, gdje se razgovara sa dva seljaka iz okolice Bučke. Petar te ljude prilično poznavaše. Jedan od njih držaše za uzde konja, s kojega je Pazman sjahao, dočim se je mršavi namjestnik kastelana Bielotienskoga prislonio uz paripa, metnuv mu ruku i pazuho preko ledja.

Bila je sigurno važna sgoda, kako je slutio Petar, jer se je Pazman, pokazav u Pakracu, da je vrlo nadut čovjek, razgovarao ovdje osobito ljubezno s prostim ljudima, s kmetovima gole sirotinje.

Bulio zato Petar ljubopitno opet kroz granje. Dodje mu doduše na um misao, da nije liepo prisluški-

Digitized by Google

vati drugomu iz potaje, nu uvaživ, da je pred njim očiti neprijatelj ujakov, ostade na svom mjestu. I nebijaše zaista razloga, zašto bi momak odao svoju prisutnost. Tà sigurno je protivnik došao onamo, samo da propitkuje, te da svojim načinom kvari poslove ujaku Iliniću, kojemu sigurno dobro nemisli. Ukočiv se dakle nepomično, osvjedoći se za malo mladić, da je bilo dobro, što je ostao. Mužèvi bo nebijahu daleko, razgovor im glasan; mogaše jasno čuti svaku rieč.

„Velim Vam," — govoraše Pazman — „meni se čini, da je gospodar pakrački, Ilinić, tuj. Njegov je odlazak u Hrvatsku primorsku laž. Nevjerujem ja, da bi on, utekav daleko odavle, ostavio ženu na milost i nemilost azi, a da nebi kušao, kako ju god osloboditi. Bio sam u Pakracu, u krčmi, eto nedavno. Ondje vidjeh muža vrlo sumnjiva. Kućarac je, što nosi škrinju na ledjima. Prodaje koješta po selima, sitnarije svake ruke. Taj si je čovjek zaliepio jedno oko crnim velikim melemom, a na drugo, vjere mi, gleda kan da sipa vatru. Hu! al me pogledao, kada rekoh, da je Ilinić ništarija. Mislio sam, da će me kijačom, što ju imaše uza se, po glavi, da mi razkoli lubanju. Vidih ja dobro, gdje ga drugi umiriše migom očiju, valjda, da se neoda."

Zamuknuv malo, kao da mu treba odmora, nastavi: „Dá. dá. Prefrigano je to, domišljato; ali, hvala Bogu, nije ni u nas šuplja glava. Deru li oni svoga jarca, a mi ćemo svoga. Ha, ha!" — nasmija se zatim naglo, sjetiv se, da je rekao, što bi ga moglo odati i namjeru mu osujetiti. — „Neznam što bi se Ilinić na me ljutio! Valjda, što se nismo mogli pogoditi u nekom poslu. No, no, biti će sve, oko Bog da. On je malo prenagao, ništa zato; pomiriti ćemo se. Dakle, da se povratim na stvar: onaj čovjek u krčmi

Digitized by Google

mogao bi biti Franjo Ilinić, za kojega i vi obadva velite, da ga nema u Slavoniji. Tako vam pripoviedaše drugi, ali vidiste li ga vi odputovati? I zeca i srne čovjek mnogo puta nevidi, akoprem se onaj stisnuo u bližnjem grmu, a ova lahkih nogah nedaleko kroz šikaru skače. Netreba sve vjerovati, što nam kažu, nego pitajmo dalje, pa vidimo, što je istina, što laž. Bilo bi vrlo dobro, da mi je točno saznati za Ilinića, eda li je možda ipak još tu. Ako je onaj kućarac on sâm, što nisam htio izpitati ondje poradi drugih, da ga neodam, jer mu možda nebi bilo pravo, bilo bi mi drago saznati."

Popraviv ovim lukavim dodatkom, što mu se prije malo zaletio jezik, uze čim prijaznijim glasom dalje: „Trebao bih ga, kako mogoste razabrati i sami, trebam u nekim poslovima, koji su važni i za me i za njega. Nenadjem li ga, neće biti povoljno ni za me ni za njega i njegove. Vi bi učinili, prijatelji, meni a bome i sebi na korist, da mi hoćete izpitati stvar pa mi dojaviti čim prije u Bielustienu, jeste mu li ušli u trag. Biti će zlatnih cekina i srebrenih škuda, na kojima je slika pokojnoga cara Maksimilijana; liepi su novci. Evo gle!" — zablisnu mu novac u ruci, što ga izvadio, da ga pokaže seljacima.

„Ovakovih će biti na hrpe, a dobro je dan danas zaslužiti pa imati malo i blaga za vremena, koja su skuplja od današnjega. Jer biti će, vjerujte, za kratko sve mnogo skuplje. Eno se silni car carigradski sprema na vojsku protiv Niemcima, pobiediti će, nema dvojbe; dobro samo, ako ove zemlje ovdje nepohara, što će svakako biti, ako tvrdoglavi seljaci budu vojevali iznovice na turske spahije, i ako se budu dali u budale nagovarati, du se kolju s Turcima za Ilinića i njegove pustolovije. Budi kod kuće pa miruj, torbo seljačka; striži, brate, ovce, pa ti, prijatelju, plu-

Digitized by Google

gom u polje, kosi i žanji, čuvaj si kuću, hrani djecu, brani ženu, to ti je posô, a ne u bój svaki čas niti za plaću niti za čast, već nekima ludovima za volju, od kojih nemaš ni kruha ni vode, niti na se, niti u se. Ratovati je stvar gospode i vojnika, nije kmeta."

„Gospoda i vojnici, ako ih potuku, uz aše konje, što ih je živo, pa bjež; al vi, ako ste bili uza nje? Plati, pobro, kaznu glavom i gubitkom svoga! Gospodi morate onda opet vi kuće zidati, a hoće li oni zidati vaše? Ha?"

Tako rekav umuknu motreć, kako da mu se rieči dojmiše one dvojce. Nerekoše ništa, sudio je dakle po tom, da mu neće biti uzaludno, ako im još koju kaže. Nastavi dakle:

„Rustan će aga, ljudi, nagraditi Vašu pripravnost, budete li meni i po meni njemu na ruku. Pomislite, kolibe su Vam slabe, siromaštvo u kući, djeca gola, nemate čim njive si preorati i posijati; kada dodje jesen, nemate ni zalogaja za zimu, niti koji časak života bez težke brige i nevolje. Ja Vam nudjam sreću i blagostanje. Uzmite, što Vam dajem, nećete žaliti. Jer ako se neće Vam, biti će drugi pametniji od Vas; oni onda bogati, Vi siromasi, i gladni i goli kô dosada. Pa mislite, da će tko pitati, odkud im novci? Ni živa duša! A napokon, sve da tko pita, dvie, tri godine neka prodju, nitko na svietu neće o tom više ni rieči. Na!" — pruži im novaca — „primite kaparu u ime prijateljstva našega. Za dobru viest platiti ću, da Vas neće stid biti, što ste mi učinili malu uslugicu. Mala muka, velika zasluga."

Seljaci se gledahu, neznajuć, što da odvrate. Napokon će stariji, u kojega bilo više stida i sviesti: „Sve je to liepo, gospodine, sve liepo, ali je l' pravo? Vi nas kaparišete novcima, niste nam pako rekli prave stvari, što Vam treba Ilinić. Najprije nam recite,

Digitized by Google

što mislite, onda ćemo znati, da li se možemo razgovarati s Vama.“

„A, là ,là“ — nasmija se Pazman. „Trla baba lan, da joj prodje dan! Čemu to? Smiešno! Zato nek te neboli glava. To je, pobro, tajna moja i njegova. Nemogu ti na sva usta reći, što ni on nikomu neveli. Znaš, imadu gospoda kadikad koju medjusobno progovoriti, što drugi znati netreba. Dosta, ako ti kažem, da je vrlo važno,“

Rekav tako, pričini se vrlo ozbiljnim, te probadajuć okom starijega seljaka, kao da će ga izpitati, nastavi: „Sudim ja, moj dragi, po tvom pitanju, da znaš za njega. Svojom dušom odgovaram za nj, da mu neće biti nemilo sastati se sa mnom.“

„Slobodno Vi po svojoj duši, al je duša i u nas, a dok nam nekažete, što kanite, nećemo ništa dokončati.“

„Vi ste lude obadva. Rekoh Vam, da Vas nije briga zato. Duša Vaša umiriti će se, kad Vam budu kuća i ormari puni blaga. Iliniću neću, kako rekoh, ništa zla, to nek Vam bude dosta znati.“

„Znate, gospodine, mi nebi rad, da bude gospodaru Iliniću krivo već poradi gospoje, kojoj bi Rustan u Čaklovcu glavu . . . . . .“

„Ah!“ — zakrči mu Pazman rieč. „Kad baš nikako nedate mira, pa se bojite radi ničega, reći ću Vam, koliko Vam kazati mogu. Ako Vam to nije dosta, onda s Bogom! Naći ću si ljude pametnije od Vas, u kojih nije mozak žabji. Slušajte dakle, da vidite, kako znam iskren biti. Želim se sastati s Ilinićem poradi dogovora. Želim naime, da povratim mir ovomu kraju. Jer ako sprijateljim s Turcima Ilinića, biti će na sreću svakoga pojedinca. Reći ćete danas, sutra: Kastelan je Bielostienski bio pametna glava, njemu hvala! Tako, moji dragi,“ — nastavi videć, da su seljaci malo ne skloni učiniti na njegovo — „primite

Digitized by Google

liepe novce. Briga napokon Vas za Ilinićku. Jeste li ju Vi zatvorili? Nastradale su i Vaše žene, jel' Vam tko pomogao? Nisu li i carevci zarobili Vam djecu i žene? Dajte Iliniću ženu nazad, sutra će put pod noge skupa šnjom, a Vi u zlu. Kada budu ljepša vremena, eno ga onda natrag, pa uzmi od Vas, što su Vam Turci dali."

„Je li moguće?" — podvoji jedan od njih.

„Moguće?" — zaviknu Pazman, osvjedočiv se, da mu izrečena sumnja dobro djeluje vabeć seljake na liepak, te da neće biti s gorega, ako malo krupnije počme. „Moguće, pitate? Prava pravcata istina! Što mu je treba šuljati se po selima, kô tat po noći? Da su mu čisti poslovi, stupio bi po bielom danu pred Vas seljake. Ali, mudar je on! Zna, ako Vas porazi Čaklovčanin, da može poslie kazati: „Mene nije bilo medju seljacima, na mene se neljuti, svjetli ago! Seljake tuci, koji se pobuniše i bez mene".

Ove njegove rieči silno uznemiriše seljake. Nu ipak će stariji od njih i opet ugrabiti rieč: „Kako se to, što nam sada rekoste, slaže s onim, da se kanite dogovarati s njim?"

„Kako?" — odvrati Pazman stiščuć ustne, da mu se tresao brk kô mačku, kada na miše vreba. „Kako? Liepo! Ta valjda nisi tako kratke pameti, da toga nedokučuješ? Ja ću dakako gledati, da uredim stvar s Ilinićem. Ali, hoće li on htjeti, to je drugo pitanje. Dobro je dakle svakako, da ga poznadete, kakov je. Medjutim, ako baš želite biti prevareni po njem, a Vi, kako Vas volja. Samo, ako Vam nebude prekasno, kajati se."

Tako im govoraše. Seljaci mučahu zapanjeni, da pako bijaše vidjeti poput zla duha, koji kupuje duše. Još reče zatim koješta drugoga, osvjedočiv ih sve više i više, da je Ilinić zlotvor, koji će radi sebičnih te-

Digitized by Google

žnja uništiti seljake, kmetove. Sklonu ih napokon; privoliše, da će uhadjati, zasjedati; rekoše, primiv kaparu, da Ilinić iz okolice pakračke otišao nije. To je pako Pazman htio znati.

Zavjeriše mu se i povjeriše dušu i srce duhu nečistomu, ožigosav sebe same i svoj rod neplemenitim činom. Istina, nevolja, siromaštvo i rieči zamamiše ih, nu takovo djelo neda se ničim opravdati.

Zapovjedi im Pazman najprije, da saznadu čim prije, gdje je Ilinić, osobito pako, komu najviše zalazi, a napokon, neka mu ga uhvate. Tako ih zapleo svojim govorom, da napokon nisu ni pitali, da li je pravo, što kane; da se nisu nit iz daleka sjetili svega dobroga, što je Ilinić učinio mnogima od njih. K tomu, na sramotu im budi rečeno, obuzela lakomost njihova srca; škude, što ih dobiše, ubiše svaku pošteniju misao te se konačno nestidiše reći, da ih nije briga, što misli Pazman od Ilinića učiniti.

Tako ti znade jedan nepoštenjak pokvariti i dobra čovjeka budi varkom, budi mitom ili tim, da je u ovoga kratka pamet, koja nedokučuje posliedica svoga čina.

Izprva je mirno slušao Petar, što govore, dok se još mogaše nadati, da će nadvladati poštenje. Ali kad je vidio, pa je pošlo za rukom Pazmanu predobiti ih, sve se više uzrujao i konačno silno razljutio. Krv zavrije u njem, šaka mu se sgrči nehotice. Najvolio bi skočiti medju nje, lupio bi lopovskoga Pazmana po licu a ono dvoje drmao bi za vlasi, kako se drmaju nevaljali dječaci, koje moraš kaznom k pameti dozvati. Stupiv bez dalnjega razmišljanja naprvo, doviknu im zažarena lica:

„Vi hulje! jeste li zaboravili na svako poštenje, da vjerujete lopovu, kojemu laž i prevara iz očiu gledaju.

Digitized by Google

Povratite mu novce, na kojima je sramota, izdajstvo; dajte gadu mito nazad, jer je bolji seljački opanak od gospodskoga klobuka, ako je u onom noga čestita, ravna čovjeka, a pod ovim huncutska glava. Dolje s konja s njim pa na crnu zemlju, u koju bi trebalo da propane, jer ju prodaje u tudje ruke za novce. Izvalite ga na zemlju, iztucite bricu koprivničkoga, namlatite ga se, pa ga sramotno gonite putem kroz sela, da ljudi vide, koja je nakaza došla kvariti poštenjake, pa da ga se budu znali čuvati. To će Vam biti za dušu, to ravno i valjano. tim ćete naplatiti dobra, koja Vam je učinio Ilinić, naplatiti dobra, koja će Vam još učiniti. Budite njegovi, ničiji drugi!"

Jedva je rekao, već se i pokajao, razabrav. da je bilo nerazmišljeno, što je učinio. Nu bijaše prekasno sada u tom razmišljati, nego je trebalo gledati, kako se osloboditi neprilike. Pazman bo i njegovi drugovi digoše glave u čudu slušajuć, odakle da dolaze ti glasovi srdite opomene. Opaziše Petra. Pazman uzjašiv konja, dojuri do grma, u koj se je Petar nazad skrio. Seljaci, izprva zapanjeni, podjoše za njim.

Za čas bijaše Pazman pred grmom. Probadajuć ga okom, da vidi tko je u njem, opazi skoro Petra. Sjetiv se odmah, da ga je vidio u krčmi preko Pakre, doviče seljacima: „Ovamo, ljudi! Žurno! Držite mi toga momka! Taj će nam najprije znati kazati, što želim znati. Osim toga ga treba malo poškakljati po ledjima, toga uhodu, koji prisluškiva i blatnim jezikom pogani starije od njega ljude. Držite ga!"

Dok je Pazman vikao dozivajuć seljake, već se je Petar, razabrav, da tuj nema krzmanja nimalo, pobrao na noge te nagnuo bježati protivnim pravcem od onoga, kojim je bio izprva naumio poći. Tako učini, da zamete trag svojoj namjeri.

Digitized by Google

Pazman podbodši konja, zaleti se, ljut kô zmija, za njim preko busja, krtičinih hrpa, granja i klada, koje no su još od prve kositbe onuda ležale.

Mudro se Petar uklanjao lievo i desno sad za ovaj, sad za onaj grm. Čujaše za sobom kletve i pretnje progonitelja, prozuji mu tik njegove glave bačeni za njim mali buzdovan, kojim ga htio smlatiti Pazman; čujaše za sobom štropot konjskih kopita, duhanje paripa, koji se mučio po neravnom tlu zaplićuć noge medju granjem, ali se momak ipak ugnuo pogibelji.

Kada se malo obazrio, vidi, da su seljaci, možda i hotice, daleko zaostali.

Parip, na kojem je jašio Pazman, bio je slabije naravi. Ili mu gospodar nije kupovao dosta zobi, jer je sâm valjda puno na vino trebao; ili mu nije bilo po volji sieno u Bielojstieni, bar si mu mogao prebrojati sva rebra; možda bio dosta i star, nešto razklimanih kosti, slabih koljena; ili bio tupe ćudi, da nije mario za ostruge, kojima ga je jahač batrio na veselije skoke, brži korak; možda i nije shvatio važne zadaće i vrućih težnjah svojega gospodara, tko zna; riečju, na jedanput se počeo potipati po busju, tresao dugonju, koji je sjedio na britkim mu ledjima poput prazne vreće, zapikao nogom sad amo, sad tamo, pa kada se Petar obazrio drugi put, vidi, gdje je parip zapeo prednjim nogama i na nje naglo kleknuo, a jahač mjerio duljinu si tiela po zemlji. Ležao, kolik bijaše, na nosu, za njim oborenih ušiju parip, kan da se kaje, da je stvar tako žalostno dovršena.

Bio je položaj preveć smiešan, Petar se zaista nasmijao. Ali nije ipak dulje zatezao, nego ostavio svoje progonitelje te se izgubio izpred njih čim brže.

Jedno je naučio od svega toga: da mu valja biti opreznijim, ali da valja i žurno raditi, jer bi inače Pazman mogao raztrovati još mnogo poštenih ljudi.

Digitized by Google

Sune mu dobra misao u glavu. Najprije do prijatelja Gašparića, pa ga poslati za ujakom Franjom i prijateljem Kovačevićem. Treba ih opomenuti, da se čuvaju zasjede, zatim treba izbaviti tetku Ilinićku, bilo kojom god žrtvom.

Čekajuć cielu uru na mjestu, gdje ga naći nemogahu, sve da su ga i tražili, vrati se zatim stranputice vrlo oprezno nazad prema kući Gašparićevoj.

Prodje neprestano se obziruć i okolicu motreć izpod grmljem i trnjem, zatim preko livada i oranica. Napokon, obilazi iz daleka harmicu dragovićku, te pregaziv potok kusonjski, dodje pred večer do samotne kuće. Stajala je uz potok, koji no teče izpod briegova čaklovačkih. Vidio joj se krov nešto iznad drveća, što no bilo oko nje, a pod njim se bielucao zid amo tamo medju granama.

Sunce je uprav zalazilo. Titrao mu je još rumeni sjaj po glavicama i vrhuncima na planini, dolje pako u ravnici otezale se na dugačko večernje sjene. Iz jaruga i po obroncima naokolo dizahu se polagano biele pare, vlažne magle, prvi viestnici, da ide hladna noć iza sparine ljetnoga dana. Sve je mirovalo na daleko i široko, samo je djeteo još kljuvao po granama stare šuplje kruške.

Bijaše kuća, koju je motrio Petar, stan kmet, Gašpara Gašparića, podanika i vjernoga pouzdanika Ilinićeva. Nekoć je on, za mladih godina, boravio u kući porodice Ilinićeve, bivši ondje sudrugom i vršnjakom mladoga Franje, sadanjega gospodara pakračkoga Iza smrti njegova otca ostade na njem i kuća i zemljište kao baštinstvo, koje ga je, jedinca, zapalo sa svim, što je bilo u njem i na njem. Poslie poveća taj posjet do prilično velika gospodarstva, što poklonom, što pripomoćju, milost prijatelja i zaštitnika Franje.

Digitized by Google

Imaše Gašpar prijašnjih vremena obiljno svega, što mu je trebalo, dok mu nije otimačinom silovitih susjeda u gradu Čaklovcu spalo gospodarstvo na dônje grane. Prije bi brojio ovce na stotinu, sada je jedva desetero paslo oko kuće. Bilo je u njega prije po desetak liepih dugorogih bielih volova, do četir dobre krave, sada je preoravao njivu na dva slabašna junčića, kravama ni traga. Znao je držati po šest konja, sada stojalo u staji mršavo kljuse, kojim je samario ugljen. Imućni bo prije gazda Gašpar morao je paliti sam u brdu ugljen, da njim trgujuć nepropane sasvim. Što je god naime boljega u njega bilo prije, Turci mu uzeše.

Ipak, premda ga je vlastelin pakrački, nudeć mu obstanak u gradu svom, ponudio više put, da ostavi kuću i oranice, slabo gnojene, plitko preorane, nemogaše se dieliti od baštine. Volio je ipak makar paliti u gori ugljen za kovače, nego gledati, gdje mu se ruši krov kuće otčinske, a gdje mu po oranicama raste drač i češljuga u mjesto žita i konoplja. Gojio pako u srcu staru odanost pram svomu gospodaru i obćio često s njim, dok se nije u najnovije doba uselio Rustan aga u Čaklovac. Od onoga su vremena sastanci prijatelja bivali po želji Ilinića redji, nu rado puštao Ilinića i njegove pristaše u svoju kuću na potajne dogovore.

Budući da je stanovao tako blizu do Čaklovca, zalaziv često poradi ugljevnika gore u šumu, mogaše gdješto čuti i opaziti, što se u Čaklovcu sbivalo. Tako je Iliniću doglasio, kada bjehu krenuli Turci, da će po marhu na Savu. Zaustavio ga tada na nesreću Franjo u Pakracu. Da mu je bilo ranije kući, po svoj bi prilici bio saznao za povratak harmičara na harmicu dragovićku i občuvao tim gospodare od nevolje, koja ih kašnje stigla.

Digitized by Google

Viest je o zarobljenju Ilinićke uzdrmala, kao što svakoga pristašu dobrotvorne obitelji gospodara pakračkih, tako i Gašparića, koji bi volio sâm u sužanjstvo, da mu je bilo tim izbaviti zarobljenicu. Bijaše odmah spreman tražiti ma koju sgodu, da se oduži zaštitniku svomu, ali mu nije dosele još bila uspjela namjera.

Nu vratimo se k našemu mladomu prijatelju!

Stao Petar daleko od kuće pa se je motreć ju prislonio uz deblo. Pušio joj se slameni krov, kroz koji je probijao dim, te poput tanahna modra oblačića sukljao polagano u vis. Mjestimice se po krovu uhvatila čuvarkuća, a rezbarije nad rozima i drveni kovač na kućnom zabatu, koji bi kovao, kad je vjetar puhao, bijahu dokazom, da je domaćin umjetnikom i vještačke ruke rezbarske i strojničke. Do drvenoga kovača pružila se mačka po bridu te se gladila i čistila, nu ipak kadkad digla glavu, da vreba na vrabce, koji u bližnjem grmiću veselim cvrkutanjem uživahu milinu sunca i slobode svoje.

Petar se nemogaše dosta nagledati blažene slike mira. U toj kući dakle stanovaše muž, koji mu bijaše prijateljem već za dobe dječačke. Zamisli se mladić sjećajuć se minulih sretnijih vremena. Kako je bilo liepo, kada se je po dvoru grada u Pakracu igrao kotura sa Gašparom! Ovaj bi znao za šalu dočekati kotur grbavom palom, te, kada bi kotur dozujio, promašio bi ga, što je dječaka Petra pobudjivalo na smieh i veselje. Poslie, kada je dječak malo ponarasao, naučio je jahati. Tada bi projezdio dolom po cieloj okolici, njemu do boka Gašpar. Ovaj bijaše i vješt strielac. Znao bi, ako je dospio od drugoga posla, učiti Petra, kako da ima napinjati tetivu na luku, kako strielicu namještavati, kako nišaniti i odapeti. U lovu je znao Gašpar reći mu svaki put točno, gdje će naći srnu, gdje li-

Digitized by Google

sicu ili jazavca, pa nije se nikada praznih ruku vraćao Petar s lova u grad. A bijaše i u gradu liepo u ono vrieme, Petru bolje od ikojega gospodskoga djeteta na daleko. Bijaše tada živo i veselo sve oko njega, ujak vedra čela, ujna predobra. Oboje uživahu u Petru, koje im je odvraćao ljubav poslušnošću. Nu najveće je veselje imao on tada od svojih sokolova. Kada bi svršio nauke i tjelesne vježbe, dozvolio mu je ujak, da se bavi svojima sokolovima. Imao ih je šest. Dobiv ih mlade iz gniezda, hranio i pitomio ih je on sâm, priučio, da mu sjedaju na ruku, da mu uzliću po zapovjedi, a napokon, da love. U tom poslu najviše mu bijaše na ruku opet Gašpar.

Poslie, kada se oženio Gašpar i dobio volju, da bude svojim gospodarom, pa se zato uselio u svoju kuću, mnogo je puta Petar prolazio livadama i poljima pohodit si svoga Gašu, kako ga nazivaše. Onda je vladala sloboda, nitko ga nebi priečio u ičem. Znalo bi tada njih dvoje obići sve potoke loveć ribu i rake. A sada ? Nema ni pjesme ni šale, odkad je sjeo poturica Rustan gore u kulu kao aga čaklovački; tiha je žalost vladala svagdje. Mučeć oraše seljak svoje polje, plaho se žurile žene preko staza livadnih. Prije im se je pod koracanjem orila pjesma, sada zaniemiše, jer im bilo srce bolno, videć otimačinu oko sebe. Nestalo je iste djece s puteva izpred kuća. Prije, kada bi opazili, da ide gospodski sin Petar, znala su izletiti pred njega, da ga poljube u ruku. Ali sada ih pozatvarahu u kuće i dvorove roditelji. Bojahu bo se zlobne Turadi, koja je već po gdjekoje nedužnih malića pogazila konjem u pô Dragovića.

Ovakove misli obuzeše Petra. Napokon se trznu te prošav rukom preko čela, uze se ogledavati na sve strane.

Digitized by Google

Sjetiv se naime svoga današnjega sukoba sa Pazmanom i svoje neopreznosti, mišljaše, da mu valja biti sada mudrijim. Razgledavaše dakle pomno na sve strane. Već se bijahu i glavice okolišnih briegova pokrile tamnim sjenama, planina, iz koje dolazio hladan vjetar, stojala pred njim poput mrka zida. Daleko negdje na cesti zvučio lavež pasa i štropot kola, inače nemogaše ništa neobična opaziti.

Preskočiv dakle nizak plot, prodje voćnjakom te stupi kroz mala vrata u zapušenu kuhinju.

Na ognjištu dogarao je cieo panj, probijao od njega dim kroz grede i vrata. Jedva si vidio ono malo posudja, što je visilo po stieni, ili bilo zataknuto za malu policu do vrata. Uz vatru se na panj sćubio seljak topeć kodmad slanine, da njom namasti grah, sto si ga bio sasuo u zemljenu zdjelu pred sobom. „Dobar večer, Gašo!“ — pozdravi mladić.

Seljak, iznenadjen dolazkom osobe, koje danas neizčekivaše, skoči hitro na noge. Jer je prije toga podulje gledao u plamen, nemogaše odmah razabrati, tko je. Pogleda zato dva, tri put na Petra, dok mu napokon neodvrati radostno: „Gle! Vi ste, mladi gospodine? Dao Bog dobar večer i Vam! Znate li, da sam se uplašio? Dan danas će prije zlo i nevolja na tvoj prag tebi u kuću, nego tako mili gost iznenada. Dobro mi došli, pa sjedite do mene, dok nenamastim ovaj grah; prigoriti će mi inače luk.“

Primaknuv panj bliže k vatri potaknu ju, da većma gori. Medjutim je Petar motrio kuhinju na sve strane, zalazio kao začudjen sad na ovu, sad na onu stran; napokon zaviri i u sobu. Bijaše u njoj nešto malo i to slaba pokućtva. Zatvoriv opet vrata, povrati se k ognjištu nazad.

Gledao ga Gašpar, nemogav pritajiti posmieha te rekav: „Čudite se, jel'te, mojoj kući? Pitati ćete, kuda

Digitized by Google

mi je sve bolje, što sam imao? Kuda ljepše posudje, kuda ono malo srebrenine, što sam imao? Kamo škrinjica, u kojoj sam čuvao ono malo novaca, što sam dobio malo po malo na dar od njezine milosti, Vaše ujne? Noću odneseno, kod prijatelja posakriveno, daleko odavle; u zemlju zakopano. Nije dobro u to vrieme imati u kući blaga, gdje su tako blizu susjedi, kojima zapovieda Rustan aga. Kuda su malo po malo moji volo i, moje ovce i konji, tamo bi vremenom i sve drugo. Nepita se hoćeš, nećeš? nego daj za plaću, mi trebamo. Pa kad uzeše, što im trebalo, a meni ni što je crno pod noktom.“ Čelo mu se namrštilo, oko mrko gledalo. Šućaše nekoliko časaka kao da čeka na koju rieč od Petra. Nu i taj mučaše, jer je žalio muža, kojemu je bogatstvo tako propadalo od otimača.

Napokon ugrabi Gašpar iznova rieč: „Ali sada mi recite, odkuda Vi, pa kako vidim, sami? Što Vas nosi ovamo? Nebih doduše trebao ni pitati, jer nije dobro, dok se i gospodar skriva kradom od prijatelja do prijatelja.“

„Pravo veliš, Gašpare, zlo. Ali biti će još gore, vjeruj. Podigla se izdaja u potjeru ujaku; podigla se, da mu otme ono malo njegovih poštenih privržnika, što ih ima, i srca da im raztruje lažju. Griešnim mitom hoće da podkupe na zločin proti njemu; hoće da ono malo, što je uza nj vjere, preobraze u ljute neprijatelje, koji mu snuju smrt i propast.“

Seljak pustiv žlicu iz ruke i pogledav u čudu mladića reče: „Nerazumijem Vas. Što će to, da bude? Ta dosada još nije bilo izdaje medju nama, odkad je Cincar Kozić . . . . . .“

„Dà, odkad je cincar obješen“ — ugrabi mu Petar rieč, te uze pripoviedati, što je malo prije čuo i vidio i što mu se dogodilo.

Digitized by Google

Slušao ga Gašpar sve glavom kimajuć, pa kad je mladić svršio, zamisli se. Napokon će: „To je dakako zlo. Nije drugo, nego čim prije za gospodarom pa ga upozoriti i moliti, da se čuva. Zateknem li ja izdajice, prisjesti će im.“

Sgrči šaku i lice mu se tako namrgodi, da je taj inače mirni čovjek u taj čas zaista strašan bio. „Oprostite,“ — nastavi zatim muklim glasom — „žao mi je, da Vam moram kazati, kako ste veoma pogriešili. Nije valjalo, što ste se pokazali Pazmanu. Zna on sada, da ovuda nehodate bez važna razloga. Nu to je učinjeno, neda se više drugačije. Mladi ste, nagli, pa Vam se zapušila glava, al nevalja, da niste odmah natrag pošli za ujakom i njemu rekli, što Vam se dogodilo. Bolje bi se čuvao.“

„Miruj, Gašo; dodjoh tebe umolit za tu ljubav. Ja, što se tiče mene, neću plandovati, nu druga mi je zadaća. Znaš, da su mi ujak i tetka drugi roditelji. Oni me njegovahu svom brigom i marom kao svoje rodjeno djete; sve što mi učiniše, ljubavlju mi učiniše, a ja nemogu gledati, gdje se njima o glavi radi a da nepriskočim u pomoć, kojim god načinom. Duša me boli, gdje prolazi dan za danom a tetka čami u robstvu. Dnevice pogibelj veća; tomu mora biti kraj. Ti ćeš za ujakom, tamo ti je mjesto, ja pako idem u Čaklovac uvrebat sgodu, da spasim tetku, ma platio glavom.“

„Nezamjerite, ako Vam krivo učinih; nije zla namjera, nu briga me tare, pa se znam s toga prenagliti i ja. Najprije sada, da Vas pitam, jeste li bili s gospodarom u Pakracu?“

„Jesam.“

„Dobro! Bio je ovdje kod mene tri dana te mi je govorio, da ćete imati sastanak u Pakracu, od kojega se nadao, da će uroditi dobrim plodom. Skrivao sam

Digitized by Google

ga tamo u podrumu. što ga imam za kućom u kamenu pod briegom. Za taj podrum Turci još neznadu, premda im uhode obilaze svuda kô mravi oko panja. Kada bi se uhvatio mrak, nosio sam mu svaki put malo jest i pit, da si okriepi tielo gladom oslabljeno. Bilo mi ga milo gledati, kojom je voljom uzimao moja prosta jela a zahvaljivao mi se, da me bilo stid. Kan da ja nemam njemu zahvaliti hiljadu puta više! Ondje se u podrumu po noći dogovarao sa prijateljima. Žalim ga; težko je biti prognanikom tako dugo, a čini mi se, da će to još dulje potrajati te se neće dati na bolje."

„Misliš ?"

„Mislim, mladi gospodaru. Strah me, iskreno Vam velim, i za gospodju gore u kuli. Ali nerekoh o tom, da ga neplašim, gospodaru ništa. Trebalo bi ju, kakc velite, čim prije izbaviti, bilo kako mu drago. Sakupiti će gospodar čete, istina; — ali kad, ovako kriomice pa uz zasjede sa svih strana? Bude li Turadi ovuda više, biti će zlo veliko. Jer čim znadu, da su naše čete na broju slabije od njihovih udariti će na nas. Gospodarici, što ju sada čuvaju i štede, da plaše njezinom smrću gospodara, više se smilovati neće. Skrajnje je vrieme, da nešto učinimo. — Ali što?"

„To mislim i ja" — reče Petar. „Neznam ni sâm, što bi, nu treba tražiti samo sgodu. Prilikom dolazi i dobra sreća, bude smieliji i duh, hrabrije srce, sigurnija ruka."

Tresô Gašpar glavom. „Liepo, liepo, mili mladiću, ali . . . . ali . . . . . "

„Što, ali?"

„Neće biti ipak pogače od toga brašna; neće biti ništa."

Digitized by Google

„A zašto nebi bilo?“ — upitati će Petar. „Nebojim se; uzeti ću krinku pa uljesti u gradinu.“

„Jest!“ — ugrabi Gašparić naglo rieč“ — „uljesti u gradinu, ako Vam dadu unutar. Zatvaraju vrata; nepuštaju ni žive duše u dvor. Prije sam znao nositi ugljen gore u vrećama, kada bi ga trebao njihov kovač: sada dolaze sami po njega. A to, reko bih, više s toga, da nadziru mene, nego poradi ugljena. Niti ob dan, nit' ob noć nisam siguran, da neizpanu nenadano odkle god u pô mi kuće.“

„Svejedno! Ja ću, Gašpare, pokušati i to odmah sutra. Imaš li kakovu staru kabanicu, kakov god šešir? Dati ćeš mi vreću ugljena. Nuditi ću im ga na prodaj; nepoznadu me.“

„Nepoznadu, velite? A nije li Vas vidio Pazman u Pakracu? Nije li Vas zatim opet poznao na prvi mah, kada Vas je vidio poslie podne?“

„Ta jest, nu njega nema medj njima.“

„Mladi gospodine, za to Vam nitko nejamči. Sami se, kako mi rekoste, osvjedočiste danas, da se mete ovuda. Moglo bi se desiti, da je uprav onda u Čaklovcu, kada Vi onamo dodjete. Dok on zasjeda dobromu našemu gospodaru, Vašemu ujaku, nevjerujem, da se nije prodao azi. Ja sam stariji čovjek od Vas, vidio sam koješta za svoga života a dužnost mi je reći Vam štogod treba, da čuvate sebe i svoj mladi život. Pomislite samo, koja žalost, da Vas ulove! Nije to stvarca, nego pogibelj.“

„Znam sve to, znam, dobri Gašpare. Hvala ti na dobroj rieči i opomeni prijateljskoj, ali nisam ni ja sliep. Oči ću uprieti a uši nadignuti, da bar čujem zmiju, gdje puzi, ako ju vidio nebih. Pazman je izdajica, nu nije moguće, da bi ga vjetar nosio svaki put baš onamo, gdje sam ja.“

Digitized by Google

„Zmija, mladi gospodine, puzi polagano, ali dopuzi svakako. A ta, o kojoj govorite, zmija je otrovna. Vrieme je, da ju čim prije pogazimo, nu i tada se treba čuvati njezina otrova. Da mogu biti uz Vas, volio bih."

„Netreba, prijatelju. Idi ti samo za ujakom, ja ću već sam znati proturati se, pa da ih je uprav na stotine."

„Eh pa dobro!" — privoli napokon Gašpar. „Neću da Vas odvraćam, a da, što naumiste, nepokušate; ali moram i ja da Vas opomenem i kažem: Čuvajte se! Lukavi su Čaklovčani, čuju daleko, vide oštro. Mislio bi čovjek, da im isto drveće u šumi prišapćuje, što se oko njih sbiva. Pa poslušajte, što ću Vam još reći. Natarite si lice čadjom, a osim toga će dobro biti, ako uzmete sa sobom svaki put, kadagod podjete gore, oštar nož; nemožemo znati, da li Vam možebit nebi dobro došao u kojojgod sgodi. Samo ga pod ruho, gdje bilo, dobro skrijte. Sada pako, pošto vidim, da će mi ova slanina malo ne prigorjeti, treba da malo jedete; gladni ste. Žene mi nema doma, otišla u Pakrac, dvoriti ću Vas sâm. Ruke, koje znadu ugljen paliti, biti će valjda i vješte kruh rezati, vino točiti i tanjure na stô metati."

Priredi tima riečima sve, što je trebalo. Na čist biel stônjak metnu dva liepa tanjura, vilice i noževe, veliku soljenku punu biele soli, dobro izpečenu veliku pogaču, dvie čaše i punu bocu. Narezav zatim malo pogače, natoči čaše. Izvadiv još dva liepo vezana ubrusa iz škrinje, donese napokon namašten grah u zdjeli na stô.

„Tako" — reče — „sada založite, pa onda," — nasmiehnu se kô u šali — „onda morate u podrum. Jer ovdje," — nastavi ozbilnije — „ovdje Vam u kući nije niti ob noć siguran obstanak. Pače, iskreno Vam

Digitized by Google

kažem, gotov sam bojati se, da nebi možebit izaslanici Pazmanovi, još ove noći došli, da Vas traže. Zaostali su za Vama, kako mi rekoste, ali tko je vidio, da nisu nazad pošli? Svakako Vas traše, budite uvjereni. Jer Vas je vidio kastelan i prepoznao kao Ilinićevca, imao bi vrlo malo soli u glavi, ako nebi pogodio, da badava ovuda nehodate.

Istina, odjeveni ste na seljačku, tko Vas nepozna, nebi mislio, da je bila na Vama dosada oprava gospodska. Ali tko zna, nije li prevejani Pazman tako mudar naslutiti, da niste onaj, koji se činite? Vidio Vas, kako velite, u družtvu ljudi, koji nisu seljani. To bi njemu moglo dosta biti, da razabere, da je ptica promienila perje."

Petar priznavaše pogledom i miganjem, da za pravo daje seljaku, što mu god govoraše. Zato mu nije prekidao rieči, dočim onaj nastavljaše:

„Najbolje bi dakako bilo, da im se zato niste ni pokazali. Nije dobro dozivati vraga i puhati u sitan pepeo bez potrebe."

„Jest, jest" — priznavaše Petar. „Al' što ćeš? Bilo kasno, kad se sjetih, da naglost nevalja. Znaš, uzkipilo u meni čuvši, kako se gadno dogovaraju. Ujedno mi puče misao, da bi mogao odvratiti onu dvojicu od Pazmana."

„Razumijem, razumijem, dobri moj gospodine. Mlado je u Vas srce i pošteno, brzo kuca, ali nepoznajete još dosta svieta. Vidili ste oko sebe samo najbolje ljude uviek, mislite da svakoga dirne rieč, kô što bi dirnula Vas. Nu vidite, sviet nije takov; svaki misli samo sebi, osobito u vrieme siromaštva i prevrata. Jedan čini zlo poradi dobitka, drugi od straha, treći, jer tumara po metežu kô muha bez glave, pa se prodaje prvomu, koji ga hoće. Svaki misli, da mu je

Digitized by Google

slobodno tražiti svoju povolj'cu, samo ako zna mudro okretati opakliju, da ga neuhite i na račun nepozovu.

Čim je ono dvoje bilo kupljeno novcima, mogli ste znati, da je suvišno nauke im davati. Zato će biti puno bolje za Vas slušati noćas moje pjevače tamo u podrumu, nego u kući čekati, dok Vas ovdje možebit nepotraže."

„Kakovi su to pjevači?" — zapita Petar u čudu.

„Moji pjevači? Eh, to su sove."

„U tvom podrumu sove?"

„Dá. Al ne u podrumu ovdje pod kućom, već ondje pod briegom: viditi ćete. Večerajte najprije, pa onda, da idemo."

Umuknuše, blagovahu. Zatim uze Gašpar s police luč, turi ognjilo, kremen i gubu pod prsluk i, otvoriv malko vrata, prisluškivaše časkom. Zatim odvede mladića preko dvora pod brdo za kućom. Ondje razstavi grane gustoga, visokoga grmlja, i primiv mladoga prijatelja za ruku, uvede ga gustim mrakom u duboku pukotinu, koja bje skočila daleko unutar pod brieg.

Zapela Petru nekoliko put noga o kamen, ali ga čuvala ruka Gašparova, inače bi po koji put trusnuo o zemlju. Napokon stade Gašpar. Čuo ga je Petar, gdje traži po torbi, jer ga viditi nemogaše. Zakreše ognjilo, zablisnu izkrica i ugodni miris gube označi, da će biti svjetla. Gašpar zapali luč.

Gledaše Petar oko sebe, bilo mu, kan da se iz sna probudio. Zjala nad njim i oko njega ovelika špilja, puna pukotina i jama. Kapljice vode, koje se ciedjahu niz stienu, tintikahu čudnim glasovima, padajuć od vremena do vremena u malene mlačice po tlu. Bilo je čuti poput zvonaca, koji negdje daleko zvone. Hladan zrak zabrije gdjekad iz koje od onih pukotina, a u dnu špilje zašumi po koji put, rek bi, da vihar trese vrhove šumskoga drveća. Slušajuć Petar te neobične

Digitized by Google

glasove, sâm si u sebi priznade, da nije najugodnije boravište, u kojem mu valja danas prenoćiti. Nu pomisliv, da je i ujak mu ovdje prospavao više noći, ohrabri se za čas.

„Kako Vam se vidi, mladi gospodine?“ — pitati će Gašpar, smiešeć se.

„Eh,“— odvrati mladić — „najljepše baš nije ovdje, ali bar sjegurno.“

„A to jest!“ — potvrdi Gašpar. „Pa vjerujte, priučiti ćete se skoro ovomu šumu, kojim zrak u pukotinama šumi. Ova stara kabanica, što ju Vam evo donesoh i ova hrpa siena, na kojoj je spavao i Vaš ujak, dobro će Vas grijati. Evo Vam i ognjilo, kremen, guba i luč, ako Vam uztreba svjetla. Sutra ću u jutro možda još doći malo, da prividim, ali sad idem; kuća mi je otvorena. —

Nema doduše puno u njoj, al' u to nesigurno vrieme, kao što je ovo, dobro je pripaziti i na to malo; treba, ako nisi kod kuće, zabraviti vrata, da nebi vjetrom uljegao tko drugi. I pseto ću privezati, laje noćju. Moglo bi doći ovamo do Vas i lajuć na sove domamiti kojega uhodu. Svaku je noć na lancu, odkad Vam je ujaka nestalo iz Pakraca. Lahka Vam noć!“ Tima riečima davši Petru luč, ostavi začudjenoga momka na samo. Zaista nebijaše ležište najljepše. Čuo bo Petar do pô noći krik ćuvika, huhukanje žute sovu i cvokot kljunova tih noćnih lovaca. Nu bilo mu samo izprvice malo čudno po duši i neugodno, jer, hrabra srca i zdrava tiela, kako bijaše, priuči se ropotanju. Pomisliv, da je bolje biti ovdje, nego strahom u kući, sjeti se i opet ujaka, koji je dielio s njim ovaj konak, pomoli se Bogu i zaspa te prospava tvrdo do blizu zore. U rano jutro probudi ga Gašpar, donesav mu vreću ugljena, star gunjac i poderane opanke, uz to sira pa kruha.

Digitized by Google

„Kako bilo noćas?“ — zapita.

„Dobro, prijatelju. Malo neobično i hladno, ali zakopah se u sieno.“

„Mladu je tielu,“ — reče seljak — „kao što je Vaše, i tvrda zemlja mekan vanjkuš.“

„Jest, Gašo, bilo mi je sbilja, kao da sam ležao u najljepšoj postelji. A sanjao sam! Bože, da je istina, što sam vidio u snu!“

„A što je bilo?“

„Slušaj! Stojao sam na briegu, na visoku briegu; bilo je, kan da na Javorovici ili na Brezovu polju, neznam. Okolo na okolo velike stiene. Ali nisu bile gole, nego sve pune liepoga cvieća. Medju njim paslo je bielih ovaca. Sjedio sam ondje na kamenu gledajuć preda se u dolinu. Nebo bilo izprva tamno, gusti na njem oblaci. Čuo se kadikad mukao glas, tutnjava, — reko bi da grmi. Ali malo po malo bivalo oblaka sve manje, nebo vedrije. Najednoć se zarumeni s iztoka, kao u zoru. Rumen bude svjetlija, sjajnija, napokon se prosu takov sjaj, da sam jedva gledao. Bijah kô začaran. Jer iznenada ugledah u dolu podamnom, gdje prije nije bilo ništa, ugledah kuću do kuće, selo do sela. Sve je vrvilo onuda. Ljudi su jedni orali svoja polja, drugi želi, treći kosili livade, ali pjevali su svi. Zatim se najedanput sletiše iz kuća, s polja i livada na cestu. Kićeni momci i djevojke se poredaše u kolo. Sa svih se tornjeva začu tada zvonjava crkvenih zvona, uz nju gruvahu topovi, pucahu mužari. Sve mi je to dolazilo čudno, jer su ljudi bili sasvim drugačije obučeni nego mi. Imali su oprave, kako ih ja nikada vidio nisam. A da si vidio tek, kako su bile odjevene gospodje! Čudno, čudno! Nemogah se nagledati. Ali još mi je bilo čarobnije, kada se iznenada na svima briegovima oko mene zapališe velike vatre, kada je nastala zvonjava

Digitized by Google

još svečanija. U dolu prolazila velika vojska, zastave joj se vijahu, narod hrlio k crkvama, klečao pred njima, bogu se molio. Što je to? htjedoh se pitati, ali me uze za ruku starac, koji je došao preda me, neznam odakle. Sieda kosa i sieda brada mu bijahu uresom lica, koje bilo slično licu moga ujaka Franje. Klekni, sinko, reče; klekni, moli se Bogu i ti. Danas nam se oslobodila domovina od Turaka, danas su zadnji otišli u Bosnu bježeć izpred naše vojske.

Klekoh Bogu se molcć. Došlo je neko blaženstvo u dušu mi, neki pokoj i mir mi u srce, da mi nikada nije bilo tako liepo, kao što onda. Kad sam, svršiv molitvu, ustao, reče mi starac: Eto gle! to, što vidiš u dolu pod nama, to ti je domovina naša nakon sto godina. Onakova će biti. Kuća do kuće, selo do sela, veseli, sretni u njoj ljudi.

Tako rekav izčeznu. Htjedoh vidjeti, kamo je, u to dodje ti, probudi me.“

Mladić mučaše časak, zatim nastavi kô uzhićen: „Znaš, Gašo; bilo je sve to samo san, ali, vjeruj, da mi je milo oko srca; čini mi se, da je utjeha od Boga.“

„Dao sveti Bog“ — reći će Gašpar uzdišuć kao zamišljen. „On može sve, pa će možda njegova milost usrećiti domovinu, kako ste ju vidili u snu. Bio nam on milostivan, amen! Sada pako treba misliti o tom, što je sada. „Vidite,“ — dodade — „da je bilo dobro, što sam Vas ovamo smjestio. Imao sam naime noćaš goste, nepozvane doduše, ali zato i nemile. Neznam, kako bi Vas izpitavali, da su Vas našli kod mene. Došlo je, jedva što se vratih u kuću, dvoje agine momčadi, Hassan Surduk i još jedan s njim. Pitali su, neznam li možebit ja za vatru, što je bila negdje u planini; nebi li im znao reći, gdje da gori i kod koga?

Digitized by Google

Rekav im ja, da neznam i da nisam vidio ništa, zaiskaše medice; imam je obično po malo pod kućom od svojih pčela. Rekoh, da ću donieti, al mi se ponudi Hassan, da će pomoći natočiti i luč držati; naravno, samo zato, da može razgledavati po kući i viditi, da li sam sbilja ja sâm doma. Zavirivao je pače za sudove, nije li tko skriven za njima. — Povratismo se u sobu nazad; ponapiše se. Mimogred, već na odlazku, nabaciše, neznam li možda za Ilinića, da li je u istinu, kako im netko pripoviedao, naš gospodar otišao nekamo u Hrvatsku? — To im se mete po glavi, samo za to jedno pitaju. Zato Vam velim, da pazite. Izpitati će i Vas za mene, čim dodjete gore u Čaklovac. Recite im samo, da sam Vas uzeo za pomoćnika; to je najbolje. Ako Vas i nevide poslie tuj kod mene, znati ću im već reći, što treba. Dodjete li odsele opet k meni, a Vi opet oprezno kao i danas. Samo se čuvajte, molim Vas, da Vas nevide. Sada pako odlazim za gospodarom. Neće me biti nazad, kada se vratite. Zato Vi vrećom i opravom ovamo u podrum. Ostavite te krpe ovdje, neka budu znakom, da ste sretno prošli. Sačuvaj nas Bog i majka božja, da Vas nebi bilo natrag! Težko mi je srce od briga; nije mi milo, da idete, ali mora biti. Zato Vas opet molim, budite na oprezu. S Bogom!"

„Neboj se, Gašo. Sretno prošao i ti, pa mi pozdravi ujaka i prijatelje."

„Hoću, — s Bogom!"

Ganuta srca gledaše seljak u vedro lice mladića, kojemu je iz oka sievala srčanost i pouzdanost u sama sebe. Sjetio se valjda mnogih dobročinstava Ilinićevih, uza to i minulih godina, i liepih dana vjernoga drugovanja s prijateljem Franjom, pa mu težko bijaše viditi, gdje se mjezimče gospodarovo sprema

Digitized by Google

na toliku pogibelj. Ljubav i požrtvovnost njegova dirnula je priprostoga seljaka.

Stisnuv mladiću ruku, izadje iz špilje; Petar ostade sâm. Založiv ponajprije nešto malo zajutarka, presvuče se; zatim spravi svoje haljine za kamen.

Oprava, što mu ju dade Gašparić, pristala mu kô pravu ugljaru. Bio viditi, rek bi, da se borio s hajducima, tako je bio otrcan i poderan. Gunjac na njem poput rešeta, pun jama; svagdje je provirivala rubača. Iz opanka promolio se veliki palac, šešir klopav, lice garavo a vrat gô.

Naprtiv vreću te pošav iz špilje, krenu uzbrdice prama gradini. Vijugala se je staza ponajprije do 2000 koračaja uz potok, zatim se otisnula desno na strm brieg. Nisi mogao po njoj ino, nego pješice ili na paripu, s kolima nikako. Tlo bijaše žuta ilovača, posijana krupnim potočnim kamenjem; put tegoban.

Izmučio se Petar prteć težku vreću sve uz brdo dobra pô sata. Ondje ide put lievo ravnije i nešto gladje te se, skrenuv malo dalje gore na desno, dokončava na vrh briega. Eno te tamo pred gradinom.

Uzišav do nje, zaustavi se momak. Znoj mu izprao po čadjavom licu bielije pruge, bio šaren, smiešan. Jedva što je bio stao i spustio vreću malo na zemlju, opazi ga Turčin, koji stajaše pred gradinom.

„Hej!“ — doviknu mu. „Kamo? Što nosiš u toj vreći?

„Ugljen, gospodaru, — na prodaj.“

„Hodi amo!“

Bio je Petru poziv po volji, jer se nadaše, da će ga možda pustiti u grad. Donese dakle vreću pred vrata.

„Tko te,“ — nasmija se Ture, vidiv lice mladićevo, — „tko te, momče, tako nafrajkao kô šarena konja?

Digitized by Google

A poderan si," — dodade — „reko bih, da si se natezao s psima. Trista ti trica, čiji si?"

„Momak sam" — odvrati Petar — „ugljara Gašparića dolje pod brdom, u službi od danas. Ali neznam, hoću li dugo biti. težko je vreće nositi. Poslao me gazda ovamo nuditi ugljen."

„A odkada treba ugljaru momak?"

„Eh!" — reći će Petar nategnuv lice, da čim budalastije izgleda — „odkad ima više posla i malaksao nešto na nogama. U njega je, mislim, samo jedan konj; nemože na dvie strane, pa je uzeo mene."

„Ha, ha, ha!" — zaori grohotan smieh Turčina. „A ti si mu drugi, al ovčiji konj.*) Šešir ti se bar naklapa poput ušesa magarečijih. Ozgô je šupalj kô pokljuka. Ako ti se i mozak tako oklopio u šupljoj glavi, gotov si magarac. Ha, ha!" — nasmija se sâm sebi i svojoj šali, lupiv se dlanom po koljenu, da je pljeskalo.

Mladiću se slabo htjelo smijati, jer je uzkipilo u njem od proste šale. Nu umjesto oštra odgovora stisnu samo zube. Nemogaše ipak posve zatajiti ljutosti, jer će Osmanlija dalje: „Ta što si nabrao to čelo kao pas , kojemu otimaju kost? Možda ti nije pravo, što se šalim s tobom. Dajder" — zapovjedi oštro — „amo tu vreću, da ti vidim ugljen. — Pošto je?"

Medjutim se osviestio Petar razabrav, da mora sada, ako se neće odati, mirno podnositi, ma što bilo. Ali pitanje ga iznenadi.

Nije se dosada nikada brinuo, pošto je ugljen. Reče dakle nešto polagano: „Eh, bome, gospodaru, nisam pitao, niti mi je gazda išto reko."

Odgovor bijaše tako nespretan, da se je nasmijao Turčin na novo. „To ti je pamet i gazde i sluge! Dakle nosiš robu badava po svietu?"

*) Na nekim mjestima kod nas zovu osla ovčijim konjem.

Digitized by Google

„Ne, badave ne! Za novce; samo neznam, što tražiti. Znaš šta?“ — ponudi lukavu pogodbu — „unieti ću ti vreću u dvor, tamo nas ima više, pa da se pogodimo. Ako se nebi složili za cienu, a ja ću opet kući pa pitati za nju.“

„Oho! Ala si mudar. Vreću ćeš ostaviti meni, u dvoru te netreba. Momci!“ — poviče Turčin kroz vrata. — „Hajd'te van.“

Izadjoše njih dvoje. „Evo“ — reče im — „ugljena; dobar je, trebamo ga. A ti“ — obrati se Petru — „šibaj sada kući, i to s mjesta. Pa ako pita za novce Gašpar, a ti zapiši dug u dimnjak na uspomenu, da si bio ovdje!

Šta?“— vikaše, vidiv, da mladić otеže. — „Nećeš? Nosi se, velim ti, jer ću ti inače krpati tvoj poderani gunjac batinom po ledjima, da ćeš zapjevati kô gladan kurjak.“

Svoje rieči potvrdi dignuv omašnu palicu, kojom se približavaše momku. Ovaj razmišljaše još časak, bi li ostao, bi li se protivio, ili bi odustao od svoje nakane, vidiv, da će jedva još uspjeti. Odluči, da će odustati za sada. I to je dobro bilo. Jer čim se okrenuo, pošav nekoliko koračaju nazad, opazi, gdje s desne strane dolazi Pazman na svojem paripu. Jahao je putem, koji presieca bilo gorsko, vijugajuć se do blizu Bielestiene. Sjegurno je dolazio na sastanak s agom Rustanom.

I opet mu dodje u susret ta nevolja! Kuda on, tamo i onaj spljetkar. Bolje je dakle, ako mu se ukloni čim brže. Uzev s toga put pod noge, odnese se hitro niz brdo. Težkim je srcem doduše odlazio videć, da mu je bio trud zaman, nu sjeti se staroga Marka i uzbudjen nadom, da će biti sretniji možda drugi put, umiri se malo. Ta znao je Marko pjesmu o Carigradu. U njoj dolazila velika slava Turaka, koji zauzeše grad. Mož-

Digitized by Google

da bi dozvolio starcu prosjaku aga, da pjesmu pred njim izpjeva, davši tim priliku, da se malo ogleda po gradu.

Tako se zamisli mladić iduć niz brdo, da je došao do kuće Gašparićeve, prije, nego što je mislio. Osvjedočiv se, da nema nigdje nikoga na blizu, udje u špilju. Ondje se presvuče i očisti. Zatim složi gunjac, te postaviv na njega stari šešir, metne sve po dogovoru na hrpu tako, da je morao svoje prnje opaziti Gašpar odmah, čim bi stupio u špilju i zapalio luč.

Zatim stupi van, te se odšulja kroz vrt, pošav onda potokom medju vrbovo grmlje, koje je onuda bujno raslo.

Digitized by Google

V.

Minulo osam dana. Blizu gradine čaklovačke, ondje gdje se planina na dvie grane dieli, upravo na bivšoj tada medji izmedj vlastelinstva pakračkoga i spahiluka čaklovačkoga, strši glavica iznad ostale šume. Ne iztiče se, gledaš li ju iz daleka, ničim, nu svojim je položajem vrlo sgodno mjesto, jer te od onud nosi pogled na sve strane. Iz zemlje, rekô bi, da ga je posadila onamo volja stvoriteljeva, nikao gô kamen, visoka stiena, koja izviruje povrh okolišnih glavica poput stražara, kada nadzire svoj predieo. Kô iz neba gledaš od onud na zemlju.

Na vrh stiene širila se četiri hrasta, cerovo drvo, koji poput golemih suncobrana, bielu stienu u tamne uviše sjene. Petrov je ono kamen u gori čaklovačkoj, što ga ondje vidiš, poznat pastirima i lovcima, nu težko pristupan svakomu, tko nezna za trag, kojim valja uzaći na nj. Vječna vlada onuda i veličanstvena tišina, samo jesensko povjetarce zašušti lišćem šumskim, rek bi, da šuma u snu šapće. Kadkada samo zaori glas velike žune, ili vrisne krik orla, koje ondje gnjezda. Ali u ljetno doba, kada se gusti oblaci motaju i

Digitized by Google

valjaju sa zapada, kada vihar uzdrma tu šumu i lišće joj razsipava vitlajuć ga pod oblake, tada tutnji grom u toj divljoj prirodi, da ti strah srce uzkoleba, a brzi te nosi korak sa Petrova kamena, jer ga ciepaju gromovi i pljušti po njem kiša, kan da ga kani odplaviti. Vjetar zuji oko njega bjesnilom silnim, mislio bi, da će ga izčupati iz zemlje, prevaliti ga i srušiti dolje u duboki dô, iz kojega se oholo uzdigao.

* * *

Bilo je oko dva sata iza podneva, vruće, sve mirno i tiho. Cerovi na Petrovu kamenu oborili su od sparine grane i grančice, kao da ih pritiskuje težina zraka. Gdjekad se stresoše, kada bi koji hladniji dah povjetarca osvježio lišće. Eno se nad gorom daruvarskom objesio oblak, zastiruć joj vrhunce poput crne mantije. Bieli dimovi sukljahu ondje pod oblake, valjda što su pastiri palili stare klade, kojima su one šume uviek kô posijane.

Briegovi bliže k Petrovu kamenu, s desne strane, stoje jedan do drugoga, reko bi, da čuvaju stražu, dočim se planina oko Sirča prelieva ljubičastim i zelenkastim bojama. Blizu ceste, koja se vije medju gorama pakračkima, strši drveće bučke kose poput grebena. Izmedju riedkoga drveća izmiljuje se kamen do kamena, reko bi, da su biele ovce, koje onuda pasu. S iztoka trpaju se briegovi sujnički jedan na drugi, izmedj njih se širi visoko Brezovo polje sa družicom Javorovicom, koji gledaju na daleko preko požežkoga polja na Kozaru i Motaicu bosansku. Na zapadu gube ti se u daljini moslavačka gora i Garjevica, a na skrajnjem rubu obzorja razpoznaješ još jedva jedvice zagrebačku goru sa Sliemenom.

Pod Petrovim kamenom, tik tebi pod nogama pukla mala visoka ravan, čaklovačka visočina: Kraljevac.

Digitized by Google

Pod cerovima legao u hlad mlad momak. do njega leže lovačke mreže, kratka sjekira i velik žut pas rudaste dlake. Mudrim okom gleda u svoga gospodara, koji nepomično motri ravan pod sobom.

Poznamo momka. Petar je Ilinić. Oko mu zapelo o gradini čaklovačkoj: dvie su to manje kule i visok toranj na šest uglova. Biele mu se zidine svjetlucaju od sunčanoga sjaja, koji titra po klesanom kamenu na uglovima. Visok je zid obhvatao kule, a jedini ulaz u gradinu zatvarahu velika gvozdena vrata.

Kadkada bi preko tvrdjavice preletila sjena bielih oblačića, koji prolažahu visoko modrinom nebeskom poput ladjica na sinjem moru; dva jastreba kružahu u visini otežuć bistrim glasom svoj krik: „ije. ije.“

U gradini sve šuti, kan da nema u njoj živa stvora. Tako je bilo jučer, tako prekjučer, tako i danas. Bio je Petar ondje nekoliko puta, odkada je nudio na prodaj ugljen. Dolazio je iz Pakraca često onamo. obilazio oko Čaklovca u svako doba, tražio sgodu, kako da bi mu dozvolili unutar. Nudio im je na prodaj jagode, sira, mlieka; došao, bos i zanemaren, prosjačkom torbom o ramenu: sve badava. Što bi ponudio, to mu oteše, njega odtjeraše.

Pače, dodje po drugi put kao prosjak sa starim Markom — opet zahman; izletila pred njih Turad batinama, nedadoše im niti do vrata, zagroziv im se, da će ih ubiti, dodju li opet. Tako se dogodilo pred nekoliko dana. Nebijaše dakle drugo, nego čekati, dok bi mogli navaliti na gradinu Ilinićevci. Jučer tek puče glas u Pakracu, da je stiglo mnogo Turaka iz Požege u Čaklovac.

Čuvši o tom, nije mogao mirovati Petar. Po tajnim stazama, sjeguran, da ga ovdje nitko naći neće, dodje ovamo izvirivat, nebi li se sâm osvjedočio o istinitosti te viesti.

Digitized by Google

Sudeć po svem, što je vidio, nisu stigle te čete. Jer gdje je vojnika, tamo je i buke. Ovdje pako bijaše kao u samostanu, nigdje ni glasa ni štropota. Kolikogod bi Petar pazio i slušao, nemogaše ništa opaziti, što bi mu dalo povoda vjerovati, da je u gradu mnogo ljudi.

Napokon se dignu, te uzam sjekiru i skupiv snop mreža sa zemlje, podje polagano niz pećinu; pas za njim. Razmišljajuć kojekako, spuštao se momak korak po korak dolje u šumu tvrdom odlukom, da će pred večer još jedanput se povratiti gore i bolje se osvjedočiti o stvari, da uzmog bude točno izviestiti ujaka Franju. Iduć gustim šikarjem, dodje za pô sata u dolac.

Sunce jedva mogaše kroz gusto lišće. Uz potočić, koji romonjaše preko kamenja, ponikla bujna paprat, medju njom razpredoše pauci svoje paučine. Samo na jedno mjesto, nizak humčić, sipalo je sunce sjajno svjetlo. Ondje su se rumenile krupne jagode sladka mirisa. Ali do njih, kan da na svietu ništa mila i dražestna biti nemože bez ljute primjese, eno rodbina gnjusne otrovne muhare. Humak bijaše prorovan na sve strane i šupalj od jazbina. Pred jednom, slika liene nebrige, valjao se jazavac i grijao trbuh na suncu, nehajeć za mrave, koji se po njem penjahu. Kad no puče grana pod nogom mladićevom, uteče brže bolje u svoju jamu.

Stade Petar pred jazbinom. Čelo mu se oznojilo od dugoga hoda, velike kapi cure niz pocrnjeli obraz. Odloživ mrežu i sjekiru, progovori psu: „Ele, Žutko, jesi li vidio jazavca? Evo nam lova.“ Potepka životinju po ledjima. Ova pako, inače vesela kada bi ju milovao gospodar, jedva da je zamahnula repom. Dižuć gubicu, zacmrlji nemirno i uze gledati u grmlje. Neopazi Petar od toga ništa. Odahnuv malo, uze pri-

Digitized by Google

premati, što mu je trebalo za lov jazavčev. Nasieče kratko kolje, zaoštri ga od ozdô i zataknuv ga u zemlju, zakrči sve jazbine osim jedne; pred njom razape mrežu. Zatim ponaslaže suhoga granja na jednu od zatrpanih jazbina, dokuči iz torbe kremen, ognjilo i gubu, pa zapali suhor. Sgrnuv na to nešto vlažna lišća, napusti gust dim u jazbinu, da ju zapuši i jazavca iz skrovišta u mrežu natjera.

Toliko ga je zanimao posô, da još uviek nije opazio, gdje mu pas u šumu zuri i na tiho reži. Nešto je morao nanjušiti. Napokon skoči i udri silno lajati. Ostavi se Potar posla da vidi, tko bi mogao biti. Nevidje nikoga, al iz grmlja orio lavež pseta i vikaše srdito mužko grlo. Sjeti se, da će biti možda čovjek, koji traži gljive, pa mu je težko obraniti se njegova psa. Zazviždnu dakle, da Žutka pozovne nazad k sebi. Zaista se poslušna životinja, prem sveudilj režeć, povrati nazad. Ali se ujedno s njom ukaza na čudo Petra jaka ljudeskara, Turčin, umusan i oderan poput strašila.

Bijaše to Musafija, sluga Rustan-Sladovića. Treći se dan već potipaše kojekud po šumi bježeć od straha, da ga neulovi razjareni aga. Razbio bo, kada ju čistio, staklenu veliku čašu, dragocienost azinomu srcu priraslu, kojom bje u znak milosti nadario Sultan štovanoga Sladovića. Biesnio ovaj, kada mu javiše, da je stakleni poklon na sto komada; drago kamenje, kojim je uresana bila, da se je razsulo po podu i odfrknulo na sve strane.

Spasio se Musafija od smrti biegom, utekavši u šumu. Upravo je spavao, kada ga je pas nanjušio i probudio lavežem. Prva mu bila misao, da su ga našli sluge agini. Skočiv s toga na noge, ostavi kabanicu i luk sa streljama pa uze bježati, — slučajno načistac, gdje je stojao Petar. Kada je pako opazio ovoga, razabra

Digitized by Google

odmah, da mu od njega nema pogibelji; samo se ljutio, što se preplašio. Nu pošto je tražio sgodu, nebi li čim mogao poslužiti agu i ući mu u milost iznovice, bijaše mu slučaj i opet po volji.

„Da ti vrag nosio tvoje pseto, derane!“ — uze zjati na Petra u ime pozdrava. „Što vodiš gada sa sobom? Hoće da ugrize.“

„Ide pas sa mnom,“ — odvrati mu Petar — „jer ga trebam.“

„Trebaš?“ — upita Musafija otežuć rieči, budući ga iznenadio pogled na lovačko orudje. „Trebaš? Ama dá, vidim, vidim. Kamo bi lovac bez psa? Ali za tebe bi bolje bilo, da ti je ostao kod kuće, a ti s njim. Loviš, jel'?“

Rieči smutiše mladića. Morade nehotice sâm priznati, da je vrlo neoprezno učinio, što je pseto poveo sa sobom. Ta moglo je zalajati već gore na Petrovoj stieni i jekom laveža, koji stostruko ori šumom, uzbuditi pozornost čaklovačke posade. Nu, to se na sreću nije sbilo, zato reče opet mirnije, znajuć, da je pas sada u taj čas dobar štitnik:

„Jest, lovim; pa što zato?“

„Što zato, — pitaš? Puno zato, moj dragi, puno. Ovo je lovište vlastničtvo age Sladovića. Tko ti je dopustio ovdje loviti?“

Petar pogleda Turčina smielim pogledom, odvrativ: „A tko bi mi dopustio? Netreba mi nikoga ni pitati. U tudje lovište nezalazim, a da je ovaj kraj vlastničtvo age Rustana, nebih ovdje lovio. Na strani sam pakračkoj. Eno“ — pokaza napred — „tebi za ledjima medja. Ni tvojemu azi neće biti krivo, što vadim jazavce na svojem zemljištu. Što se pako tiče rieči „deran“, znaj, da nisam deran ničiji, najmanje tvoj.“

Izkesi se adrapovac, pa će pecnuv: „Čuj, čuj! kako taj kos pjeva: „***Moje*** zemljište, ***tvoj*** aga!“ — Kan da

Digitized by Google

zemljište nije agino, a Rustan da nije njegov aga. Vrlo oholo, vrlo oholo! — A s koje smo strane, mali, he? Jesmo li s pakračke ili s bielostienske? Ili drugim riečima, odkuda si se doklatio? Hrapava si jezika doduše, dakle si valjda Pakračanin.“

„Jesam“ — odvrati Petar. „Ovo je zemljište naše.“

„Vaše? ha, ha! Zarekao se, mali, zarekao! Zapala ti kost u grkljanu, negovoriš jasno. A tko je, ako je slobodno pitati, gospodar tamo kod Vas? Jel' da nitko? Truljar Ilinić utekao, a njegovi gmazovi puze ovuda pa kradu, staro i mlado. I ti si, kmete, jedva iz pelena izpao, pa već se vježbaš u pustahiluku i kradeš sve u šestnaest. Jesi li možda i ti jedan iz čete truljara Ilinića?“

Porugljivo probadaše očima golemi Turčin mladića, koji bijaše spram njemu kao šiba uz hrast. Raztegnuv ustne te se zlobno smiešeć, bile bi mu ujedljive rieči uzplamtile i starijega čovjeka, kamo li ne mladića plemenite ćudi i samosvjestna hrabra srca, kô što je bio Petar.

Čuvši, da mu Moslim naziva ujaka truljarom, odvrati srdito: „Ilinić nije truljar, a nisam truljar ni ja, još manje pako tat. Nekradem, nego uzimam, što mi je slobodno. Tvoje dozvole netrebam i netražim. Ovaj dolac ovdje pripada vlastelinstvu našemu.“

Gledaše Musafija vitkoga momka, lukavo rekav: „Gle ježa! Naježio se, puše od jada. Alaj, ako ti ja pogladim kostruš! — Pa što će reći: „*Vaše* vlastelinstvo?“

Potonjim riečima htio izmamiti neoprezan odgovor, ali nedobiv ga, okrenu drugačije. Opaziv bo, gdje iza široke vrpce na šeširu Petrovu malo proviruje sličica Sv. Petra, uzkliknu: „Gle, gle! Čija li je to glava? Daj da vidim!“

Digitized by Google

Prije nego što se je mogao mladić sjetiti, što će biti, iztrgnu mu sliku i ogledavaše ju. — „Što je to? Slika možda koje kaurske nakaze?“

Porumeni Petar, čuvši nagrdu svetca. Stupiv korak bliže, reče: „Molim te, daj mi ju nazad. Slika je Sveti Petar.“

„Kako?“ — upita Musafija, nagnuv uho, kan da tobože nije pravo čuo. — „Sveti Vjetar? Nisam do sada znao toga svetca. Zoveš li se možda i ti Vjetar? Sličan si doduše vetrenjaku, pa zato valjda i nosiš svoju sliku na ogled za šeširom.“

Uzplamti opet momak: „Nerugaj se mojoj svetinji. Povrati mi sliku pa idi svojim putem!“

„Oho!“ — će Turčin tobože u čudu. „Vidiš li pileta! Jedva se izleglo, već se diglo na oroza. Šalje me mojim putem! Ha, ha! Čekaj malo, da te nešto pitam? Tko si ti?“

Bezobrazne poruge Moslima žacnuše doduše mladića silno iznovice, nu ipak reče dosta oprezno, prem ljutito: „Sin sam poštenih ljudi. Idem svojom stazom, nediram u tebe, pa mi daj mira. Povrati mi sliku.“

„Na!“ — baci mu Musafija sliku pod noge. — „Na žabo, koja toliko krekećeš za njom!“

Dignuv Petar sličicu sa zemlje i spraviv si ju u torbu, htjede otići, da dokonča svadju te da se ukloni surovomu čovjeku, ali ga zaustavi Moslim.

„Stoj!“ — prodere se. „Uvriedio si mene i agu čaklovačkoga. Pokazati ću ti ja, trebaš li za lov dozvole moje i agine ili ne; pokazati ću ti, da li je on i *tvoj* aga ili ne. Ni koraka odavle bez moje privole! Još ćeš kleknuti prad agu i moliti ga, da ti oprosti, što si rekao, da nije tvojim gospodarom. — Čekaj der, mladi gospodine u opancima, pa — u istinu — račun: Tko ti je dozvolio loviti ovdje?! Čini mi se, da si vrlo sličan onomu, što se već podulje vremena vere

Digitized by Google

i šulja okọ grada s prosjakom Markom, po koga bi najpravije bilo, da je na kôcu. Mi ćemo ipak viditi, što ovuda tražiš. Poberi se, pa hajd' sa mnom pred agu čaklovačkoga!"

Čuvši Petar, što kani Turčin, i slutiv, da bi ga mogao prepoznati kao pratioca Markova, ili da bi ga htjeli dalje izpitivati, dozva svoga psa bliže do sebe, pa reče odlučno: „S tobom neidem; niti je aga moj gospodar, niti je meni posla u Čaklovcu."

„Opet veliš tako?" — zaviknu adrapovac. „To ćemo viditi odmah sada. Još si gô, mladi vrabčc, pa već cvrčiš i žvale raztežeš. Hajd' amo!"

Pruži ruku, da će Petra za pojas, ali ovaj skoči nazad, braneć mu: „Nediraj u me, velim!" —

Oči mu se zakriesiše, dočim ruka čvršće primila za sjekiru. „S tobom neidem" — opetova; — „nisam ti skrivio. A nedaš li mi mira: evo, vidiš ovo pseto? — Žutko, amo k meni."

Pas, rek bi da je znao, o čem sa radi, pokaza Musafiji zube, postaviv se ujedno tik gospodara.

Probliedi Moslim od jada. Vidio, da mu se otima dobra sgoda, kojom bi imao povoda doći pred agu. Bio dječak kriv, nebio, aga morao viditi, da sluga nije dangubio, nego bdijuć obilazio predjel oko gradine.

Mjereć sada psa, sada opet momka, razmišljaše trenutak. Tada vičuć na sve grlo, da će mu ubiti pseto a namlatiti se njega, obori se silnom snagom na momka. Pograbiv ga za rame, iztrgnu mu sjekiru iz ruke, zatim ga pograbi za vlasi, izčupav mu punu šaku njih i zamahnuv rukom, da će ga još i pljusnuti.

U zao čas po se. U isti bo trenutak skoči pseto od zada njemu na ledja, objesi mu se o zobun i uhvati ga zubima po zatiljku za ruho i rubaču.

Uzkolebala se ljudina, kolika bila, od nenadanoga napadaja te jedva mogaše, da se održi na nogama.

Digitized by Google

Digitized by Google

Petar i Musafija.

Digitized by Google

Pustiv dječaka, uhvati se lievom za vrat kô na obranu, a desnom protraži žurno široke dimlije, da izvadi nož. Nemogav ga naći, uhvati pseto za strašnju nogu, htievši ga dole povući. Nu ono ga uslied toga jošte jače primi i zube mu kroz opravu do kože zatjera. Šiljci ogreboše golo meso, a stegnuta oprava davila je od biesnoće i boli ponjadila u licu čovjeka.

„Zovi psa k sebi," — viknu — „ili ću te smrviti kao muhu medju prstima!"

„To jest," — odvrati momče — „ako budeš mogao, jer si u moju milost predan. Misliš li, da ti je slobodno bilo mene čupati i zlostavljati? Jesam li ja uvriedio tebe, ili ti mene? Vidiš li sada, da nije uviek probitačno dirati u mirne ljude? Nezovnem li pseto k sebi, zadaviti će te smjesta. Nisi zaslužio ino, i bilo bi možda bolje, da te nepustim, nu mislim, da ti je za ovaj put dosta nauka. Pustiti ću te, ali ne od straha što mi se groziš, već od milosrdja pram čovjeku. Vi ga Čaklovčani nemate, znam; ali neka ga bude u nas. Obrekneš li mi, da ćeš poći mirno svojim putem, pustiti ću te odmah."

Moslim prevraćao oči, jer ga davio pas; peko ga vrući dah životinje po goloj koži, a zubi počeše oštrije zasjecati u meso. Ipak oklievao još uviek, dok ga neopomenu bjesnije reženje, da se nije više uztezati sili.

„Dà," — zastenja — „dà, hoću; pusti samo!"

Zadovolji se Petar tom izjavom. Da je siromah bar znao otići dalje na sjegurnije mjesto, tek onda dozvav pseto, bila bi sreća njegova. Nu smilio mu se upokoreni neprijatelj, pa uvjeren, da ga je kazna naučila više pameti, pozovne pseto k sebi. Posluhnu životinja, prem režeć, te lieze svomu gospodaru do nogu.

Digitized by Google

Čim je osjetio Musafija, da je slobodan, pojuri tolikom brzinom u grm nazad, da Petar od čuda nije znao, bi li mu se smijao ili bi ga žalio. Mišljaše jamačno, da se Musafija ipak prestrašio. Ali se u kratko osvjeđoči protivno. Jer za nekoliko se časaka povrati Turčin natrag, donesav sa sobom buzdovan, luk i strielju. Prije, nego što mogaše mladić razabrati veliku pogibelj i prepriečiti mu namjeru, bijaše onaj već odapeo i strielju psu u pô prsa zatjerao.

Kada je pas poskočio od ljute boli, i tulio, i zubima kušao izčupati smrtonosno željezo, priskoči Musafija, udari ga težkim buzdovanom po čelu, da se smjesta srušio mrtav.

Biesan smieh zaori iz grla zloradoga muhamedanca. Od njega se osviesti zapanjeni mladić, shvativši novu, još veću pogibelj, koja bje sada nastala zanj. Pobra se, da će uskočiti, ali već prekasno, jer ga spopade golemi Musafija. Strahovitoj njegovoj jakosti Petar, koliko god se hrabro otimao i branio, odoljeti nemogaše. Za čas nadhrvan i na tle oboren, nebijaše mu drugo, nego se upokoriti i za sada biti zarobljenikom i žrtvom nemile sudbine.

Gorke suze kapnuše siromahu iz poštenoga oka, kada ga je Musafija trgnuo sa tla, zapovjediv mu, da mirno stoji. Svezav mu zatim ruke, naprti mu mreže i sjekiricu te ga šuknu, da ide.

Petar učini posve smućen, kako mu bješe zapoviedano. U taj se čas nemogaše snaći, niti je mogao dokučiti, kako da je taj surovi čovjek uprav kô zla kob morao, rek bi, niknuti pred njim iz zemlje, da se postavi poput gorske stiene izmedj njega i njegovih želja i namjera, presjekav mu mahom niz zasnovanih smielih poleta duše. Srce mu se stislo od žalosti i jada i drhtalo od sramote, što je podlegao prostu sluzi čaklovačkoga silnika. Stisnu zube, da utiši bol.

Digitized by Google

Mučeć koracaše uzkom stazom, kojom ga sluga agin naprvo rivaše. Nedade nikakova odgovora na sve poruge i ružni smieh njegov; neprestano pako motrijaše putić i snovaše, kako bi utekao. Bijaše mu staza jur od djetinstva poznata, kao što svi putići i kozji puteljci po onoj planiňi.

Da se je mogao oteti jakoj šaci, koja ga je stiskala oko ruke, poput željeznih kliešta, bio bi se znao tako dobro skriti, da ga sigurno nitko našao nebi, pa ma bi gledao okom sokolovim. Nu uzalud svaka muka; nepusti ga Musafija.

Dodjoše tako sve uz brieg iduć za sat i pô u Čaklovac. Pred vratima stajahu dva muža: Omer i Hassan Surduk; sama ih nevolja postavila onamo u taj čas. Motrijahu poput proždrljivih lješinara, gdje ovo dvoje dolazi uzbrdice: naprvo polagano koracajuć Petar, koji sve lievo i desno pogledom traži, kako bi u zadnji čas utekao, odzada Musafija. Otežе korake, struže nogama po tlu, boji se.

„Ha!“ — zavapi Hassan, opaziv i prepoznav utekloga Musafiju. „Ide, vjere mi, Musafija; svrbe ga tabani. — Veseli se, staklaru! Sto ti je batina po tabanima obrekao aga, ako se povratiš: Sâm te vrag poslao ovamo.“

„Nebih se“ — odvrati Musafija, protrnuv do srca — „nebih se niti povratio tako skoro, ali eto,“ — pokaza na svezanoga Petra — „morao sam radi ovoga.“

Omer tražio okom po licu mladićevu, rek bi, da si ga dozivlje u pamet. „Gle!“ — začudi se najednoć — „nije li to taj klatež, što se razbija ovuda sa starim Markom? Ja ih sâm protjerah pred nekoliko dana.“

„On!“ — potvrdi Musafija. „Prepoznah ga i ja. Lovio dolje u jaruzi; pseto sam mu ubio.“

„Eh, eh!“ — pristupi Hassan bliže, popipa po torbi Petrovoj. „Danas nosi finu torbu; umiven je, poče-

Digitized by Google

šljan. Čini se, da taj dječak svira na dvoje diple. Svakako je vriedno, da to malo izpitamo".

„Hm, hm" — prihvati Omer. „Čuješ li, Musafijo, želio bih ti, da ovaj zec, što si ga ulovio, bude prava pečenka. Inače, pomozi Alah; pribiti će te Hassan ušima za vrata i pogladiti po tabanima . . . . . Imaš li masti, da ih namažeš?" Tako rekav, izkesi zube i pogleda zlobno slugu.

Znoj probijao ovoga, bilo mu, kan da ga već lupaju. „Nešali se, Omere," — zamoli mucajuć. — „Jel' se umirio aga?„

„Umirio? — neznam. Svakako gledaj, da se njegova srditost strese na ovoga." — Pokaza na Petra. — „Bolje ćeš proći ti! Sguri se do sitne mrvice, kada stupiš na oči Rustanu; dokaži mu, da treba derati kožu ovomu kaurinu, a ne tebi. Al' ipak, dok mu ju svučemo, biti će zrela tvoja, da ju nategnemo na bubanj."

Prasnuše surovnjaci smiehom. Musafija probliedi kô krpa. Neodvrati ništa, nu pogleda ih mrzko, ter odvede svoga zarobljenika u dvor.

Dok je pitao sluga za agu, pogleda Petar oko sebe. Sve još bilo, kako zadnji put, kada je bio za svoga djetinstva u gradini. — Naokolo visoke zidine, malen dvor, željezna vrata kojekud, ali sve prazno, nije ljudih sada. Bijaše mu to čudno, nu nebijaše vremena više razgledavati i razmišljati, jer ga već rivao Musafija pram vrtu, gdje rekoše, da je Rustan aga. — Sagnut do zemlje i drhćuć, stupi sluga pred gospodara, dočim Petar, uzdajuć se u pomoć božju, slobodnim pogledom i mirno udje. —

Rustan stajaše pod hladom velike baze, koja se razgranila po zidu visoke kule. Čovjek nizak, sitna tiela i grbavih nogu. Lice mu suho, žuto, naborima nabrazdano, i puno gnojnih bubuljica. Obrubila ga cunjasta brada, oko duboko propalo izpod velikih o-

Digitized by Google

brva, koje se ježe poput brkova. Nestašan i ružan pogled probada iz toga zmijina oka, rek bi, da ti izpija dušu. Gadno je to lice bivalo ti još odurnije, što su debele ustne pukle nad nejednakim i šupljim, nečistim zubima. Nehote se lecao Petar, pogledav na čovjeka, iz kojega se grozilo nesmiljeno srce. Ukočeno stajaše aga pod stabljikom. Klecajućim koljenima pristupi Musafija te kleknu na zemlju milost moleć.

„Skote!“ — ciknu aga - „došo si, da ti dušu iz živoga tiela iztrgnem. Pa dolaziš sa drugom? Kakova je to kaurska duša? Što će ovdje? Tko je?“

Zacvrlji Musafija poput psa, koji se boji batina: „Svjetli ago, ulovih ga dolje u jaruzi; krao je divljač.“

Obtuženik porumeni do čela. „Gospodaru,“ — reče — „oprosti, što jednomu od tvojih tebi na oči kažem, da nije istina, što veli. Ja nekradem.“

„Krao je!“ — uzkliknu Musafija skočiv na noge. „Krao — evo dokaza“. — Pokaza mrežu i sjekiru. „Vadio jazavce, a kada mu zabranih, suprotivio se, rekav, da ima pravo loviti. Zatim je pikao svoga psa na me; moradoh mu ga ustrieliti. Ali je dječak skočio zato na me kao razdražen oroz; htjede mi oči noktima da izgrebe. Hajdučkoga je srca, a jezika pogana. Kleo je i ružio nam vjeru, kada vidi, da mi nemože uteći“.

„To je laž!“ — reče Petar, nemogav srditosti odoljeti i stupiv korak bliže pred agu — „presna, bezobrazna laž. Nekunem, jer je kletva prosta, a vjere Vam ružio nisam. Ti si“ — obrati se na slugu — „rugao se meni i mojoj svetinji, a ne ja tvojoj. Pošteno znaš; sram te bilo!“

Dok je momak zadovoljio uvriedjenomu svomu čustvu, motrijaše ga aga, kô što pauk na muhu vreba. Nemogaše tajiti, da prezirni pogled, kojim je okrivljenik mjerio slugu, i njegov govor odaju muževno srce

Digitized by Google

u mladjahnim grudima. Vidjaše mu se bolji i finiji od prosta seljaka.

„Tko ti“ — upita — „dozvoli loviti?“

„Nitko. Nije mi ni trebalo dozvole; bijah na pakračkoj strani.“

„Tako“ — prihvati Musafija — „reče i meni. Usudi se reći, da mu nije gospodarom aga čaklovački.“

Gadno lice agino rastegnu se od zlobna smieha: „Prpošan je, vidim, i drzak. Odgovara“ — dodade, motreć mladića pozorno i lukavo — „odgovara, reko bih, da je kuće gospodske, a zaboravlja, da su mu djedovi, bog zna gdje, svirali na prosjačkim guslama.“

Petar se žacnu. „Nisam prosjak“ — odvrati nerazmišljeno.

„Vidiš, svjetli ago,“ — uzradova se Musafija, sjetiv se onoga, što bi malo ne od straha zaboravio reći — „vidiš, da laže. Zatekoh ga više put sâma ili sa prosjakom Markom; ovuda se šuljao pred gradom. Obješenjak je i tat. Vrebah nanj više puta, ali znao se lukavo i prefrigano oteti mome oku svakiput, dok ga sada neuloviḥ.

„Tako, tako!“ — kimnu glavom Rustan, sveudilj pozorniji. „Dakle pred vratima sa Markom?! A što te nosiloovamo? Veliš, da nisi prosjak, ali sa prosjakom hodaš. Nije to bez razloga. Govori!“ — zapovjedi oštro, kada je Petar, oboriv glavu, šutio, jer nehtjede lagati. — „Što si tražio ovuda?“

„Ništa takova, radi čega bi me smio ovaj sluga nazvati tatom i obješenjakom. Neučinih Vam nikomu ništa, molim da me pustite na slobodu.“

„Odgovori!“ — opetova Rustan, dočim mu se oko okrvavi od srditosti. — „Što si zalazio ovamo?“

Momak šućaše.

„Musafija!“ — zaori muklo iz prsa aginih — „željeznu šibu! Izpraši mu gaće, da vidim, zna li odgovarati.“

Digitized by Google

Zapovjed bijaše sluzi vrlo mila; već zato, što je bio siguran, da je sâm prošao bez kazne, a ujedno, što mu se desila sgoda osvetiti se Petru.

Čuvši ovaj, o čem se radi, probliedi. Srce mu se stegnu od sramote, ali opet i uzkipi od oholosti i odvažnosti. Ta još ga nitko nije imao tući poradi koje krivnje, a sada da ga šibaju nezasluženo ovi surovi bezdušnici!

Vidiv, gdje će se oboriti Musafija na nj poput biesna bika, uze se otimati i vještom kretnjom tiela izbjegavati udarcima silne šake neprijatelja.

U to popustiše konopci oko ležanja njegovih ruku, što, kada osjeti, učini, da je jače trzao i napokon oslobodio desnu. Sgrčiv šaku, lupi, što ikada mogaše, protivnika medju oči, da ga je snaga udarca za kratak čas omamila.

Sgodu uhvati mladić. Dočim je Rustan silnim glasom vikao, da ga nepuste, zaleti se Petar strielovito kroz vrt, pa na vrata. Bijahu otvorena. Puče mu misao, da će kroz dvor i srušiti nasrtajem, tkogod mu na put stane, i uteći u šumu.

Dodje na dva, tri skoka do vrata, stupi na prag, da će van, al' udari u taj čas svom silom u nekoga, koji bje upravo tada stupio na prag.

Nadošlica prokleo ružnom kletvom, pa rinu biednoga bjegunca nazad u vrt, u ruke dotrčavšega Musafije.

Nebijaše taj čovjek nitko drugi, nego mršavi Pazman, namjestnik kastelana Bielo-stienskoga, što ga upoznasmo dolje u pakračkoj krčmi. Došao kradom preko bila, da se potajno dogovara s agom i spletkari.

„Uf!“ — zameketnu — „al me lupio po nosu; prebio bi mi se, da je drven. Oteći će mi kô krastavac. Što se nakaza samo tako zaletila? Ta to je“ — uzkliknu, pogledav u lice Petrovo, — „onaj mladi urotnik, što ga vidih u pakračkoj krčmi medju bitangama i lopo-

Digitized by Google

vima! Donio viest, da su Grka Kozića objesili. Bila je ondje bagra Ilinićeva, medju kojom se je nalazio. Mogao bih se obkladiti, da gad zna, gdje su mu druzi, jer je istoga dana poslie njihova sastanka uhadjao za mnom. Uvukav se u grm poput kune, kada lovi pljen, skrio se u zasjedu, da čuje, što govorim s prijateljima. Kada je dosta čuo, nagrdi me se, ta drzovita buba, pa zatim mi još uteče sretno.

Ha! lukavče, jesu li te uhitili? Nisi se nadao, jel', da ćeš me tako skoro vidjeti? He, he, sada ćemo ti zasoliti! Držite ga," — reče zatim azi — „držite ga dobro, toga prefriganca. Taj bi Vam počinio veću štetu medju Vama, nego tvorac medju kokošima".

„Ha!" — uze na te rieči Musafija, pun veselja, što je tako dobro ulovio. — Svjetli ago!"

„Što je?"

„Došlo mi nešto na um."

„Reci."

„Da nije momak možda roda Ilinićeva, — Petar?! Vidih u njega sliku kaurskoga Sv. Petra; eno ju ima u torbi, a nosio ju je skrivenu za vrpcom na šeširu."

„On je," — potvrdi Pazman, sjećam se. Istu je sliku imao u krčmi pakračkoj."

Djavolskim veseljem gledao aga u momka, koji mu iz oka čitaše svoju nesreću. Taruć dlan o dlan reče: „Aha, aha! Zato je tako goropadan, mladi sokol iz gniezda sovijega. Treba mu odrezati pandje, da negrebe. Priredite mu gajbu, iz koje neće van.

Musafija, opraštam ti, što si skrivio. Za sada ga predaj Hassanu, znaš već kamo. Odrediti ću dalje, dok svršim posao sa prijateljem Pazmanom, pak ću iztražiti stvar do kraja. Idi."

Musafija učini po zapovjedi. Odvukav mladića u dvor, dozva Omera i Hassana, da ga pograbe.

Digitized by Google

Otvoriše gvozdena vrata, Musafija ga lupi dva, tri put šakom u ledja, Hassan ga ošine bičem po glavi, zatim ga rinuše preko stuba u tmičnu uzu, da padšemu o tle iskre frknuše pred očima. —

Bila mu glava pusta, ne mogaše pravo ni misliti, ni pojmiti, što se sve i kako se brzo sve to s njim sbilo. — Malo po malo pako mu odlanu, te se razabra. Oči mu se priučiše gustoj tmini, opazi, pogledav oko sebe, da je vrlo tiesan i vlažan prostor, kamo ga baciše. U jednom kutu nadje hrpicu na pô gnjila siena, u drugom stôčić na tri nožice. To je bilo sve pokućtvo u toj tamnici. Bog zna, koji da je siromah prije njega kukao ovdje i koliko je žalostnih dana proživio u toj tmici, gdje nije čovjek ni živ ni mrtav, lišen svega, što mu je Bog liepoga dao uživati na bielom svietu.

Visoko gore u zidu puklo maleno okance. Slabo kroza nj dopiraše svjetlo u tu žalostnu tamnicu, od koje mu se tim većma zagrusti, što je, pipajuć oko sebe po tlu, napipao krastavu žabu. Ružna životinja, uznemirena neobičnim doticajem čovječje ruke, odpuzi mrzkim šuljanjem, kan da si papučom vlačio po tlu. „Bože mi pomozi!“ — uzdahnu Petar nehotice — „u grobu sam. Ako mi ti, nebeski nepomogneš, moram ovdje umrieti.“

Digitized by Google

VI.

Bijahu misli, koje mu se nametnuše, vrlo žalosne. Što je polučio, što li koristio svojima dosele? A gotovo: je li samo za vlas pošao naprvo? Znao koliko i prije; naime, da mu je tetka zatvorena u Čaklovcu, možda u istoj kuli, gdje i on; ali kako do nje, čim joj biti na pomoć, toga nemogaše više saznati. Dok je bio slobodan, nadao se dan za danom, da će moći ljubav i brigu joj naplatiti, učiniv svoje za njezin spas. Sada tomu svemu kraj, pače još puno gore nego prije. Jer dok je bila u turskim rukama samo tetka Ilinićka, zadovoljio se Rustan, da je tim prisiljivao Ilinića odustati od javnoga djelovanja proti Turcima. Sada se pako bilo bojati, da će Rustan, saznav točnije za Petra i njegovo rodbinstvo, mučiti ili pogubiti tetku u potaji, a njega pridržati taocem.

Kako se je kajao, što nije bio oprezniji, što je pustio na slobodu Musafiju, a da se nije za vremena udaljio od njega! Ta još je iz samoga grada mogao uteći. Sjeti se sada, kako je za svoga dječačtva, prije agovanja Rustanova, bivši dvaput u Čaklovcu i prošav cielom gradinom, vidio, da je zidina na jednom

Digitized by Google

mjestu u vrtu iz nutra niža, tik do nje jergovan, a iz vana bukva.

Kako je lahko mogao uskočiti onuda na zid, pa sa zida medju grane visokoga drveta pred gradom! Ta bio je vješt svakoj vježbi tiela, smion i jakih mišica, a lahak kô pero.

Svega se toga nije sjetio, kada bi bilo od najveće koristi. Pa napokon, da je samo šutio na uvriede Musafije ili bar agine, možda svega toga nebi bilo!

Suze mu dodjoše na oči, a sâm na se ljut, udari šakom o stubu, na kojoj je sjedio. — Zakriknu u isti čas od nagle boli.

Udario po oštru šiljku i žestoko se porezao. Koliko ga zabolila ruka, toliko se uzradova, da je možda našao štogod, što bi mu moglo biti od koristi. Protraživ stvar potanje, opazi, da se dônja stuba ziblje, rek bi, nešto je podmetnuto. Lativ se kopati po mekanoj zemlji, dohvati za kratko rukom pod kamen; napipa nešto željeznoga, čavao, kariku, što li.

To mu bilo vrlo milo. Nastavi sve marljivije kopati, nu čim on dalje rukom, tim mu se predmet činio veći i veći.

Bijaše tako kopajuć izrovao korito na tri strane oko stube, i svagdje napipao željezne šibke. Trebalo dakle maknuti stubu, ako je htio viditi, što je. Mučno djelo. Težka stuba; nema poluge, nema ništa pri ruci. Što dakle? Bar s jednoga kraja maknuti ili dignuti kamen! Zamišljeno, učinjeno. Uhvati s jedne strane, nategne amo, nategne tamo; porini lievo, pa desno, sada diži, sada spuštaj.

Uznojio se Petar, al' eto, za neko je vrieme ipak prilično odmaknuo ploču na stran; imao je što viditi. — Ležala je ondje ciela rešetka jakih željeznih šibka. Nekoč je bila negdje na kojem prozoru, pa ju

Digitized by Google

poslie valjda baciše kao nepotrebnu, pokriše stubom, i zaboraviše; zatrpana ondje. Bog zna odkada.

Prem još nemogaše znati, što će od nje, bijaše ipak radostna srca i mirniji. Nadao se je naime, da će biti možda sgode, gdje će moći upotrebiti stvar, ako bude volja božja. Budi ti s Bogom, pa će biti Bog uza te.

Zahvalno pogleda pram gore. I vidiš, nije mu bila uzaludna molitva, jer mu dodje dobra misao nenadano: Kako, ako rešetku posve izvadi? Ako ju prisloni uz zid, na njoj se popne gore? Hoće li dosegnuti do prozora ondje gore u zidu?

Morade Petar sebi na žalost priznati, da nije moguće. Ali stani! Nebi li bilo dobro, da razstaviš rešetku, vadeć iz nje šibku po šibku? Ta neće biti težko zabadati pojedine šibke medju pukotine na zidu, pa tako se penjati od jedne do druge, i napokon se popeti do prozora. Ta koliko se je puta, bivši još djetetom i većim dječakom, sa druzima penjao po klinovima gore na gjermu nad zdencem! Tako bi moglo biti i ovdje. Našao dakle i izmislio nešto krasna. Drugo, — dati će opet Bog.

Odmarajuć se od napora razabra, da je posao, što će ga imati, ne samo mučan nego i dugotrajan. K tomu je trebalo, da ga nitko nezatekne, jer bi inače bio kraj i konac svakoj nadi. Dodje mu na um, da ga kani izpitati aga. Prestraši se. Svaki čaš bi mogao tko doći i viditi, gdje je kopao.

Čučnuv dakle brže bolje na zemlju, zatrpa, što je god bio izkopao, izravna nogom tlo oko stube i sjede. Tada se umiri: zaista punim pravom, jer jedva je sjedio nekoliko časaka, začu se korak pred tamnicom.

Netko rinu ključ u bravu, zaškripnuše vrata, eto Musafiije; buli u tminu.

Digitized by Google

„Gdje si, kaurine? Nisi li crko? — A ti na noge, pa na rešeto pred agu, da te izpovieda. Budeš li lagao, a mi ćemo ti klieštama izčupati jezik.“

Petra zazebe. Čemu se imao nadati? — Što će od njega? Nesmiljenici učiniti će, čim se grozio sluga. Znalo se naime za okrutnost Rustana. — Kako Bog hoće. — pomisli — budi volja njegova.

Izišav na dvor, nemogaše prvi mah progledati od svjetla. Zape nogom. Udari ga Musafija u zatiljak. „Nestoj, bitango; — naprvo !“

Petar, ni slovca. Pregorio bol udarca, buduć se braniti nemogaše. Iduć dvorom, osvjedoči se iznova, da nigdje nikoga nema; sve šuti. Ni žive duše na stubama, preko kojih uzlaze u gornji sprat, prazan i hodnik, u koji skrenuše. Gore sve tiho, samo iz jedne sobe na kraj hodnika dopiru glasovi, netko se razgovara.

Musafija stade pred vratima blizu stuba, zapoviediv mladiću, da čeka. Bijahu u dugom hodniku, koji je bio popločen kamenom.

S lieve opazi Petar liepe velike prozore, jedan do drugoga, na dnu hodnika pako manji dugoljasti, na kojem nebijaše stakla. Stiene bijahu čiste i nedavno bieljene, samo strop načadjan, crn, i gdješto paučinom izprepreden. U jednom kutu priliepiše lastavice svoje gniezdo, iz kojega se čulo neumorno cvrkutanje gladnih mladi. Nad vratima, pred kojima je stajao Petar, široko je zjala lavova glava, stara klesarija, takodjer crna od prašine i ponešto oštećena, jer je glavi manjkalo uho. Po kamenim stupovima na vratima bilo vidjeti tragova liepih klesarija, nu izglodali su ih vrieme i ruke ljudih, koji su prolazili kroz vrata.

Duša je u Petra bila odviše nemirna, a da bi mogao odmah točno pamtiti sve, što je vidio. Osim toga je slušao na glasove, koji se odjekivahu iz sobe. U njoj se razgovaralo dvoje, sudeć po svem, vrlo žestoko,

Digitized by Google

jer je razgovor bio kadikad sličan vici. Osobito se izticao medju glasovima jedan, koji se učinio Petru poznat. Čim bi dulje slušao, tim mu se većma vidilo, da je glas Pazmanov. Dakle je po svoj prilici bio taj čovjek još uviek u gradu, valjda, da vieća s agom poslie saslušanja Petrova. Bilo možebit nešto vrlo važna, o čem se radilo.

Napokon umuknuše glasovi. Lupiše jedna vrata, pa druga, strugao korak sve bliže te zaori glas age: „Musafija!“

„Evo“ — odvrati ovaj, pa primiv za kvaku, dovede mladoga uznika u liepu sobu.

U sred nje stajaše Rustan. Mahnu rukom, ostade Petar sam s njim.

Očekivaše mladić, da će aga s njim strogo, ali se začudi, kad on sladkim umiljavanjem preda nj, pa njega za ruku. Bio viditi kao ris, koji gladi životinju, kojoj izpija krv.

„Momče,“ — reče — „dadoh te dozvati preda se, jer ti želim koju reći u prijateljstvu. Pazi dobro na rieči moje, jer koju god kažem, nije da bude praznim izpitivanjem ili obećavanjem, nego je važna, i treba, da mene pomiri s tobom. Sâm ćeš si krojiti sudbinu; do tebe je, hoćeš li biti sretan ili nesretan. Zato se nežuri odgovorom, nego promisli, da mi izkreno, samo izkreno, i ravno po duši odgovaraš.“

Rekav tako, stade malo, motreć mladića, kan da će viditi, kako mu se rieči dojmiše njega. Zatim nastavi polagano: „ Htjeti ćeš možebit tajiti, da si Petar Ilinić. Laž ti nekoristi, jer ću istinu saznati već sutra. Reci dakle, jesi li Ilinić?

„Jesam“ — potvrdi Petar, nemogav i nehtievši nijekati.“

Digitized by Google

„Dobro! Vidim, da si dječak pametan. Dalje! Znaš, što znadu svi: tvoja je mati ili tetka, svejedno što je, moja zarobljenica?“

„Znam.“

„Nju ću pustiti na slobodu, ako učiniš, što tražim od tebe.“ — Aga pogleda Petra postrance, zablisnu mu lukavo oko.

„Ako mogu, drage volje“ — odvrati momak, slutiv na kakovu zasjedu.

„Možeš, moj mali; možeš. Nije ništa zla. Pustiti ću, vidiš, na slobodu i tebe, pa te učiniti sretnim. Idite onda svi, kamo Vas je volja; biti ćemo prijatelji.“ — Pogladi Petra po licu. Bilo ovomu, kô da mu laska hijena.

„A što da činim?“ — upita.

„Napisati ćeš mi samo mali listić svomu otcu ili ujaku. Pa da ga nadjemo, gdje je, reći ćeš, kamo list valja poslati.“

„Oprosti, svjetli ago; nemogu“.

„Neznaš pisati, he?“ — zažali Rustan.

Momak šućaše; dokučio agu do dna duše i znao, na koji ga liepak kani hvatati. — Pisati ujaku, da ga namame aga i Pazman; da ga ulove i zatvore; — nikada!

„No?“ — zaviknu nestrpljivo aga. Prijaznost se njegova po nešto izgubila.

„Znam,“ — reče Petar — „znam pisati.“

„Dakle? — Zašto nebi mogao?“

„Neznam, što bih mu imao pisati.“

Narozano lice Rustanovo se opet izgladi. Bijaše osvjedočen, da je ptica u zamci.

„Malenkost je, Petre. Napisati ćeš mu, da si tuj. Aga ti nudi slobodu i dobru plaću, a i tvojoj materi zlata dovoljno, ako dodje on na dogovor sa mnom, gdjegod hoće. — Neka položi oružje. Bolje za njega i za zem-

Digitized by Google

lju, ako se umiri. To ćeš mu pisati, ništa drugo.“

Nije se Petar, kako razabra, prevario. Lukavi čovjek htio saznati iz lista i ustijuh samoga posinka Ilinićeva, gdje mu je ujak, — da ga zatim uhvati iz zasjede.

„Neću toga pisati,“ — reče — „neznam sada, gdje mi je ujak“.

Tim ne reče laži, jer mu je tek svaki put, ako je trebalo, poručivao Ilinić po Gašpariću, gdje da ga nadje. Sada nije znao, gdje je.

„Pa ništa zato“ — utješi ga aga — „ako i neznaš, piši samo. Naći ćemo ga; naša je briga.“

„Oprosti, ago. Neću i nemogu toga pisati“.

Rustan ga mjerio ružnim pogledom. Htio uzplamtiti, ali se umiri misleć, da će dobrotom polučiti, što je nakanio.

„Nebudi lud,“ — reče blago — „skrbiti ću za te. Hoćeš li liepa konja? Želiš koji nakit, ili možda fin mač? — tvoj će biti. Sâm paša požežki odlikovati će te. Ta netražim ništa, što je tebi na štetu.“

Petar neodvrati ništa.

Rustan se još uviek uzprezao i silio, prem je pozelenio od jada, a ruka mu drhtala. — Da mu se je koji od njegovih momaka ovako uztezao, kako Petar, zlo bi prošao.

„Ali,“ — nastavi uhvativ novu misao — „pomisli, dječače, što radiš. Možebit se bojiš svojih? — Neka se plašiti. Nećeš se trebati k njima povratiti, ostani kod nas, — kod mene. Bogatstvom ćemo te nadariti, biti ćeš od naših miljenika jedan, vremenom ugledan i moćan. Vidiš dakle, netražim, kako već rekoh, ništa tebi na štetu. Reci dakle bar samo, gdje ti je ujak.“

„Sramota je,“ — odvrati Petar ravno — „sramota i nepošteno, odati svoje. Volim biti robom, volim

Digitized by Google

nositi lance i okove godine i godine, nego učiniti sramotu svomu imenu. Zaman me tentaš, netraži toga više od mene, — neznam za ujaka."

Odgovor djelovao silno na Rustána. Pomodri od srditosti. „Nećeš" — vikaše, da mu se tielo treslo — „nećeš robovati, niti nositi okova! Dolje ću te strovaliti u tamnicu medju zmije i stonoge; šibati ću te usijanim šibama, gladom ću te mučiti i u tmini, gdje nema niti sunca ni mjeseca, živa te ubiti polaganom smrću. Kajati ćeš se, kada bude prekasno. Sreću zabacuješ, nesreću biraš; — volja te."

„Znaš." — umiri se opet ponešto, dodav konačno — „znaš sada, što će biti. Nadam se, da ćeš se ipak još opametiti. Do sutra neka ti bude vremena razmišljanju. Ostaješ li kako sada, težko tebi. — Musafija!" — dozovnu slugu u sobu — „Nazad s njim u tamnicu. Pazi mi na njega. Glava mi tvoja jamči za nj! Podaj mu za danas slobodno koricu kruha, malo vode i staro ćebe. Neka vidi, da mu dobro hoću, — da sam uztrpljiv. A ujedno, da nebi možda držao pukom grožnjom, što mu velim, odvesti ćeš ga najprije u tiesnu uzu, da mu pokažeš ondje mučila. Medjutim, nadam se, da ih nećemo trebati za nj."

Mahnu rukom, Musafija odvede Petra opet dolje. U dvoru odključa vratašca, kroz koja stupiše u nizku tiesnu, kamenom taracanu sobu. Zapelo oko siromahu mladiću o stvarima, koje bijahu po stienama naokolo obješene ili uz nje prislonjene, da ga je grozota hvatala.

Kao pakleni vrag nasladjivao se Musafija motreć biedno lice svoje žrtve, a uživaše zlobnik tim većma, što je opazio, da Hassan Surduk preko dvorišta dolazi. Znajuć za nesmiljenost njegovu, nadao se, da će biti zabave. Tako je i srakoperu milo gledati, gdje se leptir, naboden na trn, od muke previja.

Digitized by Google

Surduk stupi zaista unutar. Prevraćao oči, lice mu očitovalo, da mu godi ovdje, gdje mu je sielo krvničkoga posla.

„Dakle," — reče Musafiji — „doveo si mladoga gospodina, da mu pokažeš ures ove svetinje. Evala, — to mi je drago; a da vidi mladi gospodičić, koliko znam cieniti njegovu znaličnost, to ću mu ja sâm, što je najljepše, drage volje pokazati."

„Vidiš," — tumačio tobože umiljato — „to ti je orudje, kojim svoje ljubimce po zapovjedi našega dobroga age gladimo i milimo. Evo," — dokuči batić i snop sitnih drvenih čavlića — „ovo su zanoktice, koje pód nokte zabijamo onomu, od kojega želimo, da pjeva, ako inače neodgovara na pitanja naša. Vele, da to godi. To ćeš nam skoro i ti znati reći."

Petar protrnu, pomisliv na strašne muke, što ih ti čavlići zadavati moraju. Nehotice odvrati oko od njih. Ali već je okrutni Hassan primio u ruku drugo mučilo, željeznu zaoštrenu kuku, koju pokaza Petru.

„Ovo je natezalo, nedužna stvarca; neboli ništa, kada ju komu zabodemo i zakvačimo za jezik, da mu ga nategnemo sve više i dulje, — pa dulje; — ali polagano, moj miljenko, — polagano — pa sve tanje i tanje, dok našemu draganu neposkoče oči iz glave kô orasi. Liepo je vidjeti, kada mu se uda nategnu, grčem skupe, krv od muke iz kože probija. — Ta neplaši se ti, netrebaš u kraj gledati, sokole; učiniti ćeš azi po volji, pa će biti Hassan Surduk sutra bez posla. Inače" — dodade strahotim pogledom — „neznam, hoće li ti se srce razigrati, kada potegne za ovu kuku moja ruka. Pomagati će mi u tom poslu, dakako kao tvoj prijatelj, i Musafija, koji je rad, da ti se oduži za ljubav, koju mu ti učini.

Petar mučaše, koža mu se ježila, čuvši krvnikove strahovite šale.

Digitized by Google

Ovaj, dohvativ i pokazav mladiću debele igle, nalične šilu, nastavi:„ Ili voliš, da ti ovima šiljcima izbodemo najprije jedno, pa onda, da još bolje vidiš, i drugo oko? — budeš li prkosom i osornošću dokazao, kako ti se prohtjelo biti u mraku za uviek, ma i po suncu hodao. Tada te, sokole moj, neće nositi brza noga po stazama, kojima se veru lisice šumske iduć za tragom ptica, da im nadju gniezdo i sa svojima mladima lijama nenadano im napopadnu mladinu i porazprše na sve strane, — kako si namislio i ti učiniti nama, mladi prefriganče. Neće te nositi brza noga, a jok! — nego ćeš nogu po nogu povlačiti, polahko pipajuć po zemlji, da se nesrušiš u koju jamu. Ići ćeš, kao što sliepi konji gubicom po zemlji njuškaju i drhtavom nogom iztražuju tlo, da li će na nj moći sigurno stati. Sada si još krilat sokô, koji se diže pod oblake, ali ćeš biti onda hroma kokoš, koja se poklopljenih krila stiska u kut i našušuri, nemogav uteći izpred jastreba, što no na nju se iz visine spustio šûmom. To jest“ — dodade zlobnim posmiehom — „ako te u obće bude još čitava i živa. Jer vidiš, to su, što ti dosele pokazah, samo malenkosti, - stvarce, više na šalu udesene; ali, — he he! — imamo i drugih liepih spravica ovdje. — Na primjer: ovaj kotač, koji je veći od velikih kotača na kolima, zovemo brusom, jer ga ovim držkom okrećemo, kao što kovač veliki svoj brus, kada oštri sjekire. Vidiš, moja ptico, ovim brusom brusiti ćemo tebe. Jedan će od mojih momaka kotač što brže okretati, drugi će tebe držati, a ovi oštri zubci, što strše rubom kotača, zaderati će malko u tvoju finu kožu, pa u tvoje plemenito meso. Netrebaš se ti zato odviše smijati, ako te malko i zaškaklji.“

„Dà, dà!“ — nastavi videć, da njegove rieči potresoše dušom mladoga Ilinića — „nesmiješ se preveć smijati, mogla bi čuti tvoja mati u kuli do nas. Aga

Digitized by Google

netrpi vike i krike i bučne šale od Vas kršćana, pa bi, čuvši Vas dvoje, mogao još i zapovjediti, da ti ovima palčićima — vidiš ih ovdje? — povadimo zub po zub iz tvojih usta".

Surovim posmiehivanjem pokaza kliešte, kojima o-sim toga na dva, tri mjesta uštipnu ubogoga momka.

Možda bi ga i dulje mučio, ali še valjda bojao, da bi mladić ipak mogao zakriknuti. prem je zube stiskao i znojan od muke bol zatajivao. U Čaklovcu bo odredjivao muke samo aga; ljuto bi kaznio slugu. da je znao za učin samovoljni.

Musafiji bijaše dovoljno već i to, što je vidio Petra u strahu, a veselio se je unapried gledati muke, na koje će. o čem nije dvojio, aga svakako metati Petra. — „Hajde sada" — zapovjedi otresito — „natrag u tamnicu."

Požuri se Petar van, samo da nevidi više strašnih mučila, kako ih mogahu izmisliti samo opaki vrazi, a ne ljudi. Žalostna njegova tamnica činila mu se napram mučionici poput dobre i ugodne sobe. Stupi u nju nekom radosti.

Musafija mu dobaci poderano ćebe, koricu suha hljeba, — bijaše tvrd kô kamen — dade mu vrč mutne stare vode, zaželi mu porugljivo„ dobar počinak," pa zaključa dvaput težka vrata. Koraci mu se udaljiše sve više, napokon sve tiho; bijaše Petar opet sam.

Sada tek navali sva tuga na njega; da ga nije bilo stid sama sebe, proplakao bi kô kišna gora. Jer sada je zaista znao, da rieči Rustanove nisu samo pretnje; znao je sada, da mu tuj nema pomilovanja. Tko će ga braniti, tko li progovoriti njemu u prilog samo jednu rieč? Ah, jaki ujače i ti, prijatelju Kovačeviću, gdje ste?

Sjedeć tako dugo, odlane mu malo, a napokon ga bilo i stid straha, koji dolikuje više ženama, nego li

Digitized by Google

muževima. Započe na novo promišljati o sebi i o svom položaju.

Ta što će biti od njega, ako neučini azi po volji? A što je tražio od njega aga? — Tražio, da mu bude sredstvom upropastiti ujaka, onoga, koji ga je milovao od djetinstva nježnom brigom i odhranio; tražio, da svojom rukom piše i u zasjedu namami onoga, kojega štovaše i od srca ljubljaše; tražio, da si okalja dušu i srce, i sramotom žigosa cieli život.

Ali, — sunu mu misao u glavu — ako možebiti aga u istinu želi pomiriti se s ujakom? — ako se s njim nagodi, ujni slobodu, zemlji mir povrati? — Ako je to prava nakana agina, neće li Petar svojim uztezanjem osujetiti sve to?

Jedno ga vrieme obuzeše takove misli i sumnjao ovako i onako, da mu je bilo tiesno oko srca. — Napokon se razbistri njegovo razmatranje; razabra, da su sbilja samo zasjede, što ih aga snuje u zajednici sa Pazmanom, te da bi on, ako učini po volji azi, samo na ruglo i muke metao svoga branitelja i dobročinitelja, jer azi nikako nije bilo vjerovati. — Dakle neka bude po volji božjoj! Bolje, da pretrpi i najveće muke sâm i napokon da umre, nego da bude povodom još većim mukama od onih, koje su mu ujaka i onako već trle.

Tako je i kojekako drugačije razmišljao kukavac, dok mu napokon nezapeše misli. Sjede iznemogav na stubu, da zaspije i u snu nadje utjehu, koju bdijuć naći nemogaše. Nu zaman se mučio, sna nije bilo u toj duševnoj uzrujanosti, a i nade sve manje. Koliko se prije bio veselio, našav željeznu rešetku, toliko je sada malaksao.

Prošao je tako sat, dva. Nestalo malo po malo svjetla, što ga prije mogaše viditi kroz sitnu pukotinu u vratima; večer nastala, sunce bilo blizu da zadje.

Digitized by Google

Vladala jednaka tišina na dvoru. Prisloniv Petar glavu o vrata, bilo je. kan da je napokon ipak zadriemao. Najednoć se trznu.

Dodjoše nečiji koraci do tik pred vrata, te uzelo njih dvoje razgovarati. Izprva nemogaše razumjeti o čem, prem je napeto slušao. Za malo pako stupiše još bliže, budu glasovi, možda od življega pripoviedanja, jasniji, a napokon, primetnuv on uho uz pukotinu, razabiraše cieli razgovor, koji je poslie prve rieči uzbudio svu njegovu pozornost. Neusudi se pravo ni maknuti, da nebi štogod prečuo.

„Ode," — reći će jedan — „ode mršonja od age. Odao, da nema u Bieloj-stieni više od 15 vjernih momaka kastelanovih, svi drugi da će pristati uz nas za plaću. On ih je, mršavi sâm, podgovorio, odvratio ih od gospodara pa će, reče, otvoriti nam vrata i pustiti nas prekosutra na noć u grad. — Ono 15 ljudi neće biti težko utjerati u kozji rog, čim udjemo. Traži mazgov kastelanstvo za svoj čin; misli, da će mu ga povjeriti aga."

„Dá," — prihvati drugi glas — „povjeriti lopovu! Hulja je, naprasita hulja. Drži se, kan da mu je kičma ukočena pa da netreba ni nas pogledati, što je dva, tri puta govorio s agom. No, no! Naučiti ćemo ga već poštivati nas malo više. Sgrbiti će kičmu, i to skoro. — Al ipak bih rado znao, zašto da ulegnemo tek prekosutra u Bielu-stienu? Bolje već sutra, mislim."

„Eh, Hassane; ta nije moguće. Zar nisu naši morali naglo u Požegu? — Znaš, da se pobuniše Požežani, jer im paša oteo do sto djevojaka i poslao u Carigrad. Treba mu sada više ljudi, da ustaše zauzda. Pošto je, kako mi malo prije reče aga, došla pomoć paši iz Našica, poslati će nam naše natrag. Tako poručio iz Požege. Mogu nam zato momci doći nazad

Digitized by Google

tek sutra na noć ili oko pô noći, prije ne; prekasno im je onda ići još u Bielu-stienu; — biti će umorni.“

„Istina, Omere, istina. Bez naših nemožemo ništa, premalo nas je, a sbilja je i daleko do Biele-stiene.

„Ama dá!“ — odgovori Omer. „Ja, — ti, — aga; to je samo troje ovdje u gradu. Musafija obilazi noćju oko njega, Femija stoji ili na straži sa psima pred vratima, ili je u kuli gore; drugoga nema ovdje“.

„Čuješ li, Omere, reko bih, da nije bilo pametno poslati paši svu momčad“.

„Ali što ćeš, kad je moralo biti? — Medjutim, ništa za to. Raznesosmo po okolici glas, da noćas dolazi dvie sta momaka“.

„Dobro!“ — zadovolji se Hassan. Jer da znadu kaurske guje i psi Ilinićevi, koliko nas je tuj, nebi časili, već bi potukli i poklali nas još ovu noć, pa onda s Čaklovcem . . . . . huja!“

„Zato je sva sreća,“ — potvrdi Omer — „što je Musafija dotjerao onoga derana, koji sjedi u kuli zatvoren. Nanjušio bi mladi puzavac, evo mi glave, da smo slabi, pa onda kraj agovanju Rustanovu, a nam nož pod vrat. Oči mu treba izkopati.“

„Pa će biti dva sliepca“ — prihvati drugi. „Ilinićka plače u crnoj kuli dolje dan i noć, osliepila na polak. — Pa neka osliepe obadvoje! — Vremena dosta. Uteći nam neće ni jedno ni drugo; taraba preskočiti nemogu.“

Nasmijala se obojica. Glasovi se zatim udaljiše i nastade napokon opet tišina.

Bio je Petar kao omamljen, vrtio mu se mozak. Dakle i opet taj Pazman! Prodaje Bielu-stienu, uništuje svojim nepoštenjem i poštenje drugih ljudih, koje nagovara na izdajstvo. Neznadu sliepci, da će Bielom-stienom biti moć Turadi tolika, da ni Pakracu spasa nema; gotovo robstvo ciele okolice.

Digitized by Google

Istina, moji prijatelji, koji čitate ovu knjižicu, prava je istina, što je tada mislio Petar. Radja zaista jedno zlo i drugu nevolju, a gdje si posijao kukolj, pšenice žeti nećeš. Kao što drač i čičak nica po polju medju žitom šireć po malo svoje korjenje sve dalje i dalje; kao što drač otima mjesto i obstanak dobromu plodu, dok se nerazplodi i nerazpuzi po svem polju; kako stoji tada ondje, gdje je bila zlatna klas, samo štetna češljuga: tako znadu zli značaji kriomice sve polagano zabadati u poštено srce mnogoga čovjeka zamamljivom riečju; tako uciepljuju u nj postepeno otrov laži i krinku himbenosti; tako ga truju, dokle god dobro čeljade nepretoče u opaku hulju. Samo čeličan značaj otresti će se takovih napadača i ostati će čist i ravan. Žalibože vidimo prečesto, da napadačima uspieva djelo uprav glede mladjih, neizkusnih, povjerljivih ljudi. Ali što onda? —: Gdje bijahu prije vedra lica, povjerlive oči i ravna rieč, slobodan korak i smion pogled, ondje ti se sada šulja potištenim držanjem sgurena kukavica. Sluša lievo i desno, nebi li što čuo, čim bi drugomu koje zlo učinio, da sebi koristi. Negleda ti u oči, već ih odvraća u kraj. Svaki čas mu se sgrbe ledja, klanjaju koljena, smieše usta, kada dolazi koji veći i moćniji od njega; previja se, smata se poput tanka pruta, reko bi, sada će se uvući u zemlju; ali kada ono ti do njega, koji si manji od njega, viditi ćeš, kako će mu se držanje mahom preokrenuti, kako će se našušuriti on poput purana i gizdavo gledati kô iz neba na te sitna mrava; bez obraza će ti, koji si bolji od njega i plemenitiji, nametati svoje proste namjere, htijuć, da činiš podlo onako, kako on veli; viditi ćeš, da se nestidi zatražiti od tebe i zlo djelo, pošto mnije, da nesmije u tebe biti ni svieSti ni milosrdja, jer on za njega nezna; viditi ćeš, kojom će sladkom rieči htjeti zašutkati tvoje krzmanje,

Digitized by Google

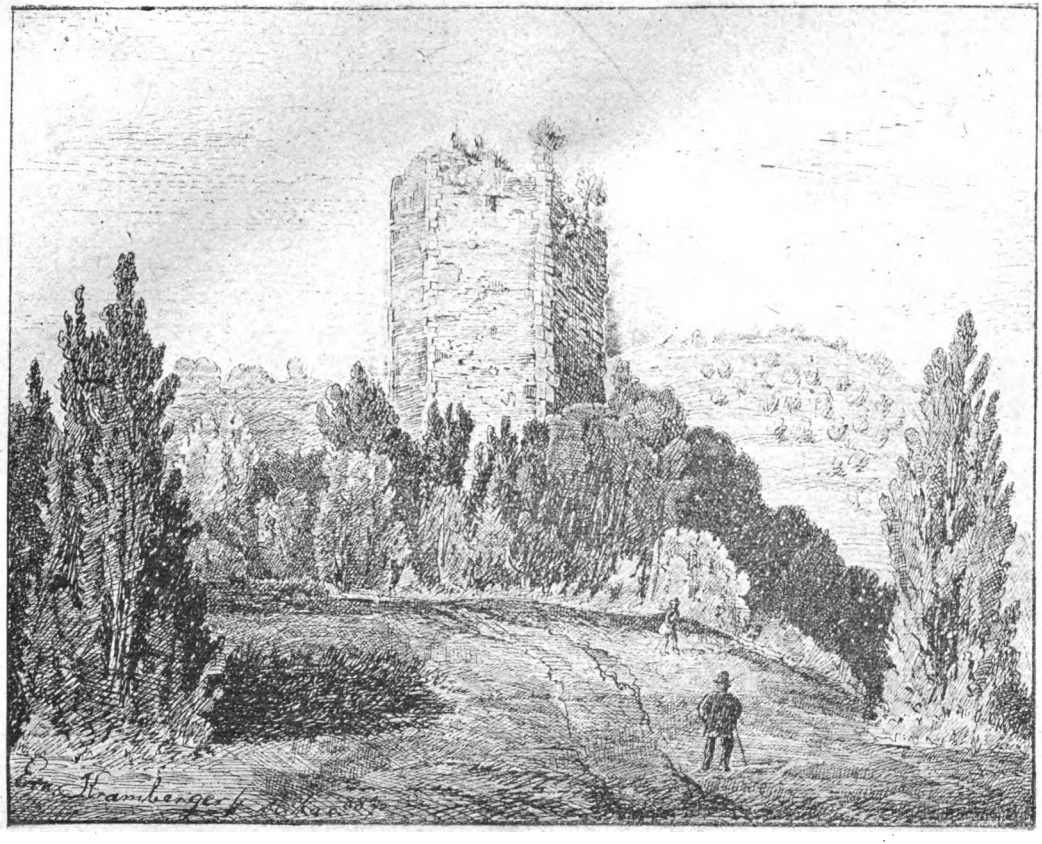

Čaklovačka kula, (kako je sada).

Digitized by Google

Digitized by Google

tvoje sumnje, a kako će se naježiti na te, nebudeš li htio po njegovu, i kako će tada tražiti, da poštenjake od tebe odvrati; riečju viditi ćeš, da je u njega srce psećije, lakomost nezasitljiva, značaj šupalj; viditi ćeš, da je doušnik, klevetnik, koji nije vriedan, da ga pogledaš. Žalostno, ako je takovih ljudi više oko tebe.

Tako je i Pazman počeo zatirati poštenje, da utare put nepoštenju i prevari. Bolilo to Petra, mladića, a po gotovo ga bolilo ono, što je razabrao iz razgovora one dvojice glede svoje tetke. Zatvorena u crnoj kuli, plače i jadikuje, a on joj pomoći nemože. Znao je za crnu kulu, po kojoj se je igrao do dva puta s drugom djecom. Skrivahu se u njoj i zatvarahu se, nu svaki put bi ga hvatao strah, kada je morao malo dulje unutar biti. Užas mu potrese srcem smisliv se, da gospodja ondje već mnoge dane sjedi. Ali baš ta ga pomisao opet i ohrabri. Povrati mu se sva prijašnja srčanost.

Odluči razviditi, nebi li mogao kojim god načinom upotrebiti rešetku, što ju bje prije našao pod stubom. Bar će pokušati, kako bi mu pošlo za rukom, da pregleda položaj.

Zahvali Bogu, što nije Musafiji na um došlo, da protraži tamnicu. Bio bi lahko mogo viditi, gdje je kopao oko stube.

Samo da mu je bilo popeti se do prozora nad njim. Odanle bi možda bilo sgode skočiti ma s visine. Čaklovac prazan, — prilika nikada ljepša; ele da je bilo dozvati Ilinićeve! Tà Pakrac je blizu! Zato, osto, propo, daj oko djela! Smrt čeka ovdje i tamo, pa dakle u božje ime naprvo.

Sjeti se Petar svoga noža. Oh! kako je bilo dobro, što mu je svjetovao Gašpar, da nebude bez njega. Izvadiv ga iz šava, gdje ga je skrio, obkopa njim zemlju oko kamena, što nebijaše težko, jer ju samo

Digitized by Google

lahko nabacao. Uhvati zatim ploču te ju malo po malo, upirući se svima silama, zanese u kraj. Tako maknu, što je pokrivalo rešetku. do polovice. Pograbiv rukom za šibku da vidi, hoće li se možda dati izvaditi ciela rešetka, opazi, da je posve razklimana.

Poče zato vaditi komad po komad i bio je za neko vrieme njemu u rukama priličan broj željeznih klinova. Kada je mislio, da ih ima dosta, dignu se, te uvrta jednu duboko u pukotinu na zidu. Na nju stade da vidi, koće li biti dosta jaka držati mu tielo. Osvjedočiv se o tom, zatakne i drugu, na koju se opet postaviv, zabode i treću, pa četvrdu, petu, — dok je malo po malo, bijaše mrak, nakon dvie ure dotjerao posao, popevši se tako do blizu kvira pod prozorom.

Boljeli su ga doduše tabani od oštrih bridova, na kojima moraše stajati. Nu on za to nije mario. Samo ga žedja mučila. Spusti se s toga niz ljestve, napije se, prem nije valjala, malo vode i zamoči nekoliko zalogaja suhe kore kruha, da si ponešto glad umiri.

Zatim se odmaraše neko vrieme, trebalo mu nove snage i odvažnosti. Nu nije mu se dalo dugo čekati, nego dignu se iz nova. Mogaše biti oko 12 sati noćju.

Oprezno se od šibke do šibke uzpe opet gore, zabode još jednu u zid, pa uhvativ se zatim za kvir, promoli glavu kroz prozor; pred njim dug hodnik.

Bilo je u njem dosta svjetlo; jedini stupovi medju prozorima bacahu svoje sjene na pločnice i zid. Prvim se pogledom razveselio Petar tako, da malo što nije radostno uzkliknuo. Motriv pako nešto bolje, izčeznu radost, jer mu pade na um cieli položaj i razdieljenje sgrade. Tà bijaše to, kako se sjeti sada, isti hodnik, kroz kóji ga je pred agu vodio danas Musafija.

Na dnu je toga hodnika bila kula prema pročelju gradine, u kuli najljepše sobe, koje su bile, kako nekoć ostalih gospodara čaklovačkih, tako sada stan

Digitized by Google

Rustan age Sladovića. Stupio si iz hodnika preko šest do osam stuba u taracano predsoblje pred stanom aginim, a salazio si s desna opet niz stube u drugi hodnik, pa niz njega tek dolje u dvor. Ulaz iz ovoga u prvi hodnik zatvarala su velika gvozdena na rešetku podobna vrata. Čudio se Petar, da se svega toga nije sjetio, kada je išao pred agu. Dakako, bijaše tada uzrujan, pa sva njegova pozornost obraćena na udes, što će mu ga odkrojiti Rustan.

Domisli se napokon, da nemože iz dvora drugač, već samo na velika vrata, ili kroz vrt. Jer je pako znao, da su prva sjegurno zaključana, nije bilo ino, nego pobjeći kroz druga, kroz koja se ide u vrt; — bieg, o tom nemogaše podvojiti, veoma poguban. Ali nema u gradu posade, noć je; spavaju, koji su u gradini, a mimo straže moći će se prošuljuti.

Pomoli se Bogu, pa uhvativ rukom za kvačicu izvan prozora, počeka još časak, da prisluškuje.

U gradini sve tiho, vani u šumi šušanj povjetarca, lisice brevče; čini se, kan da noć sanja. U taj mah pade mjesečina u hodnik. Bliedo joj svjetlo razsulo se po pločnicama. Prevarljivi su traci, što svjetlucaju kroz prozore, sjene od stupova titraju, rek bi da se miču, — idu, kô da je hodnik pun duhova, koji se skrivaju za stupove. Ne, ne! — nisu dusi, al ide netko hodnikom. Sada se dovitlao od stupa do stupa te se skrio za njim, sada šmignuo za treći, malo zatim dosmucnuo i stao uza zid; — nevidiš ga više. Ukočio se tik stuba u sjeni stojeć, tanak poput pruta.

Ondje do stuba skučio se čovjek; spava; — straža je, koja se stisla pred sobu, gdje aga počiva. Zamotao se stražar u gunj, prislonio glavu o zid, nemiče se. Omer je, Hassan, tko li.

Motri ga pozorno, dugo, onaj, koji se pritisnuo uza stup; pružio glavu nešto malo naprvo, — sluša. Vi-

Digitized by Google

div, da spavač mirno diše, dignu nogu polagano, napred će, stoji u mjesečini; — dječak je, momak, Petar, uznik Petar, naš prijatelj.

Izišav iz tamnice, došuljao se do pred skaline, pa sada mu krzma noga; — pogibelj je velika. Skalini su blizu, ali jošte uviek dosta daleko, da nije moći pretrčati preko toga prostora, neprobudiv stražara. Nu do sada dao Bog, a odsada opet, što Bog da! Nesgodna je mjesečina, ali se svjetlo njezino ugasiti neda. Samo da se Petru domotati mimo čovjeka na skalinama, pojurio bi onda kroz drugi hodnik i zaključao dolje za sobom vrata pred stubama. Nebi mogao niti aga van, ni taj, što tuj spava, niti straža, koja je na vrh kule.

Uhvatio se Petar za grudi, hoće srce da mu pukne, a nesmije pravo da se makne. Uvjeriv se pako, da je sve mirno, stupi tiho napred, nepomično gleda u čovjeka —: spava, spava još uviek.

Bijaše tako došao do zidnog udubka na desnu ruku. U tom je udubku stajao ili imao stajati u starije doba kameni kip, možda kip kojega sveca. Turci ga kao nepotrebna jamiše odanle, te je bio udubak prazan.

Htjede uprav momak, da zakorakne dalje, al u taj čas maknu se stražar — Petar skoči u šupljinu udubka. Maknu se stražar po drugi put, glavu okrenuo naprvo, a desnu ruku spustio, — spao mu gunj sa ramena: Omer je. Stisnuo oči, ustne mu šapću, — sanja. „Alah bilir!“ — zavapi, nemirno mičući tielom lievo i desno.

Petar se prestraši, jer je pogibelj veća; treba opreznosti još više, a još je uviek predaleko, da bi protrčao mimo stražara do drugoga hodnika. Probuditi će se, njega će viditi, prepoznati ga i vikati, uhititi će bjegunca, pa težko si ga onda njemu! — Čekaj dakle, dok nezaspije tvrdje.

Digitized by Google

U taj se čas začu negdje daleko u šumi glas, otеže se muklo, turobno, reko bi, netko puše u rog. Čuo ga Petar, sluša — — ništa! — Ili se možda prevario? — Ne — nije! — Eto se čuje opet tajinstveni zvuk, koji budi tihu noć. Bilo je, kô da se zovu njim ljudi iz daleka, što li, Bog zna; ali čudno dirne u dušu, mislio bi, da te zavarava san. — Da li je čuo taj glas i stražar gore na kuli? Valjda jest, jer psi zavijaju pred gradinom, užasno ih je čuti. Što će biti, ako se digne vika u gradu; što, ako se probudi od nje onaj ondje na skalinama? — Čuj! Nije li opet to bio glas roga? — Jest; ali slabiji, mnogo dalje. Još dva, tri, ... pet časova . . . nečuje se ništa više; psi umuknuše.

I Turčin ondje u gunju umirio se, diše mirnije, lice mu kazuje neko zadovoljstvo, možda mu se sniva od sladke majke, gdje ga ziblje u turskom čardaku; u koljevci je možda, u raju djetinjem, medenom mu alvom ustne slade, a nebrojenim poljubcima obraze glade. Ali djetetu sreće i nesreće iz iste vreće, a krilati san odprhne, kao leptir, kad ga vjetar nosi.

Odvaži se Petar iznova, koracnu iz udubka, ali zaškripnu mu pod nogom pješčano zrnce. Protrnuv stade brže opet nazad; zaista u pravo doba. Bje škriput pieska uznemirio Omera.

Kan da je slutio, da noć nije svakomu kolievka sna, nemirno se prebacivaše amo tamo. Odklopi pače časkom oči, probuncav nejasno: „Bilo, reko bih, da netko hoda.“ — Mutno je oko zurilo preda se, ruka hvatala za gunj.

Krvav znoj probio čelo Petra. Bilo mu svaki čas, da će Turčin poskočiti i biti kraj svemu. Da mu nije bilo do spasa svoga i tetke si Ilinićke, pokajao bi se, što se uhvatio biega. Nu potraja pet, šest li časova, Omer se opet umiri.

Digitized by Google

„Sada ili nikada“ — natisnu se mladiću šapat na ustne i stupi odvažno iza stupca. — Dva, tri, četiri . . . . . pet koraka naprvo; zakoraknu i šesti put, ali se nenadano trže Omer, razkolači oči i, prem je trnuo od sna, nemogav pravo ni gledati, zaviknu na sva usta: „Tko je?“

Stala krv u Petru, mislio je, da će mu klecnuti koljena, oko mu osliepiti, tako mu došlo kô sito na oči, ali samo jedva čas.

Razabravši, da ga može spasiti samo najveća smielost, prošaptnu: „Bože i Kriste!“ — pa skoči poput divlje mačke na dva skoka preko stuba, rinu Omera od zada dolje, da je pao sunovrate, i zaletiv se hodnikom na desno, odjuri skokimice niz druge skaline. Gvozdena vrata bijahu doduše zatvorena, ali ne zaključana, ključ izvana zataknut u bravu. Od veselja mladiću krv zakipi.

Zaori za njim strahovita vika Omerova, tutnjahu brzi koraci iza njegovih ledja. Trgnuv vrata, otvori brzo i zatvori ih opet, okrenu ključ dvaput, izvadi ga iz brave pa s njim u žep, te bež', pa bež preko dvora.

„Hassane, Musafija, Femija! Uteče nam kaurin; drž'te ga!“ — rikaše Omer, dočim zdvojeno drmaše za težka vrata, uzaludno htievši da ih otvori.

Prodre glas dugim hodnikom, odbija se od zida do zida, bilo, rek bi, da njih deset viču. Pokupi se Petar, pa udri bježati što više možeš preko dvora. Da zna, gdje mu zatvoriše tetku . . . . ah, ludo misliti! Nije kad u taj čas, jer eto već se na nj zaletio od nekle na buku i ciku Omerovu čovjek, valjda Hassan. Već je Petar uhvatio za kvaku malih vrtnih vrata, hoće da ih pritegne k sebi, — Bože sveti! — zaključana su. Upne drugi put, treći, nedadu se otvoriti. A za njim juri vrag Hassan, eto ga tik njega, — sada će ga.

Digitized by Google

Sune mu tada sretna misao. Pograbi za prievoru, — potegne, — zaista ju odmaknu, odtisnu koljenom vrata, otvori.

Odvali mu se od srca veseo krik pa eno ga, gdje je srnuo kroz vrt, mislio bi, da je srna. Dok je stigao Hassan do gradskoga zida, već je Petar bio medju granama bukve izvan zida te puzio niz deblo. Zatim, što su ga noge nosile, ode šumom, pa stazom, i šikarom sve dalje, pa dalje. Za njim biesna vika i lajanje pasa. Napustiše ih Hassan i Musafija brže bolje u trag pobjeglomu, te se natisnuše š njima u potjeru. Letio je Petar sve niz brieg, nemareći za trnje i kamenje.

Već je prevalio velik komad, te se mogao nadati, da će sretno uteći, kad al došav u dô blizu potoka, zagazi medju staro granje, noge mu se spletu, pade i trusne glavom nemilo o panj tako žestoko, da mu je frknula krv iz nosa i s čela, a on ležao jedno vrieme kô omamljen.

Kada se razbudi iz nesvjetice, čujaše već sasvim na blizu lavež pasa i viku progonitelja, koji ih neprestano poticahu. Još malo, pa će uhititi jadnoga dječaka, ako nebude imao snage, da bieg nastavi. Osjetiv još na pô smeten, da je skrajnji čas, nadvlada onemoglicu jakom dušom, te čuvši, da se približuju vrazi čaklovački, uze izprvice nešto sporo, nu za malo časaka većom brzinom trčati i spas tražiti.

Mudro je znao upotrebiti mjesto, gdje se upravo nolazio. Mjesečina bo dovoljno pokazivaše, da je ondje gusta šuma lievo i desno. Petar se skrenu s dosadanjega pravca na lievo te preskoči nekoliko grmova, da prekine trag svojih nogu. Nu već mu uslied strahovitoga napora počelo nestajati sila, kcljena mu klecahu, strah ga je hvatao, siromah probadao okom noćne sjene izpod drveća pred sobom, kân da mora

Digitized by Google

ma gdje naći, čim se spasiti. Stade iznemogao pod drvetom, uz koje se prisloni. Tulenje pasa za njim grozno se odjekivalo kroz tihu šumu, čujaše ih smrtnim strahom, te se uprav spremaše, nebi li se možda, napinjući preostale zadnje sile, popeo na drvo i, skrivši se na njem bar za čas, zadavao progoniteljem posla i muke; nebi li se gore na vršku visokoga drveta branio nožem do zadnje kapi krvi, kad mu na sreću dopre glas do ušiju, koji mu je kô čudom ne samo uzbudio na novo svu nadu spasa, nego povratio i svu volju i prijašnju snagu.

Začuo naime nedaleko vodu romoniti. Zaista! bijaše pod briegom, gdje potok teče. U njega, da psima sasvim trag zamete, skoči objema, pa gazi nizvodice. Hladi mu voda noge, s čela kaplje vrući znoj, ništa zato! Samo dalje i dalje, ma se sgrčile noge u ledenom potoku, samo dalje tom mokrom stazom, dokle god žila bije, srce kuca! Još koji korak, eto ga iz vode na stazi pravcem prema kući Gašparićevoj. Daleko za njim gube se glasovi progonitelja i tulenje pasa, koji mu izgubiše trag. Ali nemiruje mladić. Znadijaše bo, da treba nagliti, želi li na spas da bude miloj tetci, zlotvorima da zakrči put novim zločinima, a krvničkoj ruci da otme mač.

Mjesec nagnuo, da će za brieg, svjetlo mu svjetlucalo po lišću vitkih bukava; bliska rosa po lišću, bliska rosa po travi. Miruje predieo, miruje nesretni od turskoga zuluma dô, tih je kao bolestnik, koji traži u snu da zaboravi boli, što ga danju muče. Rubom šume tad zatitraju sjene, reko bi, da se digo vjetrić i zaljuljao grane.

Ali nije! — nepuše vjetar; pa ipak je živo pod granjem i drvećem, miče se nešto onuda i šulja uz potok mimo kuće kmeta Gašparića. Sada stoji, sada hoda netko ovdje, pa ondje, šapće. Mladić zuri onamo

Digitized by Google

izpod bukve, nemože razabrati što je. Veliki ovčarski pas kruža oko kuće, laje kô biesan. — Što je to? — Jesu li možda progonitelji Turci, koji su došli vrebati na Petra? Ili su se možebit, vraćajuć se odnekle u Čaklovac, navratili ovamo, da uz put navalé na Gašparića? — Petar se neusudi dalje, povukav se tiho dublje u sjenu pod drveće.

„St! — mir, Biela!“ — začu se krupan glas. — „St! — Eno ondje, čini se,“ — reče dalje — „stoji netko pod bukvom. — „Tko je?“ — zapita strogo. — „Stoj! — bio tko mu drago, jer će ....“

„Gašo. Ja sam, — Petar!“ — viknu mladić vesela srca, prepoznav glas Gašpara. — „Hvala ti, Bože na nebu“ — pade mu molitva s ustna, baciv se u naručaj ujaka, radošću uzdrmanoga, koji na njegov glas dojurio njemu u susret. Došao je sa dvadeset prijatelja u taj čas na viećanje do kuće Gašparove. To je dakle bio glas roga, što ga je čuo Petar gore u kulu! Prijatelj dozivao prijatelja.

Sve se kupi oko mladića, hoće, da ga vidi, da pita, što je, kamo će. Ali nije mu bilo kada pripoviedati sve, što se je dogodilo njemu, no krilatu toči rieč i zove u pomoć skrbnika i prijatelje: Da nedadu Hassanu i Musafiji vremena osloboditi agu i Omera; da nedadu počiniti zla tetci, što Bogu nije pravo; da krenu odmah s njim gore u grad, prilika je najbolja izbaviti gospodju, prilika učiniti kraj agovanju Rustanovu.

Skoči medju nje Gašpar: — „Naprvo!“ — nastavi mu govor, cielom dušom uzplamćen: — „Naprvo! Jer će propasti, ako se nepožurimo, mati svih ubogi, utjeha sirotčadi, angjeo čuvar malih, dobročiniteljica nemoćnika, tješiteljica nevoljnika.

Ona je posušila suze premnogih jadnika, ona izliečila rane ranjenika, bolesti bolestnika, davajuć im liekove; dobrotvornom je rukom dielila od svoga

Digitized by Google

svakomu, štogod je imala sâma od bogatstva i blaga; riečju: ona su i naš gospodar Ilinić učinili nama i našima toliko dobra, da im moramo ma i krvlju naplatiti njihovu dobrotu."

„Ja naprvo — tko za mnom?"

„Svi!" — zavapiše devetnaest glasova — „Svi! — Naprvo za Ilinića, naprvo! Pobjeda ili smrt!" — —

Mjesec bje zašao, nastala tmica. —

Pobraše se listom. Naoružani od glave do pete, pohitiše uzbrdice — naprvo Ilinić i Gašpar, za njima Kovačević i drugi — šumom i stazom Čaklovcu pod zid. Svačije srce kucaše brže, jer bilo straha, neće li zakasniti.

Stigoše pred kapiju u čas, kada se vratio Musafija sa psima od potjere.

Zatekoše ga, gdje se je mučio, da zaključa brže vrata; tik je pred njim unišao Femija.

Kratka borba, već se pružio po tlu mrtav. Razletiše se po gradu. Vodi Petar Ilinića i dvoje, troje njih pokazat im ulaz u crnu kulu. Digla se pred njima, mrka, oriaška sgrada, digla se u tamnu noć, kao da prezirno gleda na sitne ljude pod sobom, koji su došli da slabašne svoje sile uzaludno troše, voljni uzdrmati te njezine zidine, koje su stoljeća odoljele svojom jakošću svima burama i napadajima ljudskim.

Stadoše pred vratima.

Činjaše im se, kô da je njima na oči nestalo ondje pod svodom čovjeka, kô da su se vrata crne kule tik ovaj trenutak micala i zatvorila. Jer je zazveknulo ondje, netko je ulego i težka okovana vrata iz nutra pritegao. Nije bilo slutiti na dobro, snovao netko zlo.

Uzeše sjekire muževa probijati hrastovinu, podmetnuše poluge pod babke, svima na čelu radi Ilinić. Sjekira mu teše komadesine iz vrata, odbija obloge i petlje; mučno je djelo, vrata kan da su paklena, za kojima se prokleti muče težkim mukama, nemiču se, nedadu se otvoriti.

Tada upreše po drugi, nategnuše po treći put, potisnuše jedan put, drugi — treći put, eto prasnuše napokon vrata praskom, padoše, preko njih navali unutar petero ljudi. Zaudara vonjem truleža u toj

Digitized by Google

tmini, šušti slama pod nogama, ali se i začu negdje jauk i plač ženske.

„Ovamo oče!“ — zavapi Petar. „Još su jedna vrata, evo ovdje!“ — Glas mu bijaše nesiguran.

Drhćuć kreše valjani momak vatru, da podpali, ako moguće, truhlu slamu. Našlo se nje i nešto suhlje, gori slabo, ali se ipak vide u kutu vrata.

Nahrupiše, nu drži netko iz nutra. Slama dogara, Ilinić, reko bi, da su orijaške u njega sile, raztvori vrata. Zasvjetli zadnji plamečak vatre: Ilinić je dosta vidio.

Ulego zlotvor, krvopija Hassan Surduk, malo prije njih, da umori Ilinićku. Ona bila čula vani viku, od koje se prestrašiv, utekla u drugu tamnicu. Slabim je silama dovukla staru gredu, što no ondje ležaše, i nju prisloniv o vrata, sebi je na sreću tako dugo ih držala, da je tek u onaj čas provalio Hassan, kada je Petar zapalio slamu, a Ilinić navalio na druga vrata.

Još je u zadnji čas htio Turčin, da ju zadavi ili oči joj izkopa, ali ga stigao sud božji. Proletio mu nož po pô srca, izdahnuo krvnik zlobnu dušu, a Ilinić cielivao spašenu ženu i dobroga si posinka Petra, kojega je gospodja, druga njegova mati, radostnim suzama prigrlila uz srce.

Što da Vam kazujem još dalje? Izgorio je iste noći grad Čaklovac. Crveni je sjaj plamena sukljao visoko gore, razsvetljujući noćnu tminu; obasuo je planinu krvavim svjetlom, a narod ga gledaše niemim čudom, sluteći, da je došao čas osvete, koji će naplatiti svako zlo, što ga je pretrpio.
Turci, gospodari čaklovački, iz Požege se više nepovratiše, jer ih dočekaše u klancu nad Kamenskom junaci pakrački, potukavši ih do zadnjega.

Povrativ se zatim odanle druge noći, dodjoše pod Bielu-stienu. Paznam, misleći da su izaslanici Rustan age Sladovića, otvori im vrata po dogovoru sâm, da im proda Bielu-stienu; izdajstvo je platio glavom, Bielu-stienu zauzeše Ilinićevci.

Digitized by Google

Petar je Ilinić bio otcu na diku, svojima na utjehu i obranu, Turcima na strah u svim borbama, koje su kašnje nastale.

A Čaklovac? Od njega je preostala samo visoka kula na šest uglova. Vidiš u njoj i sada još dvie sobe, sada su gniezdo postolaka. Ondje pade Omer braneći si gospodara, Rustan agu Sladovića; željezna ga velika vrata, kada su pala, ubiše. Ostale su sobe agine sasvim razvaljene. Nema niti traga onoj, gdje iste noći, o kojoj Vam priepoviedah, momci Ilinićevi poturicu agu kroz prozor objesiše. O željeznoj kvaci visila je ondje lješina, strašilo svačije mnogo dana. Ob dan ju kljuvahu ptice strvinarice, ob noć ju oblitahu sove i čuvici, a vjetar je užasno nihao truplom, lupajući bliedim kostima o zid, da ih razbije na komade.

Čaklovac, negda tvrda gradina, sada je gola zidina. Hvata se po njoj drač i trnje, rek bi, da traži zastrti ono mjesto, gdje je narod plakao nad svojom nesrećom. Kada god koji kamen padne sa podrtine, ruši se na prošlost, da joj bude kamenom grobnim, da zatare svaki trag nevolji, koju je nekoć gledao. Okolo na okolo pako zeleni se šuma, guču gorom grlice, a modro se nebo širi nad bilom: sretnija vremena mladomu naraštaju. Jureći kroz selo Dragović rado pogledaš na čunj medju briegovima i motriš kulu, koja se podigla kao crna sudbina u pô bielih sjajnih dana — pomisliš nehote: Daj nam, Bože, bolje, neg' je bilo nekoć.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

$ 0,80 Nº 372.

Digitized by Google